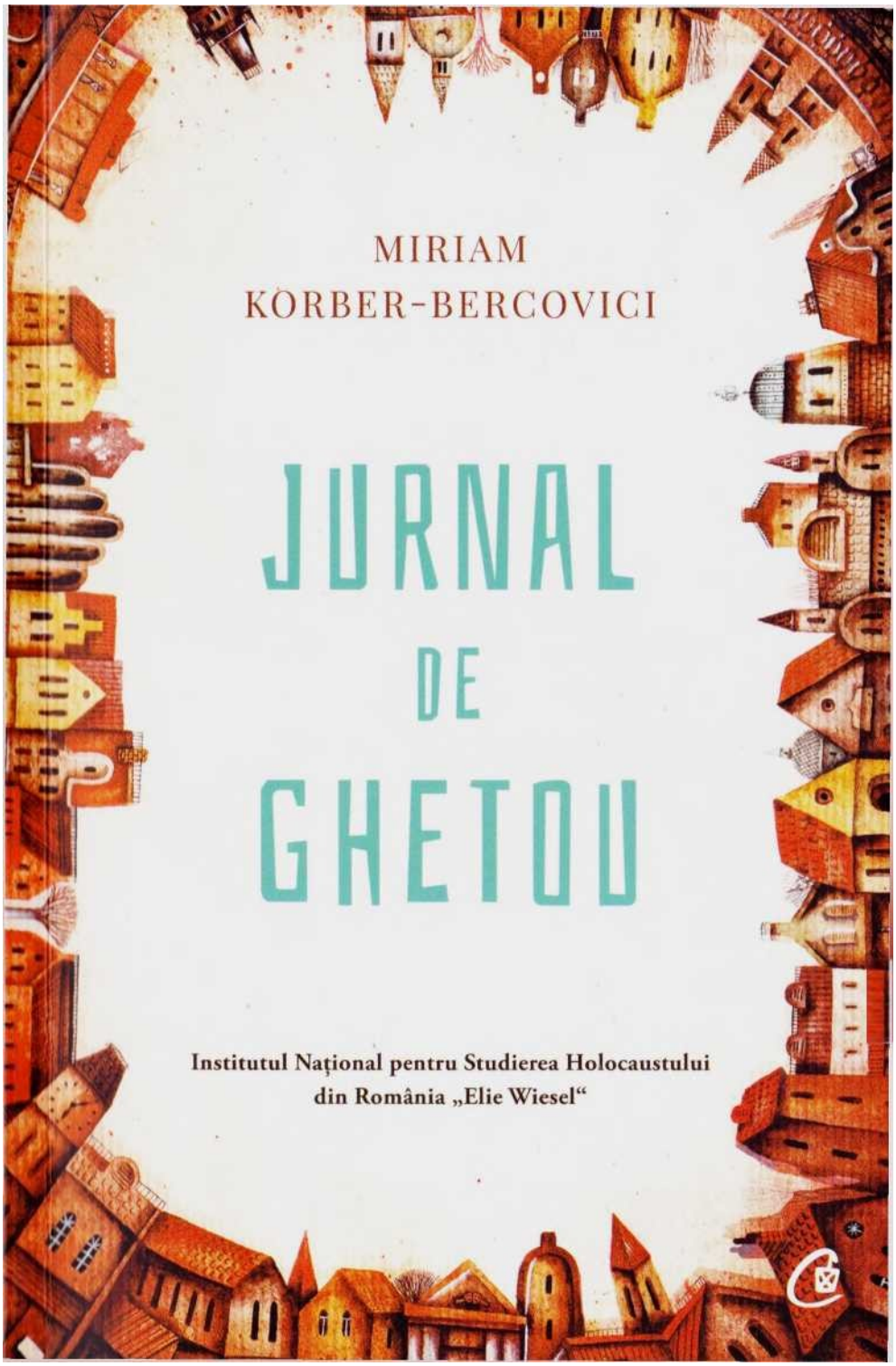

Jurnalul de ghetou cuprinde însemnările făcute de Miriam Korber-Bercovici despre viaţa pe care a dus-o timp de trei ani în ghetoul din Djurin, în Transnistria, fiind o mărturie vie, directă, a deportării şi ghetoizării evreilor români din Bucovina de sud. Originalul jurnalului, scris în limba română cu un ciot de creion chimic, se află în patrimoniul Muzeului Holocaustului din Washington.

Jurnal de ghetou

MIRIAM LIA BERCOV1CI, născută Körber, în Câmpulung Moldovenesc, judeţul Suceava, pe 11 septembrie 1923. A absolvit şcoala primară şi patru clase gimnaziale în oraşul natal. Clasele a V-a şi a VI-a le-a urmat la Liceul „Carmen Sylva” din Botoşani. în septembrie 1940, a fost exclusă din învăţământul de stat, pe baza legilor rasiale. Pe 12 octombrie 1941, a fost deportată împreună cu întreaga populaţie evreiască din Câmpulung Moldovenesc în Transnistria şi a ajuns, în cele din urmă, în ghetoul din Djurin. în 1943, tatăl ei a fost dus la muncă forţată undeva lângă Odessa. S-a întors singură, în mai 1944, în România, la Botoşani, unde şi-a reîntâlnit o parte din familie. între 1945-1950 a urmat Facultatea de Medicină la Iaşi şi Bucureşti. S-a specializat în pediatrie lucrând în Bucureşti, la Spitalul „Emilia Irza”, şi, din 1959 până la pensionare (1991), la Spitalul Fundeni unde a fost, în cele din urmă, şefa Secţiei de Oncologie Pediatrică. în 1975 şi-a susţinut doctoratul cu o teză de

oncopediatrie. După pensionare a lucrat vreme de 13 ani la Comunitatea Evreilor din România la Serviciul de Asistenţă la Domiciliu şi ca medic la Şcoala Lauder. S-a căsătorit în 1947 cu Israil Bercovici, secretar literar la Teatru] Evreiesc de Stat. A avut o fiică, pianista Ada Ulubeanu, decedată în 1996.

MIRIAM KORBER-BERCOVICI

Jurnal de ghetou

Cuvânt înainte de ALEXANDRU FLORIAN

Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”
CURTEA ¿2 VECHE
Bucureşti «2017
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
KORBER-BERCOVICI, MIRIAM
Jurnal de ghetou / Miriam Korber-Bercovici ; cuvânt înainte de Alexandru Florian. – Bucureşti : Curtea Veche Publishing : Editura Institutului pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2017
ISBN 978-606-44-0015-4
ISBN 978-606-93581-8-4
I. Florian, Alexandru (pref.)
821.135.1
Redactor: Doina Jela Tehnoredactor: Irinei Niculae
CURTEA VECHE PUBLISHING str. Aurel Vlaicu nr. 35, Bucureşti, 020091 redacţie: 0744 55 47 63 distribuţie: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21 fax: 021 223 16 88
redactic@curteaveche.ro
comenzi@curteaveche.ro
www.curtcaveche.ro
© Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2017
© Curtea Veche Publishing, 2017 pentru prezenta ediţie
ISBN 978-606-93581-8-4; ISBN 978-606-44-0015-4

Cuvânt înainte

Turnalul de ghetou scris de Miriam Bercovici a fost , publicat prima oară, aşa cum spune autoarea, în mod neaşteptat. Mai mult, Miriam crede că acest gen de scriere este destinat mai degrabă spaţiului privat decât celui public. Dar, o preocupare privată devine peste decenii o mărturie importantă, prin transformarea unor reacţii la cald din timpul tragediei evreilor din România într-un mesaj deschis către societate, în postfaţa de la prima ediţie din 1995 ea afirma cu sinceritate:

„Nu mi-aş fi putut imagina că acest jurnal, scris în împrejurări atât de nefericite, va ajunge vreodată la tipar. De fapt, un jurnal nici nu ar trebui să ajungă la public, pentru că e ceva atât de personal, încât o dezvăluire a simţămintelor intime, marcate de obicei de toate evenimentele din jur, nu contribuie, decât în cazuri rare, la ridicarea acestuia la rangul de literatură.”

Acum, după 22 de ani, la rugămintea Institutului „Elie Wiesel” de a accepta o nouă ediţie, doamna Bercovici, o persoană de o blândeţe, fineţe şi un calm exemplare, a spus un „Da” simplu, dar plin de semnificaţii. A înţeles

în toţi aceşti ani că jurnalul ei din anii celui de-al Doilea Război Mondial este un bun public. Din câte ştiu există trei jurnale publicate ale celor care au fost victime şi au supravieţuit Holocaustului din România: Emil Dorian, *Jurnal 1937-1944,* Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944* şi Miriam Bercovici, *Jurnal 1941-1944.* Acesta din urmă însă este singurul care redă pe viu deportarea şi ghetoizarea în Transnistria. Aici a fost locul unde şi-au găsit moartea peste 110 mii de evrei din Bucovina de sud şi de nord, Basarabia, sau cei transferaţi din lagărul de la Târgu-Jiu, peste 120 mii de evrei locali precum şi 11 000 de romi deportaţi din Bucureşti, Piteşti, Târ- govişte etc. Aşa a ajuns Transnistria tărâmul morţii. Aceasta a fost utilitatea pe care Antonescu şi guvernul său au decis să o confere unui teritoriu dat cadou de Hitler, probabil în compensaţie pentru pierderea Ardealului de Nord.

împreună cu editura Curtea Veche iată că readucem în atenţia cititorilor o experienţă de

viaţă dintr-un sistem concentraţionar unde supravieţuirea a fost o chestiune de loterie. Există tentaţia de a compara acest jurnal cu cel al Annei Frank. Miriam (1923) şi Anne (1929-1945) au fost victimele aceleiaşi politici exterminatorii pentru că s-au născut evreice. în cele din urmă, ascunzătoarea Annei a fost descoperită şi ea a ajuns în lagăr. De la Auschwitz a fost mutată la Bergen-Belsen unde a murit la începutul anului 1945. Avea numai 16 ani. Miriam a fost deportată în septembrie 1941 din ordinul lui Ion Antonescu, iar armata şi jandarmeria au pus în mişcare operaţiunea de curăţire a terenului în Bucovina de sud. Ajunsă în Transnistria la 18 ani,

avea să trăiască anii adolescenţei în ghetoul din Djurin până în mai 1944. A supravieţuit, iar după 50 de ani şi-a deschis pentru prima oară către public jurnalul acelor ani tragici. Desigur, se pot afla şi similitudini între comportamentul şi reacţiile celor două tinere fete obligate să trăiască cu faţa la Zid. Dar, dacă *Jurnalul* Annei Frank este un simbol puternic, cu o deosebită încărcătură emoţională, al victimei Holocaustului în spaţiul european, cel al lui Miriam Bercovici este, fără îndoială, un mesaj tot atât de puternic despre tragedia evreilor români deportaţi în Transnistria.

Jurnalul începe şi se termină cu câte o dedicaţie a lui Bondy, tânărul îndrăgostit de Miriam şi care avea să fie brusc şi iremediabil afectat în procesul maturizării de drama deportării. Puternic transformat de recluziunea în ghetou, el nota în ianuarie 1944, la finalul Jurnalului: „Dacă am inaugurat acest jurnal e normal să-l şi închei, cu toate că aceasta ţi s-a părut, Mimi, ceva imposibil... Aş fi, cred, îndreptăţit să te acuz pe tine că ai distrus acea minunată linişte, dar aici în exil, când am reuşit să cunosc omul şi viaţa, am învăţat să nu acuz... Cred că adevărata viaţă este creaţia, şi numai cei care au creat ceva au dreptul să zică că trăiesc sau că au trăit. De aceea, idealul meu este să creez cândva, ceva. Nu vreau să trăiesc pentru cineva, ci ca să creez ceva..

Miriam ne spune că profesorul universitar Bondy se sinucide în 1970!

Jurnalul se deschide de Anul Nou evreiesc, în septembrie 1941, caietul fiind un cadou al lui Bondy către „Mimi, adevărată prietenă la bine şi la rău”. Miriam opreşte însemnările de Yom Kipur, octombrie 1943.

Oferit prietenei într-un context plin de speranţe şi promisiuni, finalul are o altă semnificaţie, aflată la polul opus celei a sărbătoririi noului an. Yom Kipur este ziua în care, prin rugăciune şi reflecţie, se reconciliază fiecare prin iertare şi se creează premisele pentru o nouă viaţă. Zi a ispăşirii pentru un nou început, cel al eliberării. Iată ce a reprezentat acel Yom Kipur pentru tânăra deportată ajunsă la o disperare uneori greu de controlat. Ultimele gânduri ale jurnalului sunt revelatoare.

„Da, au fost zile pline de nelinişte în care am trăit cu mare spaimă. Totuşi nu ne-am pierdut speranţa şi iar am început să credem în zvonurile stupide de repatriere. Sărman şi prigonit popor evreu! Atât de oropsit şi atât de ingenios în a se îmbărbăta prin propriile lui minciuni, izvorâte din dorinţele-i neîmplinite de un Dumnezeu al răzbunării şi nu al milei.”

Despre făptaşi nu aflăm prea multe din acest jurnal. O frază însă este revelatoare, cred, pentru minciuna şi cinismul acestora: „Ni s-a dat numele de *colonia evreiască din Transnistria.* Da, suntem colonişti fără pământ, fără casă. Suntem colonizaţi în aer, pradă bolilor şi foamei.”

Jurnalul este o carte cu multe învăţăminte.

Mulţumim, Miriam!

Alexandru Florian

Jurnalul meu din vremea deportării

Din adolescenţă am dorit să ţin un jurnal căruia să-i pot povesti ce nu puteam spune cu voce tare nici părinţilor şi nici chiar celor mai buni prieteni. Prima încercare am făcut-o în jurul vârstei de 13 ani şi ţin bine minte că am încasat o ceartă serioasă de la mama care, curioasă fiind, l-a descoperit şi a găsit în el ceva foarte subversiv atunci. Era vorba de renumitul Proces al comuniştilor despre care citisem în ziar, al cărui vârf era Ana Pauker, şi-mi puneam întrebarea ce fel de oameni sunt comuniştii şi dacă pentru o idee merită să rişti o sentinţă de 10 ani închisoare? Bineînţeles că mi s-a confiscat jurnalul – scris într-un caiet

obişnuit – şi mi s-a interzis cu multă seriozitate să mai fac vreo încercare de acest fel. Şi chiar am renunţat, de frică sau din lene. Problema în sine a comuniştilor nu m-a mai interesat prea mult şi-mi erau suficiente ştirile din ziare. în liceul din Botoşani, aveam o profesoară foarte bună de istorie şi poate de aceea am devenit deosebit de pasionată de acest obiect, motiv pentru care profesoara mi-a

spus de faţă cu toată clasa că a mai întâlnit eleve ca mine, interesate de istorie, dar care au devenit ulterior comuniste şi că ar trebui să mă feresc de a pătrunde în cauzele profunde ale istoriei, ca şi cum ar fi fost vorba de o boală contagioasă. M-am ferit fără să vreau, din instinct, până în 1946, când am intrat în PCR, dar profunzimea celor spuse de profesoara de istorie am înţeles-o mult mai târziu. în schimb, nu m-am putut feri de a avea un jurnal căruia să mă pot destăinui.

Şi iată cum s-a întâmplat...

De ziua mea, de Roş Haşana în 1941, am primit de la prietenul meu B. un cadou deosebit: un album cu coperţi de piele maronie şi foi de hârtie mai groase, de culoare crem, uşor marmorate şi cu o foarte frumoasă dedicaţie scrisă în colţul din stânga-jos al primei pagini: *Ţie, Mimi, adevărată prietenă în hune şi în rele. B.* Caietul era menit să fie un album de amintiri— cum aveau pe atunci fetele – în care prietenele îţi scriau ocazional amintiri în versuri, mai mult sau mai puţin copilăreşti sau chiar agramate, un fel de Facebook al acelor vremuri. Mimi era numele meu de alint în familie şi printre prieteni. B. i-a făcut acest cadou lui Mimi. Miriam am devenit abia după ce l-am cunoscut pe soţul meu.

Nu am apucat să înnoiesc albumul cu nicio amintire. Peste numai 10-12 zile, în 12 octombrie 1941 toţi evreii din Câmpulung Moldovenesc au fost deportaţi în Transnistria. Nu pot să-mi explic de ce – poate numai pentru că era frumos – am luat albumul în modestul meu bagaj, după cum am luat şi partitura transcripţiei

pentru pian a baladei lui Ciprian Porumbescu... dar asta e altă poveste. Albumul de amintiri a devenit în ghetoul din Transnistria jurnalul meu, căruia i-am încredinţat primele mele gânduri după ce am ajuns acolo. Citez din jurnal – marţi, 4 noiembrie 1941:

Cine şi-ar fi închipuit că voi inaugura acest caiet dedicat a fi un album de poezii în această situaţie. Când B. mi l-a făcut cadou, erau alte vremuri... Dar acum?! Joi se împlinesc 4 săptămâni de când la 9.30 seara, tata a venit cu vestea groaznică a evacuării, dar nimic nu era cert...

în timpul deportării nu am făcut însemnări zilnice în jurnal. Au fost perioade mai mari, chiar de săptămâni, în care n-am scris nimic, dar mereu reveneam când stările mele de deznădejde, aş zice azi de depresie, se accentuau şi nu reuşeam să mă liniştesc altfel. Zilele treceau foarte greu şi nu se întâmpla de fapt nimic şi nici nu aveam ce scrie. Nu am consemnat unele evenimente atunci foarte importante. îmi era teamă că mi s-ar putea afla şi interpreta gândurile, de multe ori periculoase pentru mine şi pentru cei din jur. De aceea, deşi jurnalul e un fel de cronică a zilelor din Djurin, nu le oglindeşte în întregime. Nu am fost unica... Sunt sigură că şi alţii au avut jurnale. Chiar recent am primit copia unui jurnal scris în idiş, cu litere ebraice, ţinut de un adult, secretarul Comitetului Evreiesc din Djurin, un fost ziarist înainte de deportare, venit din Rădăuţi unde avusese aceeaşi funcţie la Comunitate. Eu nu

l-am cunoscut atunci. Am comparat cele două jurnale şi am constatat că amândoi am scris despre aceleaşi evenimente, dar eu eram mai puţin în miezul gravelor probleme de viaţă şi de moarte, pe care el le cunoştea şi eu habar nu aveam de ele. Poate că a fost mai bine aşa pentru mine şi-i datorez asta mai ales mamei, care ne-a ferit de acea realitate cumplită. Foloseam un creion chimic (cred că astăzi nimeni nu mai ştie cum arată) şi nu-mi amintesc de unde îl aveam. De obicei scriam în zilele când nu puteam vorbi cu cineva şi atunci vorbeam cu jurnalul, mă certam cu mine însămi, cu viaţa, cu Cel de Sus, cu toată lumea, speram... pentru ca a doua zi să fiu dezamăgită din nou...

Doresc să mai redau aici încă o singură frază din jurnal, din data de 15 iulie 1942:

Ştiu că e fără rost tot ce scriu. Nimeni nu va citi ce am scris, iar eu, dacă voi scăpa cu viaţă

de aici, voi arunca în foc tot ce-mi va aduce aminte de timpul blestemat petrecut în Djurin. Şi totuşi scriu...

Am întrerupt scrisul pe 10 octombrie 1943, când tata a fost luat de lângă noi şi dus într-un lagăr de muncă de lângă Odesa şi nu mai speram că-l vom revedea vreodată. Dar evenimentele s-au precipitat şi războiul a luat o altă turnură. Am reuşit să supravieţuim şi primul meu gând a fost să mă întorc în ţară.

Nu am luat jurnalul cu mine când am plecat din Transnistria spre România şi, sincer, nu m-am mai gândit la el, deşi mi-a fost un bun tovarăş cât timp l-am folosit. Au trecut anii şi, la fel ca alţii, am rămas

cu serioase sechele psihice ale deportării, manifestate în special prin coşmaruri şi insomnii.

Acum 50 de ani, în 1967, am plecat să caut urmele bunicilor morţi în Transnistria, dar n-am aflat decât că au ajuns amândoi în gropile comune din Moghilev... La întoarcere, deoarece am făcut drumul cu trenul, m-am oprit la Iaşi unde locuiau părinţii şi sora mea. Când le-am povestit despre revederea fostului ghetou din Djurin, mama – care părăsise lagărul din Transnistria, împreună cu sora mea, la aproape două luni după mine – mi-a spus că luase cu ea vechiul meu jurnal despre care eu nu mai ştiam nimic. Şi iată-mă în tren spre Bucureşti, în vagonul de dormit, încercând, după atâta timp, să recitesc ceea ce scrisesem în lagăr...

în general nu sunt în stare să plâng nici în împrejurări mai serioase în care lacrimile ar fi o binefacere, dar atunci, în tren, am plâns cu sughiţuri, ca un copil, iar jurnalul mi-a adus o oarecare alinare.

în legătură cu sechelele psihice ale foştilor deportaţi, vreau să mai spun că prietenul – care-mi făcuse cadou caietul care urma să fie un album de amintiri – s-a sinucis după mai mulţi ani de la întoarcerea din Transnistria, deşi, în mare, părea că începuse o viaţă nouă...

Pe parcurs, soţul meu a citit jurnalul, l-a dactilografiat şi a încercat să-l editeze, dar nu era momentul politic potrivit pentru aşa ceva. De abia după 1989, când a început să se vorbească despre deportările evreilor în Transnistria, jurnalul a apărut sub titlul *Jurnal*

de ghetou, fiind publicat în 1995, la Kriterion, cu sprijinul Fundaţiei Soros.

în cele din urmă, originalul jurnalului, scris cu creion chimic, a ajuns la Muzeul Holocaustului din Washington şi eu posed numai o copie foarte bună, făcută acolo. Un fragment consistent a fost publicat în limba engleză de Alexandra Zapruder în cartea *Salvaged Pages: Young Writers' Diaries of the Holocaust,* la editura Yale University Press, 2002.

Aceasta este povestea jurnalului meu.

Miriam Bercovici Bucureşti, 3 august 2017

Eo fericire nespusă să ai pe cineva care să împartă cu tine şi binele şi răul, în faţa căruia să-ţi poţi oricând uşura sufletul, care să se gândească cu duioşie la tine şi faţă de care să nu existe nici minciunile şi nici vanităţile inerente dragostei.

O asemenea fericire mi-ai hărăzit-o tu mie, reuşind să fii o prietenă atât de perfectă, încât aş îndrăzni să spun că prietenia noastră este sublimă.

Nu voi uita niciodată acele minunate după-amiezi ale iernii trecute când ore întregi vorbeam liniştiţi despre atâtea şi eu doream ca după-amiaza să nu se sfârşească niciodată. Cât mă grăbeam ca să mai pot veni la tine, ca să sorb din imensa linişte ce-o simţeam în

preajma ta. Căci totdeauna am simţit şi simt încă acum, când suntem împreună, stropii de linişte picurându-mi în suflet.

Apoi, mi te-ai apropiat mai mult sufleteşte atunci când aveam, mai mult ca oricând, nevoie de un prieten care să mă înţeleagă. închis cu o masă de oameni (ostatici) cu care nu aveam nimic comun, am simţit ce mult valorează o prietenie şi cât de aproape-mi eşti.

Prietenia noastră mă înalţă sufleteşte, îmi dă mai mult curaj în luptă cu viaţa, mă face să am mai multă încredere în om şi un val de fericire mă cuprinde chiar şi numai când îmi aduc aminte de ea.

Septembrie 1941, Roş Haşana 5702

Ţie, Mimi, adevărată prietenă în bune şi în rele, Bondy

Jurnal de Ghetou

Djurin, Transnistria, 1941-1943

Marţi, 4 noiembrie 1941

Cine şi-ar fi închipuit că voi inaugura acest caiet, dedicat a fi un album de poezii, în această situaţie. Când Bondy mi l-a făcut cadou, erau alte vremuri, dar acum?!!! Joi se-mplinesc 4 săptămâni de când la 9.30 seara, tata a venit cu vestea groaznică a evacuării. Dar nimic nu era cert. Vineri, lumea a aflat că duminică vom fi evacuaţi. Şi-aşa a început febra evacuării. Plânsete, Jale, împachetat, fiert, totul una-n alta, fără cap şi coadă. Nu ne-am dat seama ce ne aşteaptă. Era un vis – aşa credeam noi—, nu ne dădeam seama ce ne aşteaptă. Sâmbătă, prăvăliile erau închise şi a început vânzarea clandestină şi dăruitul lucrurilor. Ca nişte corbi au năvălit ţărani, orăşeni, vecini şi străini şi-ntr-o dimineaţă am golit casa de lucrurile cele mai frumoase. După masă la ora trei s-a zvonit că totul a fost amânat pentru şase luni. Nesiguranţă, nelinişte, plecăm sau nu? Mamei şi tatei le-a părut rău după cele vândute şi dăruite şi chiar şi mie mi-era jale de ele. Dar

în inimă aveam o îndoială, nu eram siguri de zvon. Eram gata cu împachetatul, dar aşa ca şi cum am pleca într-o excursie. Nu ne închipuiam că s-ar putea să ne smulgă cu totul din casa noastră. Seara ne-am culcat şi până azi această seară e ultima de când ne-am mai culcat într-un pat. Duminică la şase dimineaţa am aflat că plecăm, începeam să ne dăm seama de grozăvia în care eram aruncaţi. Dar nu bănuiam nici pe departe ce ne aşteaptă, căci cine are o imaginaţie atât de neagră? La ora 11 dimineaţa au început căruţele să pornească spre gara din capătul satului. Era prima viziune a exilului nostru. Drum lung, noroios, presărat de căruţe, pline cu saci, boccele, copii, bătrâni. Pe jos, alături de căruţe, tinerii. Ţiganii o duc mai bine. Ei au căruţe, noi nici atât. Lăsăm Câmpulungul în urma noastră şi ajungem la gară. Aici e şi mai groaznic. Plânsete, jale, bagaje, ţipete, îmbarcarea în vagoane care transportă, de altfel, caii. Vagoanele sunt curăţate de paie şi ne urcăm noi. 38 de persoane într-un vagon, printre care patru bătrâni peste optzeci de ani şi un copil paralizat. Ne era teamă să nu se plumbuiască vagoanele. La gară s-au împărţit pâini. în închipuirea noastră şi după cele spuse, plecam spre o localitate în fundul Basarabiei, Atachi, se zicea că vom fi colonizaţi şi vom avea un mijloc de trai. La opt seara am plecat, cu al doilea transport. Prima noapte, parcă am fi fost în excursie, nu ne dădeam seama de tristeţea situaţiei noastre şi am petrecut-o pe bagaje. Luni, în tren, mâneam carne veche, beam apă murdară, dar mai râdeam şi ne certam cu bătrânii. Clădeam castele în Spania, speram că ni se

va da mâncare la cazan, că vom munci, că vom învăţa agricultura. Am trecut prin Cernăuţi şi intram în plină stepă. Ce mare e stepa, ce nesfârşit e cerul în stepă!

în mijlocul văicărelilor am mai văzut un minunat apus de soare. Marţi dimineaţa am sosit la Atachi. Până la 6 seara am stat afară şi-apoi, mai departe, jidove!, cu căruţa până-n oraş. în drum sunt mii de oameni. Sute într-o casă, dar ce case! Toate sunt distruse, fără acoperiş, uşi şi ferestre, casele evreilor omorâţi, căci pe fiecare zid erau scrise cu cărbune numele celor ucişi. Am încăput vreo 30 într-o odaie, împreună cu farmacistul Garai. A fost cea mai groaznică noapte de până acum.

Vineri, 7 noiembrie 1941

De abia azi reîncep descrierea (mai bine zis schiţarea) grozăviilor prin care am trecut şi cine ştie dacă nu ne aşteaptă altele mai teribile. în prima noapte la Atachi am văzut ce înseamnă mizerie omenească. Am văzut oameni fără chip omenesc, am văzut copii cu ochii

umflaţi, picioare degerate, mânuţe neputincioase: mame cu copii morţi în braţe, bătrâni, tineri înveliţi în zdrenţe: erau evreii din lagărul Edineţ. Alungaţi din urmă, cu microbul tifosului în ei, plini de păduchi, pe jumătate morţi de foame, au năvălit în Atachi, fără drept de-a putea poposi aici. O familie (bărbatul avocat, soţia farmacistă) cu doi copii şi-o mamă bătrână (un rest de mumie) au dat buzna în aşa-zisa noastră locuinţă şi după o bătaie în regulă, căci nu ne era permis să-i primim, i-am lăsat să stea până dimineaţa Am văzut în acea noapte cum înnebuneşte un om, sforţările pe

care le face creierul ca să oprească deranjarea mecanismului, spasmele intelectului contra tulburării materiei cenuşii. în acea noapte a înnebunit farmacistul Garai. Dimineaţa la 5 am ieşit din casă şi după-masă ne-am mutat la dna Hausvater în deal, după ce ne mutaserăm înainte într-o fostă sinagogă care vuia de oameni şi de păduchi. Zilele din Atachi le-am petrecut cu pregătitul mâncării. Era interesantă plita din pietre aranjată afară. Lemnele erau bucăţi rupte dintr-un vechi acoperiş. Odaia era fără ferestre şi fără uşi. Dar era bine, un bine când nu prea gândeam. La Nistru ne-am spălat în apa rece şi murdară. O căldare de apă curată am plătit-o cu 20 lei şi pentru o găină mama a dat un inel cu piatră. Cauza este că lumea aruncă bijuteriile prin closete, pe unde nimereşte, de teama percheziţiei. Vremea era bună, singurul noroc pentru cei ce au venit după noi, căci trebuia să stea afară sub cerul liber. De Bondy ne-am despărţit temporar la Atachi, el a rămas la vechea locuinţă. Garai s-a domolit, după alte două accese de turbare. Săracul nu putea să se obişnuiască cu gândul că nu va mai avea casă, că nu va mai fi farmacist şi ca el, care-a fost totdeauna un cetăţean atât de corect, să fie alungat în mijlocul noroiului cu toată jidănimea împreună. în Atachi am început să raţionalizăm mâncarea: supă de cartofi, cartofi, mămăligă, ceai. în Atachi am văzut că foamea nu cunoaşte ruşine. Dnul Friguş Brecher, dnul Kern şi alţii nu s-au ruşinat să ceară un ceai sau o bucată de pâine. Până duminică am stat la Atachi. Percheziţia am trecut-o cu bine. Dar era o vreme mizerabilă. Ploua şi era un noroi până

peste glezne. Cu căruţele am ajuns la Nistru la locul de îmbarcare. De-aici a trecut mai întâi mama cu bunicii, apoi Sisi şi cu mine, şi la urmă tata cu bagajele şi farmacistul Horovitz, astfel am trecut Nistrul cu barca. Dacă n-ar fi fost aşa de tristă situaţia, totul ar fi avut pitorescul său. Aşa am ajuns la Moghilău.

Foto 1 – Familia Korber, Câmpulung Moldovenesc, 1914-1915.
Rândul de jos, stânga dreapta: Miţi Korber, sora tatălui, Toni Korber, bunica autoarei, Roza Korber, sora tatălui, Avraham Mendel Korber, bunicul autoarei, Eva Korber, sora tatălui. Rândul doi, stânga-dreapta: Leon Korber, tatăl autoarei, Ana Şterberg, sora tatălui, Simon Şterberg, soţul Anei, Silvia Şterberg, fiica lor, Reizi şi Isidor Korber, mătuşa şi unchiul autoarei.

Sâmbătă, 8 noiembrie 1941

în Moghilău am văzut că nu mai suntem în România. Toţi vorbeau ucraineană şi printre soldaţii români se vedeau răzleţi miliţieni ucraineni. Cum am sosit a şi

început alungatul. Există lagăre în care oamenii sunt adunaţi cu sutele şi de-acolo sunt alungaţi mai departe pe jos. De lagăr deci trebuia să ne ferim. Cu greu am dus singuri bagajele de la Nistru până-ntr-o curte şi aici am tremurat două ore până am găsit un

adăpost: 30 de persoane am stat într-o odaie, destul de mare, la etaj. Erau împreună cu noi familiile Hausvater, Horovitz, Heller, Segal, Javetz, Tartar. Interesantă adunătură! Am dus singuri bagajele până sus şi, morţi de oboseală, am dormit prima noapte la Moghilău. Am uitat până acum să scriu ceva despre prietenele mele Margit şi Medy. Pe Margit am văzut-o la Atachi. La Moghilău, cum tocmai duceam bagajele, vine Margit şi-mi spune: „Prin astea am trecut şi eu”. Nimic altceva, nici-o îndrumare, nici-o orientare. în Moghilău abia am văzut ce ne-au făcut cu preschimbarea rublelor la Atachi. Acolo am dat pentru o rublă 40 lei. în Moghilău se schimbau rublele cu 10, 7 şi 6 lei. Aşa că banii pe care i-am schimbat aveau o valoare de 10% din cea reală. Acesta era primul jaf oficial. în Atachi am plătit pâinea cu 200-400 lei. în Moghilău 15, 20-25 ruble, adică până la 1 000 lei, dar cu banii schimbaţi.

Aşa că ne-au sărăcit aproape complet. Prima veste ce ni s-a dat era că va trebui să mergem pe jos, aşa că va trebui să vindem tot ce nu puteam duce. Chiar a doua zi după sosire am început să vindem. Am vândut pantofii maron, am vândut lucruri dragi: poşete, bluze, pulovere, totul pe nimica toată. Cu orice lucru dat, dădeam o parte din noi. Cine ştie când vom reface ceea ce pierdeam acum. Odaia noastră era nelocuită,

dar aveam totuşi o mulţime de stăpâni. Noi eram chiriaşii tuturor. Lângă noi era o rusoaică blondă, destul de frumoasă, bărbatul ei era în război. Dar ea se consola cu un soldat german. Faţă de el cu toţii aveam un respect teribil. Când venea acasă, toţi, cu o frică caracteristică neamului nostru, ne adunam picioarele, ne făceam mai mici, tăceam, numai să nu-l supărăm pe dnul ofiţer german (aşa cum îi plăcea să-i zicem). Dar cu două zile înainte de plecare a sosit bărbatul rusoaicei şi dnul Max s-a consolat cu sora ei, care locuia în odaia cealaltă. Bani am plătit destui, căci frica de-a fi băgaţi în lagăr ne urmărea mereu şi ruşii ştiau să ne exploateze. Pe culoar locuia o evreică căsătorită cu un rus. Era singura evreică din Moghilău pe care am cunoscut-o, care n-a căutat să ne exploateze nevoia. Ne-a dat voie să fierbem la plita ei, fără să ceară ceva în schimb, lucru rar la alţii. Interesant era materialul care ne servea drept lemne. Alături era o fostă bibliotecă de propagandă. De-acolo ne alimentam cu hârtie, pe care-o întrebuinţam pentru foc. Ce repede ardeau cărţile, care altădată erau bucuria şi plăcerea atâtor suflete. M-am gândit atunci la fosta mea bibliotecă (era mică, săracă), probabil că şi ea serveşte acum pentru foc dlui Storm. Pe bunici i-am plasat în azil, un azil făcut tot de noi, evacuaţii, pentru cei într-adevăr neputincioşi să meargă mai departe. Ce greu le era lor, sărmanilor, să se despartă de noi. La început era acolo un balamuc! Nu li s-a servit nici o ceaşcă de ceai. Pe urmă s-au mai reglat lucrurile. Cel mai trist lucru care

ni s-a întâmplat era că pentru noi moartea şi-a pierdut misterul. Am văzut morţi, fără să clipesc din ochi, nu mi au făcut nici o impresie deosebită morţii pe care i am văzut în azil. Mulţi au murit numai pentru că nu era cine să le dea o ceaşcă de ceai. Noi duceam bătrânilor, de trei ori pe zi, mâncare. Grupa Schauer a plecat din Moghilău cu mult înaintea noastră, aşa că noi am pierdut legătura cu majoritatea câmpulungenilor şi pentru noi plecatul mai departe devenea o problemă. Mama şi tata au început să se intereseze cum se putea pleca mai departe. Eu mai mult stăteam pe-acasă. Mă rog, găteam toată ziua, mă bat peste gură să nu păcătuiesc, fierbeam cartofi şi hirse[1], ceva ce n-am mâncat niciodată. După câte am văzut, gazetele n-au minţit deloc până acum. Moralul oamenilor e la pământ.

în plus, cultura, nu că nu s-a dezvoltat în Ucraina în ultimii 20 ani, ba chiar s-a întors cu 100 de ani. După starea closetelor se cunoaşte gradul de cultură. Ei bine, până azi n-am dat de un closet ca lumea în Ucraina. Lumea îşi face treburile unde apucă. Murdărie peste tot. Din Moghilău am scris la Botoşani şi la Bucureşti două cărţi poştale recomandate. Poate că sunt ultimul semn de viaţă pe care l-am mai dat rudelor. Ce dor mi-e de Botoşani! îl voi mai vedea cândva?

Nopţile sunt groaznice la Moghilău. Locuim aproape de Nistru şi zilnic trec oameni peste fluviu. Dar ei nu-l trec aşa cum îl trecem noi, bătuţi, alungaţi, jefuiţi. Ei trebuie să-l treacă noaptea. Ţipete jalnice, plânsete de

1. Plantă cu boabe mici şi galbene din care se face terci.

mame, copii pierduţi de familie, vaiete în cor făceau şi mai mare jalea noastră. Printre astea, împuşcăturile răzleţe ale soldaţilor făceau să crească panica. Aşa că nopţile completau zilele petrecute cu griji şi teamă să nu vină soldaţii să ne ducă în lagăr.

Cu ruşine trebuie să mărturisesc c-am dansat la Moghilău, c-am îndrăznit să uit pentr-un moment nenorocirea noastră. Dar am fost aspru pedepsiţi: la opt seara au venit rădăuţenii cu muzica lui Bubi Heller şi tocmai când dansam au dat peste noi trei soldaţi care cu greu (adică cu un bacşiş gras) ne-au lăsat în pace. Acum frica celor mai bătrâni a devenit şi mai grozavă. Veşnicul „ps, ps" mă urmăreşte până astăzi. Plecarea noastră din Moghilău s-a hotărât repede. Bondy a reuşit să se pună în legătură cu nişte nemţi, care pentru bani duceau camioane cu evrei spre interior. Aşa am j lecat şi noi din Moghilău. Am uitat să amintesc că am întâlnit-o pe Maica pe care am cunoscut-o la Botoşani printre nenorociţii din Edineţ. Aproape că n-am recunoscut-o. Când ne-am cunoscut erau alte vremuri. Sâmbătă dimineaţa la ora şase am plecat cu o maşină germană, un camion capitonat, spre Djurin.

Duminică, 9 noiembrie 1941

într-o dimineaţă ploioasă, era sâmbăta, am ajuns la Djurin. Nemţii ne-au lăsat la o răscruce, departe de sat. Ucrainenii au venit să ne vadă ca pe nişte minuni. Satul ni se părea destul de frumos, dar noroaiele prevesteau grozăvii. Prima noastră locuinţă a fost la o învăţătoare,

o femeie simpatică, dar şi ea a căutat să profite. Am stat de sâmbătă până miercuri 13 persoane într-o cameră. Am dormit tot timpul pe jos şi era destul de greu şi totuşi plăcut, căci eram împreună cu Horovitzii şi Hausvaterii. Văzând că învăţătoarea nu caută să ne ajute ci numai să ne exploateze şi că nu aveam posibilitatea să dormim într-un pat nici să stăm pe un scaun la masă, mama a început să caute o cameră. Primul lucru ce l-am făcut a fost că ne-am spălat ca lumea. Nu mi-aş li închipuit niciodată că voi simţi atâta plăcere într-un spălat. A început din nou problema mâncării, cum să raţionalizăm mâncarea ca să nu murim de foame peste câteva luni. în primele zile n-am ieşit din casă. Mereu ploaie, noroi şi aici s-a pus la fel problema closetului. Miercuri, mama a găsit o cameră. Ah, ce cameră! trebuia să ne căţărăm pe un deal înecat de noroi şi intram în cameră ca într-un coteţ de găini. Prin odaia noastră trebuie să treacă toată lumea. Noroaie veşnice în drum, noroaie în casă. Locuim într-o odaie alături de familia Apel, în cealaltă odaie stă o rusoaică, o cheamă Kufsinier, o evreică, foarte interesantă, parc-ar li artistă de teatru evreiesc. Sărmana, are doi copii mici, bărbatul ei este în armată şi ea a pierdut totul. Şi totuşi mai speră. Nu ştiu, să mai sperăm şi noi?! Aşa trec zilele. Azi e duminică, cu ce-a trecut ziua? (!e să spun, de citit o carte, nici vorbă. Dar n-am nici cel puţin răbdarea să vorbesc cu cineva. Mi-e teamă de neurastenie. Dar nu mai găsesc subiect de vorbă. Veşnic mă gândesc la „acasă". De fapt mă gândesc mai mult la oamenii din Botoşani şi la locurile minunate

din Câmpulung. De câte ori nu-mi trec înaintea ochilor imagini ale Runcului, Kaiseralee, Deia[1]. Când văd murdăria de aici, când văd nenorocirea asta, totul mi se pare un vis. Un vis urât cel de acum sau trecutul? O, totul e urât. Nu cred într-o îmbunătăţire, nu cred, dar ce voi face mai târziu? Acum mai avem ceva bani, dar apoi ne aşteaptă foamea. Mereu văd înaintea mea pe cei din Edineţ. E ora opt seara, vorbim despre război. Comunismul cade tot mai jos. Chiar şi evreii localnici nu mai cred în el. Zilnic se-ntorc soldaţi din război, Rusia revine la democraţie. Ce va fi cu noi?

Luni, 10 noiembrie 1941

Evenimentul zilei: Tata vrea să plece „per pedes" la Şargorod, centrul câmpulungenilor. Aş dori şi eu să-i mai văd.

Sâmbătă, 13 decembrie 1941

Da, azi se-mplinesc două luni de când am plecat de-acasă. Prin câte am trecut până azi e imposibil de descris. Zilele trec toate la fel. Programul unei zile ar fi: sculatul la 8.30, întâi tata, mama, eu, apoi Sisi. Sunt zile reci în care sculatul este o problemă. Să cobori din patul cald în odaia rece ca gheaţa era imposibil, dar trebuia să te scoli. Până ne sculăm stăm în întuneric cu ferestrele închise. Se întâmpla uneori ca până la 8.30, Oleana (servitoarea dnei Kufsinier) să iasă de

1. Rune, Kaiseralee, Deia – numele dealurilor din Câmpulung.

vreo cinci ori fie cu oala de noapte, fie după lemne. Da, <>ii plăcut şi asta. Până mai ieri, aveam gaz şi făceam breakfastul pe lampă, aşa că nu ne prea încălzeam, .i< um facem foc dimineaţa, căci avem lemne, mă rog, .un cumpărat vreo 40 de puzi[1] cu 500 ruble, în valoare de lei 20 000, dacă am socoti rubla 40 lei. Bine am ajuns! Imediat începe curăţenia: spălat, făcutul patului, măturat. Apoi pregătirea mesei: curăţăm cartofi, ceapă, usturoi, morcovi. O masă bogată: supă de hirse < u cartofi şi morcovi, sau Vorspeis[*2] (ceapă cu untdelemn) ori prune, Zuspeis[3]. Bine, cu mesele eram mulţumiţi, în jur de ora unu masa era gata şi se mânca de obicei fierbinte, din clocot, apoi se spălau vasele şi din nou se curăţau cartofi pentru seara, căci „soupe-ul" e şi el compus din cartofi, mămăligă sau crupe, hirse etc.
I)upă-mesele trec ţesând ciorapi, eu cu lucrul de mână, mama cu târguitul sau plângând, tata cu nervii, Sisi cu gândurile ei. Sărman copil, fără nici o prietenă, ca şi mine, cui să-i spui un cuvânt.

Mâncăm din nou pe la 7-8, apoi seara o petrecem cu cl nul Kive (Constantin Traktirşik), un evreu localnic. E un bărbat de 38 ani, bine făcut, simpatic, destul de cult pentru Djurin, dar în loc să se facă aşteptat, şi-a făcut obiceiul să-şi prelungească vizitele până după miezul nopţii, aşa că aştept cu nerăbdare să plece, căci mi-e somn. Acum e bine, dar când era mai frig, odaia noas- l ră se răcea ca un beci şi era imposibil să te-ncălzeşti
1.40 puzi – cca 640 kg (germ.).
2. Vorspeis – felul întâi (idiş).
3. Zuspeis – felul trei, desert (idiş).

chiar în pat. Şi din nou venea noaptea. Stingeam lampa— un felinar de grajd cu sticla spartă — la care tata a potrivit o sticlă făcută dintr-o sticlă de jumătate de litru. Totuşi lumea ne invidiază, căci alţii n-au nici atât. Noaptea: frig, frică, insomnii, gânduri, regrete, dorinţe. Da, am uitat programul înainte de-a ne culca: împărţim o bucăţică de ciocolată în patru şi ne-ndul- cim viaţa. Da, aşa trec zilele. La ce-aş mai scrie zilnic ce se-ntâmplă? Zilele sunt aceleaşi şi sunt mulţumită când vine seara să mă pot culca. Cel puţin dorm şi uit câteva ceasuri de toate.

Foto 2 – Minam şi Silvia Korber, Câmpulung Moldovenesc, 1931-1932.

Duminică, 14 decembrie 1941

Ieri m-a întrerupt Mutzi. A venit în vizită cu Gerda Greif, au venit Raia (fata proprietăresei) cu Sonia, altă evreică ucraineancă şi alţi vecini şi Ruti Horovitz şi s-au pus pe cântat. De ce nu pot şi eu să am răbdarea necesară să cânt. Nu pot vorbi, n-am răbdare să văd un om, dar noi nu mai suntem oameni. Lumea e atât de tristă. Toţi suntem oameni pierduţi. Acum am primit o veste de la tanti Roza din Moghilău. Săracii, ei au pierdut totul, dar au autorizaţie de stat la Moghilău până în 31 XII. Poate vor veni apoi la noi. Numai de

bieţii bunici mi-e dor. Cine ştie dacă vor putea trece acest impas. Sunt doar aşa de slabi. Acum e şi mai rău aici. Nu mai găseşti nimic nici cu banii în mână. Rubla şi-a pierdut complet valoarea. Ţăranii nu vor decât să schimbe în natură. Pâinea n-o găseşti nici cu 60 de ruble. E groaznic şi lumea e disperată de teama foametei. Se găsesc de toate, dar nu pe bani. Suntem toţi aşa de nervoşi. Ce proşti suntem! Ne e teamă de moarte! Dac-am muri. Numai o moarte uşoară mi-aş dori şi aşa am scăpa de chinuri, căci zău, aşa e un chin. Se-ntunecă, e ora 4.20, ce departe sunt de casă! N-aş fi crezut că ţin atât de mult la casă. Cu ce-am rămas de-acasă, cu ce ne-am ales?

Luni, 15 decembrie 1941

Se poate să plec, adică mai bine zis să merg la Morava şi de-acolo la Şargorod. Dar nu ştiu dacă vom merge

chiar azi, căci se pare că plouă. Ziua de azi pare să continue ziua de ieri, de alaltăieri... Nimic nu se găseşte pe bani, totul e un schimb şi ţăranii nu ştiu să preţuiască lucrurile noastre. Ţăranul ucrainean e foarte deosebit de al nostru. Nu vorbesc numai de ţăranul bucovinean, ci în genere de ţăranul român. E adevărat că ucraineanul a trecut 23 ani prin regimul comunist. Ţăranul nostru e cu totul altfel, mai aproape de noi, de felul nostru de-a fi. E foarte interesant felul în care se vinde aici. Nu e ca la noi la piaţă unde se vinde cu kilogramul. Fiecare ţăran aduce câte-o bocceluţă cu două-trei pungi de fasole, mazăre, hirse, crupe, 1/2 pud cartofi, dar nu se foloseşte cântarul. Ţăranul ucrainean e foarte murdar. Am aşteptat să găsesc aici o ţară cultivată; credeam că U.R.S.S. a schimbat înfăţişarea vechii Rusii, dar în realitate comunismul a înrăutăţit şi mai mult starea culturală a Ucrainei. Ţăranul lucra în colhoz, dar şefilor colhozurilor le era mai uşor să-l ţie în întuneric şi după câte se vede l-au ţinut. Ţăranul ucrainean e mai înapoiat ca cel român, căci în genere toţi, chiar cei cu o aşa-zisă cultură sunt în urmă cu cel puţin 10-20 ani. Şi asta nu numai în ce priveşte cunoştinţele sau îmbrăcămintea, căci aici se mai purtau, în timpurile bune, şaluri, broboade, preferate erau cele albe (la baluri, serate, teatru). Chiar viaţa, în genere, pe care o duceau e imposibil de conceput, pentru mintea noastră. Nu că eu sau ai mei am fi trăit în bogăţie şi puf, căci cine ştie mai bine ca mine cât de mult am dorit să cunosc ceva despre acest regim. Dar noi n-am trăit ca animalele. Pentru ei, tot ce era bun, frumos, modern, era la

fabrica de zahăr. Acolo era lumină electrică, baie, cheie la uşă, closet —numai la „Zuckerfabrik”.[1]

Celelalte case, în care locuim noi, sunt ca în ţigă- nime: hârtoape lângă hârtoape, gropi, case ce aproape se dărâmă, dar nu din cauza bombardamentului ci fiindcă sunt prea vechi ca să mai dureze. Ce lungi sunt după-amiezele! Dimineţile trec mai repede, căci mai am ce face. De ce nu există oare un aparat să filmeze gândurile? Cred că ar ieşi un film reuşit. Repede, repede îmi trec prin gând frânturi din trecut, peisaje iubite, ştiute şi uitate. O, timp frumos, ai trecut aşa de repede! Mi-e dor de Botoşani, ca şi de-acasă. Joi, înainte de a fi evacuaţi, am primit o scrisoare de la l’aul; era o recomandată, credea, probabil, că altfel nu va sosi. Nu i-am mai răspuns. Ce gândeşte oare Paul astăzi despre mine? Ştie el oare ce bine o duc? Nu pot spune că l-am iubit, dar mi-era drag şi eram mândră să mă vadă lumea cu el, căci era prezentabil. Mi-e dor de el, de bunici, de tanti Risla, de toţi. Ce n-aş da să-i pot vedea iar. Cel puţin de ne-ar scrie.

Marţi, 16 decembrie 1941

Nu mai cred să plec sau să merg la Şargorod. Ii nevoie de o autorizaţie şi nu face să mă ostenesc. I nsă, ieri seară la ora 9, am trimis o scrisoare lui Berolă, cu Kive, poate voi primi un răspuns. Azi dimineaţă am

I.Zuckerfabrik (germ.) – fabrica de zahăr (aflată în afara ghetoului).

fost foarte nervoasă şi era cât pe ce să mă cert cu ai mei. Nu e de mirare că ne certăm, căci fiecare e atât de obidit şi nervos. Oh, viaţă! Am făcut azi un mălai; totul e măsurat pentru că trebuie să ne ajungă şi pentru seara şi pentru mâine dimineaţă. Acum au fost în vizită la mine Raia şi-o prietenă de-a ei, Sonia. Amândouă sunt fete drăguţe, chiar frumoase, dar

atât de simple, groaznic de înapoiate şi în purtări şi în îmbrăcăminte. Aş dori să găsesc aici o fată deşteaptă cu care să pot vorbi şi care să cunoască ceva din viaţa europeană, nu numai veşnic, numai U.R.S.S. Cine ar fi crezut că voi fi odată aşa de deziluzionată de comunism şi U.R.S.S.! Chiar localnicii sunt convinşi că nu va mai fi comunism, căci şi ei îşi dau seama că acest regim, în felul în care a fost cultivat, nu va mai putea dura. Fiecare funcţionar, de la mare la mic, nu se sfia să fure statul; banul n-avea importanţă, dar de furat era uşor căci şi cei mari închideau un ochi, furau şi ei şi furau din plin. Mai sunt şi azi ucraineni care speră într-o eventuală întorsătură a lucrurilor, dar toţi aşteaptă o reînnoire a regimului, prin alianţa cu democraţia. Nu mai ştiu ce mai e pe front de mai bine de patru săptămâni. Ziare nu-s.

Joi, 18 decembrie 1941

Se zvoneşte din nou că plecăm acasă. De câte ori nu s-a zvonit aşa. Acum nu mai cred, nu mai pot crede. Totuşi există momente în care mă mint singură şi mă gândesc că poate mai există minuni. în fiecare zi, scu- lându-ne şi culcându-ne, noi şi alţii, veşnic ne gândim la

casă. Şi ruşinea ruşinilor, numai la mâncarea de-acasă ne gândim, la prăjituri şi la dulciuri, la găluşte, da, din Atachi n-am mai mâncat carne. Ce mult ne deranjează lumea de aici. Când îi văd, îmi vine să turbez. Cu galoşii lor mari, cu cizmele lor enorme, intră în casă ca la ei acasă, se-aşază drept în pat şi spune-le ceva, dacă poţi! Trebuie să taci, să râzi şi să mai faci şi conversaţie; că de nu, eşti mândră. Trebuie să fac un efort de voinţă ca să pot sta cu ei. De când cu noroaiele astea, măturăm de trei ori pe zi şi strângem la noroi cum nu strângeam la noi în cămara de lemne. Mama ar vrea să mătură dar nu poate, căci musafirele stau şi vorbesc ca nebunele. M-am oferit să lucrez pentru străini, să tricotez. Dar n-ai pentru cine, n-ai lână, şi ei nici nu se pricep.

Miercuri, 24 decembrie 1941

Alaltăieri am făcut o aşa-zisă excursie la Morava. Am crezut că de-acolo voi putea merge la Şargorod, dar nu s-a putut. La 11 fără un sfert am pornit din Djurin. Era o vreme minunată de iarnă. Soare cu dinţi, puţină zăpadă şi vânt uşor. Bondy, Iboi, Zigi Katz, mătuşa sa din Edineţ şi cu mine – asta era societatea. Doi kilometri am mers alături de linia ferată. Iur-împrejur câmp, stepă întinsă şi cer, un cer imens, alb-albastru. Nu te poţi uita nici la dreapta, nici la stânga căci te-apucă ameţeala, aşa-i de întinsă stepa pentru ochiul meu, obişnuit cu munţii. Dar în stepă te simţi mai liber decât în munţi. La mijlocul drumului am poposit puţin. Era acolo un tanc stricat. Urcăm o

movilă, pardon, deal, timp de cinci minute, şi apoi vine o vale şi stepa. Trecem pe lângă un fost colhoz. Cai, vaci, vite se zăresc din depărtare. Noi am plecat fără autorizaţie aşa că vedeam în fiecare stâlp de telegraf un miliţian sau jandarm, dar n-am întâlnit pe nimeni în afară de câţiva ţărani curioşi şi alţii ca noi, care veneau din Morava. Nu voi uita niciodată vibratul sârmelor de telegraf. E un sunet cu totul aparte, între zumzetul avionului şi al unei maşini. Am văzut şi un aeroplan, zbura foarte jos. Trecem pe lângă un sat şi ne apropiem de satul Morava. Băieţii au intrat în prima casă din sat. Voiau să schimbe pâine pe chibrituri. Dar n-au căpătat nimic, ţăranii sunt răi. Dar casele sunt foarte drăguţe. Curate, îngrădite, fac o impresie bună. Satul e foarte lung, vreo trei km până ce ajungem în oraş şi drumul e foarte prost. în Morava locuiesc peste 200 de câmpulungeni. Cum am intrat, ne înconjoară cunos- cuţi. Bondy a adus pâini la vânzare şi eu, uitându-mă la el, am adus două pâini. La Morava totul e mai scump, într-adevăr, dar n-am reuşit să le vând, căci n-am vrut să le dau mai ieftin de 60 ruble. Aşa că le-am cărat în spate. Am intrat la dna Ripel. Are un restaurant, Doamne, ceva imposibil! Am vrut să mănânc la bucătăria populară dar n-am mai putut pleca de la Ripel. Am mâncat o supă de cartofi fără pâine şi m-a costat 8 ruble, ca între prieteni. La Morava totul e mai scump ca la noi. Se vindea şi se vinde pe mărci. Pornim în căutarea unui pat pentru noapte căci, sosind la ora două, până ce am mâncat, s-a şi făcut seară. La Friţi Steiner, Mina Jurman, la Welvu Wassermann nu-i loc.

Noi stăm încă regeşte la Djurin. La Morava locuinţele sunt de nesuportat. Cu familiile ucrainene (evrei) împreună, două-trei familii, dormind ca şi noi, într-o odaie, pe jos sau pe

un prici. Godel Niederhofer m-a primit foarte bine şi, contrar aşteptărilor, mi-a oferit singur un pat pentru noapte.

Pe Bondy, săracul, l-a primit Rosenthal, dar nu i-a dat nici un ceai, nici o bucată de pâine. Mie mi-au dat şi ceai şi pâine şi s-au purtat omeneşte. Iboi a dormit la Adina Hechtlinger. Dimineaţa am văzut că i-au dat un cir[1] din fainã de porumb. Dimineaţa am pornit la bazar[1 2] şi m-am învârtit în frig, căutând să vând pâinile. Dar n-a mers. Am văzut, însă aici, oameni bine, adică foşti cu stare, cu haine, ghete, şaluri sau cu tot felul de dulciuri, nimicuri, care stau să le vândă oamenilor. La ora unu am mâncat două bucăţi de pâine cu marmeladă pe care mi le dăduse mama (două bucăţi i le-am dat lui Bondy, care nu mâncase nimic toată ziua), apoi am intrat la dna Ripel şi, mirare: singură mi-a oferit un ceai şi cum nu avea apă fiartă mi-a dat ciorbă de fasole. Am pornit din Morava cam pe la orele două, dar am stat în sat cam 1/2 de oră. Am pornit cu alţi doi băieţi, unul din Hotin, altul din Vaslui, pe care ghinionul îi dusese la Suceava. Băieţii au intrat în fiecare casă, ca ţiganii, şi-au căutat să schimbe o bucată de pâine pe chibrituri şi ţigări. Au mers, până ce-au găsit o casă în care li s-a dat pâine şi şase castraveţi muraţi. Am mâncat atunci o bucată de pâine cu un castravete cu o poftă cum n-am

1. Cir —fiertură (ucr.).
2. Bazar – piaţă (ucr.).

mâncat acasă prăjitura cea mai fină. Apoi am pornit la drum în trap ca să nu ne ajungă noaptea. Drumul înapoi a fost mai greu. Eram mai obosiţi şi vremea mai urâtă. Am ajuns acasă la 4.30 şi din toată călătoria m-am ales cu 14 ruble cheltuite (8 pe supă, 6 pe un ziar) şi vreo opt sfecle de zahăr îngheţate, pe care le-am furat, adică mai bine zis le-am scos dintr-o movilă de pe câmp. Dar nu-mi pare rău, căci cel puţin am văzut lume cunoscută. Mi s-au povestit lucruri triste, despre morţi, au murit dna Ivarier şi alţi cunoscuţi. O veste bună: Berolă e doctor la spitalul din Şargorod, e foarte iubit de preot şi cică se logodeşte cu Bela Schieber. Mazeltov[1], dar sunt curioasă dacă e adevărat. Seara am fost foarte obosită şi m-am culcat foarte devreme. De abia ieri dnul Riva a plecat la Şargorod cu scrisoarea pe care i-am dat-o cu o săptămână în urmă. Păcat, scrisoarea nu mai e actuală. Aud că azi s-a şi întors. Azi e o vreme teribilă. E un vânt grozav. E seara de Ajun. Da, acasă era altfel, ştiam şi eu că e Crăciun, dar aici? Aici stăm în frig toată ziua, foc se face numai pentru gătit. Acum m-apuc să citesc *Rebeca,* cu toate c-am mai citit-o o dată, dar sunt mulţumită că am o carte.

Vineri, 26 decembrie 1941

Ieri a fost prima zi de Crăciun. Nu ştiu care să fie cauza, dar m-am sculat cu o senzaţie de sărbătoare. Era o vreme minunată, soare, zăpadă strălucitoare şi ger. Dar unde e Crăciunul de acum un an, de-acu’

1. Mazeltov – Noroc bun! (idiş).

doi ani? Unde sunt Botoşanii? Unde suntem noi acum? Se gândesc oare cunoscuţii la noi? Cred că şi ei varsă lacrimi pentru nenorocirea noastră! Vom reuşi oare să supravieţuim acestor timpuri? Aceasta e întrebarea ce şi-o pune fiecare şi mi-o pun şi eu. Vom avea puterea să trecem greul? De mâncat se mănâncă şi, totuşi, mai fiecare arată prost. Azi-noapte a început să sufle crivăţul. Şi e un adevărat crivăţ ucrainean, crivăţ de stepă, şi în odaia noastră bate vântul. Şuieră în rafale şi trâmbe de vânt se simt aici pe deal, de ai impresia că iau casa pe sus. Şi frigul creşte mereu. Cu toate acestea, oamenii zic că poate fi şi mai frig aici, că viscolul poate astupa drumurile, că apa poate îngheţa la pompă. Azi-dimineaţă m-am dus cu Sisi după apă. M-am întors plângând. Gerul îmi amorţise mâna dreaptă, parcă mă strângea la inimă şi-n drum era să cad de trei ori. Şi tocmai pe-aşa o vreme Bondy s-a dus din nou la Morava. Săracul, numai pentru ca să câştige câteva ruble. Aşa vremuri am ajuns. Tata e nervos, mama e nervoasă, nu se câştigă nimic şi banii se duc, căci trebuie să mâncăm, suntem obişnuiţi să mâncăm mai bine poate ca alţii. Tata nu poate să se obişnuiască cu „lenevia”, adică să stea mereu fără ocupaţie; şi aşa, energia acumulată şi-o cheltuieşte certându-se cu noi. Ne mâncăm unii pe alţii, numai din lipsă de ocupaţie. E ora două după-amiaza. în odaie e frig şi nu ştiu cum vom rezista până seara fără foc. Lemnele sunt aşa de scumpe. Pe faţa fiecăruia din noi văd teama faţă de ziua de mâine. Ce

va fi? Din ce vom trăi când se vor termina banii? Se zvonesc lucruri bune despre front. Poate se apropie salvarea.

Joi, 1 ianuarie 1942

Azi a început un an nou! Ieri seară, de Revelion, ne-am culcat la şapte şi jumătate ca să nu se răcească în odaie, căci e un frig grozav. Dacă va ţine aşa, nu ştiu cum vom trece prin iarnă, căci de câteva zile nu mi s-au mai încălzit picioarele. De pe pereţi curge apa şi pe obloane şi ferestre stă gheaţa de un centimetru. Da, a început un an nou. în alţi ani, să nu vorbesc de distracţii, cum era în casă! Cât aş dori să mă încălzesc o dată bine, ca acasă. Ieri m-a dus tata la o cunoscută de-a lui din Djurin, Beila Klapănch, care are o fată foarte simpatică şi foarte frumoasă, seamănă bine cu colega mea, Zinaida Mătăsaru. M-a dus acolo numai să mă pot încălzi, chiar cu riscul să mă plictisesc o după-amiază. Chiar că m-am plictisit rău stând acolo până după cinci. E deşteaptă fata, dar n-am ce vorbi cu ea, la fel cum n-am ce vorbi cu nici una dintre ucrainence. Dar cel puţin mi-a fost cald la spate. Azi e prima zi în care m-am sculat la nouă şi jumătate din cauza frigului. Ce noapte am petrecut, numai Dumnezeu ştie. Era aşa de frig în casă că nu puteam scoate nasul de sub plapumă. Şi azi de 1 ianuarie, în frig şi umezeală, stau şi mă gândesc la cine să mă duc să mă pot încălzi puţin. Acasă, frigul nu era o problemă. Era o plăcere să mă plimb în frig, deoarece când mă întorceam mă aşteptau o sobă încinsă şi o odaie caldă. Aici, îmbrăcată ca baba Dochia, suflu veşnic în mâini şi nu mă-ndur să ies până la uşă. Şi acum a dat peste noi „un alt noroc” pe lângă celelalte: proprietăreasa noastră, care până săptămâna trecută părea de treabă, şi-a arătat ghearele.

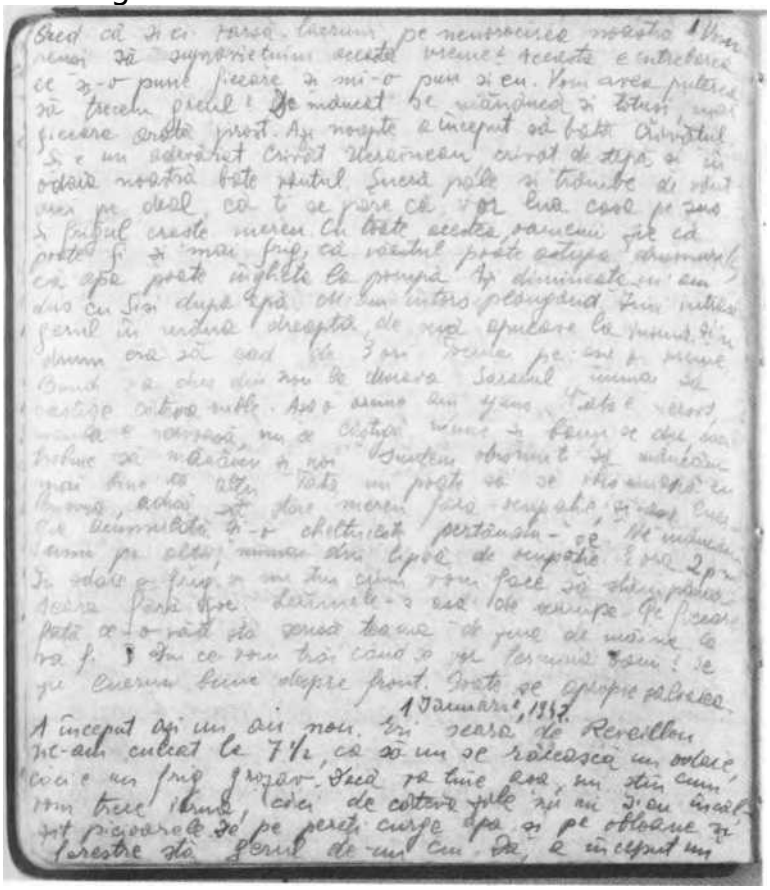

Convenisem să-i plătim 50 de ruble pe lună. Acuma nu mai vrea bani şi cere o jumătate de pud de făină şi numai Dumnezeu şi noi ştim că nu-i putem da, căci încercăm să economisim fiecare îmbucătură de pâine şi fiecare lingură de supă. De-am ajunge numai să putem povesti toate acestea cândva. în fiecare zi vine dna Fucsmann şi ne face scandal că-i stricăm casa, că nu facem destul foc şi de-aceea e umed şi că nu-i plătim. Şi trebuie să taci cu toate că-ţi crapă inima de ciudă. Şi simpatica doamnă Kufsinier ne caută mereu nod în papură şi ne pârăşte proprietăresei. Da, bine-am ajuns, că aşa nişte femei isterice, care vorbesc numai de bărbaţi, ne poruncesc şi ne duc de nas.

Sâmbătă, 3 ianuarie 1942

- 38°C frig. E imposibil să ieşi până afară şi-n casă e frig că trebuie să stai cu paltonul. Ieri-seară am stat în palton chiar şi când am împărţit supa. Era aşa de frig că nu se vedea nimic din cauza aburului. N-ar fi toate aşa de rele dacă tata n-ar fi aşa de nervos. E atât de nervos, încât mi-e teamă de-o catastrofă. Mama săraca e o martiră. îl cocoloşeşte ca pe un copil mic şi-i suportă, cu o răbdare îngerească, izbucnirile. Pentru orice fleac se enervează până la culme şi, pe lângă faptul că se frământă singur, ne omoară şi pe noi. De aceea trebuie să cumpănim şi să socotim orice cuvânt ce-l pronunţăm. Dacă s-ar mai linişti ar fi o fericire. Ne-am împăcat şi cu proprietăreasa. îi plătim 120 ruble pe lună. Da, banul e rege pretutindeni.

De-am putea uita toate acestea! E aşa de greu când îţi aduci aminte de vremurile când era cald în casă şi nu-ţi era foame. Nu mi-e numai foame, dar mi-e dor de ceva bun. Aş mânca nişte prăjituri sau ceva gras. De-am avea mâncare grasă sau cel puţin nişte unt ne-ar fi mai uşor, aşa fără unt, fără nimic substanţial, numai şi numai cartofi, fasole, mămăligă... Ne sătu- răm, dar ducem dorul unei mâncări ca lumea. Tata a căpătat o căciuliţă ucraineană şi-i vine destul de bine. Da, ne acomodăm mediului. Omul e un animal, totul e obiceiul. Ne obişnuim şi cu răul, dar ne amintim când era bine şi asta doare rău de tot!

Duminică, 11 ianuarie 1942

S-au petrecut atâtea de când n-am mai scris despre cele întâmplate în bejenie. Miercuri dimineaţa, adică mai bine zis noaptea la patru fără un sfert am avut o „frumoasă” întâmplare. Tocmai când dormeam mai bine şi visam nu ştiu ce lucru frumos, ne-am trezit brusc. La început am crezut că-i un cutremur; apoi când am aprins lumânarea am văzut că a căzut o bucată din tavan drept pe noi şi la mama în pat. Era grozav de frig şi ne-am mutat patul alături de cel al mamei. Am avut noroc, căci putea să ne omoare sau cel puţin să ne scoată un ochi. Aşa, am scăpat numai cu o sperietură şi cu ciuda că locuim într-o casă „atât de frumoasă”. Dimineaţa am curăţat odaia de lutul căzut în pat şi pe jos. Când am spus proprietăresei că trebuie reparat plafonul, ne-a răspuns că aceasta e treaba noastră, că e

furnal de ghetou

umed în casă şi noi suntem de vină de tot ce se-ntâm- plă în casă. Ne-a fost ciudă, dar nu am avut ce face. La masă, adică după masă, tocmai călcam nişte rufe, când deodată intră un tânăr şi-ntreabă-n gura mare unde locuieşte Mimi Korber. La început, când am auzit că cineva străin întreabă de mine, n-am ştiut ce să cred. Tânărul s-a recomandat: Poldi Kern, sucevean, îmi aducea o scrisoare de la Margit. Bucuria mea era nespus de mare. Un semn de-acasă, ce mult însemna acum! Kern venise cu o sanie şi cum i-am spus c-aş merge şi eu la Şargorod, s-a oferit să mă ia cu sania lui. Mama mi-a dat voie şi tata a acceptat să meargă şi el cu sania. Dar cum la ora şase sania încă nu plecase din Djurin, cu părere de rău, a trebuit să renunţăm căci n-aveam ce căuta noaptea pe drum. Dar ne-a fost dat să fim la Şargorod joi dimineaţa. Mai eram în pat dimineaţa la ora opt, când a venit Zigi Katz şi cu el am pornit pe jos la Şargorod la ora nouă şi jumătate. Am ajuns aproape de orele două. Plecasem cu cizmele cu tocuri. La început am mers foarte bine, dar după vreo trei km am crezut că voi rămâne în drum. Mă dureau picioarele încât abia mai puteam merge. Totuşi am ajuns la Şargorod. Cel mai mult mi-a plăcut drumul prin pădure.

Luni, 12 ianuarie 1942

Ieri n-am putut termina de scris cele întâmplate la Şargorod, deoarece se-ntunecase. De mers am mers destul de prost, căci am simţit fiecare piatră în talpă. Pădurea Şargorodului e foarte frumoasă. Drumul

pietruit prin pădure, printre brazi, mi-a amintit de cei de acasă. Ne-a fost ciudă că am întâlnit un şir de sănii care toate mergeau spre Djurin. De obosită ce eram, mi se părea că drumul se tot lungeşte. în pădure ne-am întâlnit cu un pădurar care vorbea destul de bine româneşte şi cu doi de-ai noştri, din Şargorod, ce duceau cu o săniuţă nişte lemne, dar până în oraş mai erau şase km. Lemnele costă aici 120 ruble pudul, aşa că face să duci lemnele chiar în spinare. Am întâlnit nişte ucraineni, dar n-au vrut să ne ia în sania lor. O sperietură grozavă am tras când ni s-a părut că vedem un miliţian, pentru că noi eram fără autorizaţie. Cum am putut, cum n-am putut, am luat-o la picior, dar nu s-a întâmplat nimic. în sfârşit la

ora două am ajuns în oraş. De departe se vedeau bisericile şi zidul oraşului (se pare că a fost cândva o cetate). Tata ştia unde stă Berolă şi ne-am dus de-a dreptul la el dar, spre ghinionul nostru, Berolă se mutase de trei zile la spitalul de izolare unde era medic-şef. Am pornit s-o căutăm pe Margit. Bucuria ei şi-a mea n-o pot descrie, la fel şi primirea frumoasă pe care mi-a făcut-o, natural cu mijloacele existente într-un oraş din Ucraina. Mama ei, săraca, stătea la pământ[1], căci îi murise mama în azilul din Moghilău. La Şargorod am văzut atâta mizerie încât mi se pare că mai multă nici că poate exista. în primul rând m-a impresionat soarta tristă a lui Medy. Săraca noastră prietenă! Tocmai vineri dimineaţa (joi

1. Obicei la evrei, de a sta şapte zile „la pământ” (nu pe scaun), în semn de doliu pentru moartea unei persoane apropiate.

după sosire am fost la ea şi-am rămas uimită şi speriată de spelunca în care stătea, printre edineţeni şi ucraineni) îi muriseră bunica şi bunicul. în aceeaşi zi, o aşa mare nenorocire! Şi acum e singură şi nici eu, nici Margit nu suntem în stare s-o ajutăm, s-o luăm la noi. Am ajuns ca animalele. Privim nenorocirea altuia şi nu-l putem ajuta. Săraca Medy e plină de păduchi. Unchiul ei a murit de foame şi de murdărie, căci tot timpul, până la moarte, a dormit la Şargorod pe trei scaune. Medy e total neîngrijită. E atât de straniu pentru noi! Cum era ea acasă şi cum am văzut-o aici! Era îmbrăcată în pardesiu, căci cu paltonul a acoperit-o pe bunica moartă, în loc de plapumă sau de cearceaf. Lumea povesteşte că pe unchiul ei înainte de a muri curgeau păduchii: la Şargorod e o epidemie de tifos, adusă de dorohoieni, căci numai săracii din Dorohoi au fost evacuaţi şi alungaţi din lagăr în lagăr. Astfel şi-au pierdut hainele şi sănătatea şi-au ajuns bolnavi şi murdari la Şargorod, aducând cu ei epidemia de tifos. Există două feluri de tifos: tifosul produs de murdărie (păduchi) şi tifosul de foame şi de cele mai multe ori ultimul e predominant aici. Mor oamenii cu zecile pe zi şi mi s-a povestit că de curând au murit într-o zi 40 de oameni şi toţi au fost îngropaţi într-o groapă comună. Mormintele comune sunt uzuale: 13-20 persoane într-un mormânt şi nici măcar nu-i îngroapă în sicrie sau scânduri, se zice că-i pun în cearceafuri, dar lumea crede că şi acestea se fură. Am fost la Berolă la spital. El locuieşte destul de bine, într-o odăiţă drăguţă şi caldă, căci lemnele, pâinea, carnea, gazul şi le

procură la preţul oficial. Dar postul lui e foarte greu şi responsabil şi foarte riscant, căci la spital deja sunt bolnavi de tifos un medic dorohoian şi trei surori de caritate. Dar pe lângă astea trebuie să aibă nervi de oţel ca să îndure atâta mizerie omenească în stare să doboare chiar şi pe cel mai puternic. Pe Schella a urmărit-o din nou ghinionul. La Moghilău a fost în lagăr, de acolo a mers pe jos la Lucineţi şi-acu-i la Şargorod şi stă într-o speluncă cu alte patru familii la un loc. Margit, care are încă destule mijloace, locuieşte foarte prost, într-o odaie rece, ca a noastră, fără nici un fel de mobilă, doar un prici încropit din uşi şi nişte bănci. Da, comoditatea noastră de acasă trebuie să o uităm, dar se uită greu. Tata s-a întors pe jos acasă încă de vineri la prânz. Eu nu mă simţeam în putere s-o iau pe jos spre Djurin şi de altfel, Poldi Kern (ultima simpatie a lui Margit, băiat drăguţ şi foarte serios) mi-a promis să mă ducă eventual cu sania la Djurin, aşa că eu am rămas încă o zi la Şargorod. Am făcut bine, căci tata a făcut drumul înapoi în şase ore în loc de patru ore ca de obicei, căci ninsese şi era greu de mers. Sâmbătă dimineaţa la şapte şi un sfert am plecat cu sania din Şargorod. Nu mi-aş fi închipuit că voi face un drum cu sania prin stepa Ucrainei. Era frumos şi de n-ar fi fost veşnicul vânt de stepă, aş fi putut admira în linişte frumuseţea drumului. Mi-am amintit poezia lui Alecsandri „Iarna” dar am revenit repede la realitate. Ce departe eram de soba caldă din poezie şi de tihna şi liniştea poetului! Vuia vântul şi gerul muşca grozav şi din când în când trebuia să cobor, să mă mişc să nu îngheţ de tot, căci

nu-mi mai simţeam mâinile şi picioarele. înfofolită până peste nas, am ajuns pe la unsprezece la Djurin. Nu-mi puteam mişca nici mâinile, nici picioarele şi gerul se înteţea mereu. Dar bine c-am ajuns acasă. Nu voi uita excursia la Şargorod. Aseară am stat până la ora zece la dl Kiva. Era acolo Berger Erich, un băiat din Gura Humorului care a cântat cu acordeonul. Urmarea a fost că n-am dormit toată noaptea.

Miercuri, 21 ianuarie 1942

Se împlineşte azi un an de la rebeliune. Şi-atunci era rău, credeam că nu poate fi mai rău, dar azi îmi dau seama c-ar fi fost mai bine să ne fi omorât atunci pe toţi, la noi în casă, decât să ne fi trimis în pustiu, să murim de frig şi foame, căci acesta e scopul ce-l urmăresc cei ce ne-au trimis aici. Ar fi fost mai uman. Dar se vede că ne e dat să ne zvârcolim în spasme, şi nu un minut, ca la zid, ci luni şi ani, Dumnezeu ştie cât! Zilele şi nopţile trec repede, nopţi de 14 ore căci atât stăm în pat. De-ar trece odată şi gerul! E un frig groaznic, îţi îngheaţă şi măduva în oase şi vântul de stepă muşcă şi el cu o vehemenţă necunoscută de noi, muntenii. Şi veşnic aceeaşi grijă, ce mâncăm azi?! ce vom mânca mâine?

Aici toată lumea, şi noi la fel cu toţii, schimbăm („miniat”— se pare că se zice-n ucraineană „a schimba”) lucruri pe mâncare, pe lemne. Am schimbat o sticlă de lichior şi o pereche de mănuşi din piele pe 30 puzi de lemne, aşa că momentan nu avem grija lemnelor şi totuşi facem economie căci nu eram obişnuiţi

să cumpărăm lemne cu kg şi acum se consumă văzând cu ochii. De două-trei zile se vorbeşte că plecăm acasă. Am primit şi de la Medy o scrisoare în care îmi scrie că speră să ne vedem în curând acasă. Dar totul pare a fi injecţii cu camfor ce se dau bolnavilor de inimă. Nu mai pot crede şi totuşi acesta e singurul lucru ce mă ţine în viaţă.

Medy se pare că şi-a redobândit vechea ei bună dispoziţie, o invidiez că poate să uite atât de repede. Mi se pare că dac-aş fi şi eu împreună cu Margit şi Medy mi-ar fi mai uşor. Aşa cum sunt de singură, tata nervos peste măsură, singură cu mama şi Sisi, cu ele se mai poate vorbi. Familia Appel are mari necazuri, se pare că n-au bani şi toţi sunt nervoşi. Pe lângă toate astea, mai vin şi săracii să cerşească şi cum nu-i pot ajuta, cum aş face-o în alte ocazii, e foarte greu. Ieri a venit un delegat din Cernăuţi pentru familia Weissleberg, cu el stăm în cameră. I-am dat şi eu o carte poştală s-o pună la cutie pentru cei din Botoşani. Fiecare primeşte veşti, numai noi nimic. Ne-au uitat oare ai noştri? Unde e dragostea lor?

Luni, 26 ianuarie 1942

Ziua de azi întrece orice descriere, întrece orice închipuire a minţii omeneşti. Doar în filme şi pe departe de-a fi atât de autentic, mai poate exista o astfel de zi. Nu vorbesc de frig, căci de-o săptămână e întruna un frig între -30°şi -35°. Dar azi-noapte a început vântul să bată cu o tărie din ce în ce mai mare. Azi-dimineaţă

am ieşit prima din casă până la groapă[1] şi n-am mai văzut să mă-ntorc. Vânt şi zăpadă, nămeţi, un viscol care-mi aminteşte de filmul *Uraganul.* Ucraina, acest cuvânt are pentru mine azi un înţeles cu totul nou. în el e cuprins frigul, vântul crud, foamea şi toată murdăria în mijlocul căreia trăim şi în care ne afundăm. Dar ziua de azi a fost culmea. Aici vezi o fată, care acasă sigur n-a cărat apă, urcă dealul cu două găleţi pline iar vântul n-o lasă să respire; sau un băiat şi un tată bătrân duc în spinare o bucată de lemn, colo unul duce o cracă sau un sac cu cartofi în spinare, căci fiecare vrea să trăiască şi vântul, oricât e de puternic, nu poate înăbuşi voinţa omului de-a trăi. Şi ca să nu mă mint, pentru ce mai vrem noi să trăim? Numai speranţa ne mai ţine-n picioare. Nu mi-aş fi închipuit vreodată că pe un frig de – 30° poţi să stai într-o odaie neîncălzită, cu plafonul căzut pe jumătate. Şi totuşi trăim şi aşteptăm. Tatei, săracul, i-a fost rău ieri-noapte. Poate că a mâncat prea cu poftă seara, căci nu mâncase de multe ore.

Tare ne-am speriat, dar bine că i-a trecut. Azi, de plictiseală, a angajat o lucrare (să mori de râs): pentru două pâini să facă o sobiţă de tinichea. Şi ca s-o poată face trebuie să meargă prin vântul ăsta, până la tinichigii ca să-şi împrumute scule cu care să lucreze. Pentru două pâini să lucrezi pentru mâncare în natură, dar aici faci orice ca să supravieţuieşti.

1. Groapa – şanţ în care lumea îşi făcea nevoile în văzul tuturor.

Miercuri, 28 ianuarie 1942

Vânt, zăpadă, vifor, frig. De alaltăieri n-a stat o clipă vântul şi suntem troieniţi până în mijlocul casei. E aproape imposibil să ieşi din casă. Am fost azi-dimi- ncaţă după apă. Cred că nu e nevoie de iad pentru păcătoşi, căci cine trece prin cele ce trecem noi acuma e

izbăvit de păcate. Drum nu e, trebuie să ţi-l croieşti singur şi cu picioarele-n apă, cu o crăticioară îmi umplu găleata cu apă. Şi-aşa am ajuns cu găleţile pline până-n vârful dealului. Dar în casă m-a apucat plânsul. 1)e frig şi de frică, căci gerul mi-a intrat în degete de nu le mai puteam mişca. Ce să zic eu? Eu trebuie să tac, sunt alţii care n-au ce-mbrăca şi trebuie să iasă în frig. Pentru ce există în noi aşa un dor de viaţă? De ce nu ne scurtăm chinurile? E laşitate sau e măreţie în putinţa şi voinţa de-a străbate greul? Şi până la urmă îl vom străbate? Poate că toate acestea vor face din noi oameni şi în alte vremuri vom şti să preţuim binele.

Gândurile mele nu urmează un drum normal: zboară de la una la alta şi nu le pot opri, căci prea sunt multe lucrurile la care mă gândesc. Mor oamenii cu sutele şi mor cei mai preţioşi. A murit dl Wassermann. Mi-l amintesc cu băţul în mână, cu pălăria de pai şi linişte-n priviri. „Şalom", îl salutam şi răspunsul lui liniştit îmi aducea un salut din alte ţări, căci era sionist şi crezul lui în Palestina era aşa de puternic, încât ar fi trebuit ca Providenţa să-l ducă să moară cel puţin în ţara la care şi pentru care a sperat şi a murit până la urmă. Şi-acum a murit la Moghilău, departe de morţii săi, departe de cei vii pentru care şi-ar fi dat şi ultima suflare. A murit preşedintele Comunităţii Israelite din

Gura Humorului; a murit de exantematic la Moghilău. E o epidemie teribilă la Moghilău.

Ce va fi vara la noi? Murdăriile stau pretutindeni ascunse sub zăpadă şi când se va topi toată vom înota în murdărie. Principalul e să ne păstrăm curaţi. Mi se pare că dacă aş reciti singură rândurile scrise de mine, aş râde şi le-aş rupe căci, în afară de nimicurile ce le notez, nu au nici o legătură unele cu altele. Singura femeie cu care mai putem vorbi aici e totuşi dna Kufsinier. Mi-e grozav de milă de ea. N-are ce mânca, n-are ce da copiilor şi totuşi speră, speră să-i vină soţul de pe front. Se roagă să fie frig, zăpadă, căci poate aşa se va opri frontul, înaintarea nemţilor. Poate că natura ne va ajuta acuma, deoarece e ultimul termen.

Joi, 29 ianuarie 1942

Seara de ieri n-o voi uita cât voi trăi. Totul era bine, tata relativ bine dispus. Ne-am culcat eu şi Sisi. Tata a mai ieşit o dată până afară şi la-ntoarcere a stins fără să vrea lampa de la Horovitz (care locuiesc în antreu), aşa cum se-ntâmplă foarte des din cauza curentului. Şi pentru o aşa nimica toată, un chibrit, tata, nervos la culme, a început să se certe, pe un ton foarte ridicat, până ce mama cu greu a reuşit să-l liniştească. Toată noaptea tata suspina şi regreta cearta ridicolă, căci îi părea rău, şi-şi dădea seama că ne-a pus pe noi într-o situaţie foarte proastă. Nu ştiu ce să fac, să-l scuz faţă de Horovitz? O scuză are, săracul. E atât de nervos încât eu cred că este complet neurastenic. A muncit o viaţă întreagă şi-acum vede că din toate i-a rămas o bocceluţă

cu câteva cârpe, mai puţin ca unui ţigan. Pe tata îl compătimesc, dar de mama mi-e milă de nu mai pot. Fiecare mutră ce-o face tata, fiecare cuvânt, noaptea fiecare mişcare, mama trebuie să-i suporte toanele şi cu o răbdare îngerească le suportă şi le scuză. Mi-e ruşine şi mi-e greu după cele ce s-au întâmplat. Lacrimile sunt prea puţine şi prea ieftine ca să-mi exprime durerea ce-o simt. Acasă tata era un om integru şi-aici trebuie să ne purtăm cu el ca şi cum ar fi bolnav, de fapt e grav bolnav şi dacă nu vom fi salvaţi nu ştiu dacă va mai (i posibil vreun leac. Toată dimineaţa am petrecut-o jucându-mă de-a gospodina. Am făcut nişte colţunaşi singură şi aşa a trecut vremea mai repede. La ora două am făcut o plimbare cu dna Kufsinier până departe, la fostul colhoz. Vremea azi s-a mai liniştit; e frig, dar nu mai e vânt. Când am venit acasă, mă aştepta bucuria zilei. Am primit o telegramă de la ai noştri din Botoşani, în sfârşit, un semn de viaţă, un semn din lumea cealaltă, a fericiţilor. Fericiţi cei ce au o casă, care nu sunt nomazi ca noi, căci oricât de greu e acasă, dacă-ţi pui capul în patul tău, eşti bogat şi fericit. Acestea n-am ştiut să le preţuim cât am fost acasă. Sunt atât de fericită că ne-au scris! Nu se putea să ne uite. Doar ştiu cât ne iubesc. Poate o să ne trimită un pachet, poate vom primi şi scrisori. Ce dor mi-e de ei. Văd casa noastră-n vis, dar îi văd pe ei la mijloc şi Botoşanii se suprapun pe Câmpulung, formând la un loc casa. Ce-nseamnă casă? înseamnă în primul rând linişte. Mi-e aşa de dor de linişte şi am aşa mare nevoie de ea. Să ştiu că mă pot culca în patul meu sau pe canapea, să am o carte bună, tata să fie din nou bine dispus şi ocupat, mama

veselă, Sisi copil, să nu ne mai gândim veşnic la ce vom mânca, să nu ne gândim ce va trebui să schimbăm pe ce, pentru a putea trăi, iată ce este pentru mine acuma *casa.* Nu voi mai face economie, voi căuta să trăiesc numai pentru ziua de azi, căci la ce mi-au folosit economiile, ce s-a ales din totul? Praf şi amintiri multe care mă chinuiesc acum zi şi noapte. Scriu la dna Kufsinier, căci noi, după-amiaza nu facem foc şi suntem siliţi să căutăm căldura, chiar acolo unde simţim că suntem de prisos. Ce să facem, la nevoie pierzi şi ruşinea. Se întunecă şi chiar nu mai am ce scrie pentru azi.

Marţi, 10 februarie 1942

Suntem deja în februarie. Vremea e mai bună şi de câteva zile nu mai suferim de frig. Cel puţin asta ne oferă natura pentru câtva timp. Dar necazurile noastre nu se mărginesc la schimbările de vreme. Zilnic alte griji, zilnic alte noutăţi care ne biciuiesc nervii până la extrem. Se apropie salvarea, se apropie scăparea, se depărtează, totul e numai un miraj pe care-l dorim şi ca orice miraj se depărtează pe zi ce trece. Fata morgana a vieţii noastre de-acum: *casa.* De câte ori se zvoneşte că vom fi graţiaţi (pentru ce vină nu ştim, doar pentru simplul motiv că suntem evrei) apoi totul se transformă în fum şi regrete. Abia acuma simt că mi-e dor de patrie. Nu socoteam România sau mai bine zis Câmpulung, drept patrie. Cauza era că veşnic eram obidiţi şi daţi la o parte de români. Dar azi când suntem departe, când sute de kilometri ne despart de micul nostru Câmpulung, simt cât de dor

şi cât de aproape mi-e patria. *Heimat',* cât de mult spune acest cuvânt? Munţii noştri, munţi dragi, unde aţi rămas? De ce mă urmăriţi până şi în somn. Brazi, păduri întunecoase, case curate, oameni frumoşi, patrie, mi-e dor de voi. De ce suntem atât de păcătoşi să n-avem şi noi o patrie care să ne iubească? Pe noi patria ne-a izgonit în pustiu printre străini şi printre cuvintele de prigoană mă urmăreşte veşnicul: mai departe, jidove rătăcitor.

Foto 3 – Miriam Korber (în centru), în uniformă de străjer, în curtea liceului Carmen Sylva, Botoşani, 1939.

1. Heimat – patrie (germ.).

Până acum n-am vorbit de o cunoştinţă făcută la Djurin: Burschi Braun. E un băietan de 18 ani, destul de simpatic, grandoman, dar foarte cult şi până acum (de câteva ori am avut ocazia) am avut ce discuta. E plăcut, aşa că vizitele lui îmi fac plăcere. Gândurile mele zboară şi nu le pot opri. Mi-aduc aminte de anii trecuţi: acum doi ani eram la şcoală. Elevă bună, ce-mi lipsea? Paul, o ceartă mică, un 8 la şcoală. Anul trecut când eram bolnavă cu eczema, credeam că nu există nenorocire mai mare, dar nu ştiam ce înseamnă frig, foame sau alte griji. Şi-acum, griji trecute unde sunteţi? Mi-e dor de voi, mi-e dor de tot ce-a trecut.

Acasă am discutat pentru prima dată cu Roitman. Locuieşte la Traktirschik. Până acum n-am ştiut cine e. Ne-a povestit viaţa lui, cum a scăpat de la moarte, căci era prizonier de război şi de două ori era să fie omorât. Astăzi, singura lui dorinţă este să ajungă să se poată

răzbuna. Viaţa lui atârna de un fir şi-a scăpat. Poate vom scăpa şi noi. Şi-apoi, dacă vom supravieţui, poate vom ajunge şi alte vremuri. Acum povesteşte dna Kufsinier cum au fost omorâţi evreii la Tomaşpol şi cum s-a dat foc oraşului. E interesant, face să asculţi.

Luni, 16 februarie 1942

Au murit bunicii. S-au stins unul după altul la Moghilău, bunicul la 3 ianuarie, bunica patru săptămâni mai târziu. Sâmbătă am primit vestea tristă. Mama a citit prima scrisoarea şi după faţa ei am ştiut

şi eu totul. Tata, săracul, a suportat, cu mai multă tărie decât aş fi crezut, lovitura grea pe care i-a dat-o soarta. În tăcere a plâns şi în tăcere poartă doliul în inimă. El, unicul fiu, îşi face datoria cu Kadişul[1] zilnic. Şi mie mi-au dat lacrimile şi inima mi s-a strâns gân- dindu-mă la moartea lor tristă. Nu-i plâng că au murit, căci moartea e destinul tuturor şi ei şi-au trăit viaţa din plin, aveau peste 80 de ani; îi plâng numai că au murit la Moghilău, departe de casa lor, de patul lor curat, de munca lor de zeci de ani, de tot ce au părăsit în voia soartei. Au murit în tăcere, aşa cum au trăit, oameni liniştiţi care au muncit toată viaţa din greu şi şi-au crescut copiii cu sudoarea frunţii şi i-au făcut oameni. Şi-acum au murit în azil, printre străini, departe de copiii pentru care-au muncit; doar o singură fiică era cu ei, tanti Roza; au murit neştiuţi de nimeni. Bunicul a murit în 3 ianuarie, tocmai atunci, mi se pare, când am fost la Şargorod, când am povestit tuturor celor care m-au întrebat de ei, că sunt bine. Şi-acum au murit. îi visez în fiecare noapte, iar tata, mai ales tata, îi visează tot timpul. El chiar a vrut să plece la Moghilău, presimţea că n-o să-i mai vadă niciodată, şi-aşa a fost. Mi se perindă înaintea ochilor amintiri din copilărie, amintiri dragi, chinuitoare prin frumuseţea lor. în aceste amintiri bunicul şi bunica au un loc de frunte, căci cele mai plăcute ceasuri, din acea fragedă vârstă, le-am petrecut la ei şi cu ei. Dragi bătrâni: bunicul veşnic ocupat, fie cu prăvălia, fie în atelier, dar totdeauna cu un zâmbet

1. Kadiş – rugăciune pentru morţi care se spune de două ori pe zi, timp de un an, de fiul celui mort (ebr.).

şi-o vorbă bună pentru Mimica lui, nepoţica roşcovană şi pistruiată ce i se învârtea printre lucruri şi-l încurca. Bunica, meşteră în bucate bune, cartofi prăjiţi şi kiha- lăch[1] cu mac sau fără, bunica care de multe ori m-a salvat de la bătaie sau m-a ferit de ceartă, veşnic bună şi drăguţă cu fiecare. Cine vine la bunica? Cine vrea o poveste? Bunica era meşteră în poveşti. Născocea poveşti şi cu un talent deosebit le povestea. Eu şi Sisi, cu capul în poala ei, ascultam cu atenţie, atenţie pe care mai târziu n-am mai avut-o nici la şcoală, nici cu alt prilej mai însemnat. Poveşti cu zmei, cu feţi-frumoşi, cu zâne, cu păsări măiestre, cu mame bune şi oameni răi. Anii au trecut, bunica a îmbătrânit, a slăbit, i-a slăbit mai ales vederea şi la urmă a orbit cu totul. Nu mai putea lucra, dar curăţenia şi-a păstrat-o până la urmă. în casă foşnea de dimineaţă şi nu voia s-o ajute nimeni, căci îi era ruşine de slăbiciunea ei. Recunoştea oamenii după voce, dar pe noi copiii ne recunoştea după mers. Mimica, aşa mă alinta; ştia când intram, voia să ştie ce rochie port, ce-am făcut şi ce mai e nou. Bunicul slăbise şi el, era deseori bolnav. De grijă i-am purtat eu când tanti Ana a fost plecată la Cernăuţi, îmi amintesc de bunici cu drag şi tristeţe. Ce s-a ales din viaţa lor? Pentru ce-au muncit? Pentru ce păcate a trebuit să moară aşa de singuri? Ce păcate a trebuit să ispăşească, şi-ale cui? Păcatele lor nu ar fi trebuit să le ispăşească aşa de greu, căci păcatele lor nu erau aşa de mari. Veşnic au muncit, veşnic s-au gândit şi l-au amintit pe Dumnezeu şi totuşi, la fel ca alţii mai buni şi

1. Kihalăch – un fel de biscuiţi făcuţi în casă (idiş).

mai răi decât ei, s-au stins, şi cine ştie când şi cum vor putea copiii lor să vină să le viziteze mormântul şi să le dea cinstea cuvenită. Vă plâng, bunici dragi. Păcate nu mai aveţi, le-aţi ispăşit în ultimele săptămâni din viaţă, le-aţi ispăşit cu prisosinţă. Poate, dacă există o viaţă viitoare, poate într-un viitor apropiat sau depărtat, ne vom întâlni şi-atunci voi fi, pe mai departe, cum am fost până acum, Mimica voastră, nepoata voastră dragă. Dormiţi în pace şi rugaţi-vă pentru noi, dacă rugile morţilor au valoare pentru cei vii.

Sâmbătă, 28 februarie 1942

Ultima zi a lunii februarie. Greu mai trece vremea, dar totuşi trece şi ne apropiem de

primăvară. Cu toate acestea e încă frig şi n-am unde să mă-ncălzesc. Săptămâna trecută era o adevărată zi de primăvară: soare, cer albastru, zăpadă topită, vânt căldicel. M-am plimbat mult şi culmea: urmând invitaţia indirectă a lui Rica Kraft prin Burschi am fost la *un jour*[1]*. Jour* în Djurin, n-aş fi crezut vreodată că în Djurin voi mai participa la un *jour şi* chiar vom dansa. Am dansat, dar nu era distractiv, fiecare era nervos, cu gândurile lui, şi dansul nu era în stare să ne alunge grijile. A venit Burschi şi trebuie să mă opresc din scris. Păcat, azi mă încânta muza. Continui acuma, e ora 5.30. Până acum m-am plictisit, adică pot spune că m-am distrat cu Burschi. împreună cu el am fost la dl Kiva, unde am

1. Jour – petrecere (fr.).

îngheţat. Apoi ne am întors şi am stat la dna Kufsinier şi-am jucat un joc simpatic. Da, zilnic vine Burschi şi ne trece timpul discutând de toate: politică, literatură mai ales, şi artă. în săptămâna aceasta am aflat veşti foarte triste despre moartea celor mai simpatici oameni din Câmpulung. Mor cei mai buni. A murit dr. Koch, Tarter, Lehrer, Polack, învăţătorul Kahn şi mulţi alţii ştiuţi şi neştiuţi. Mor tineri, mor bătrâni, fără alegere; moartea face ravagii în rândurile celor mai buni şi cine ştie câţi se vor mai întoarce la vetrele lor. Ieri am aflat că şi în Djurin sunt deja şase cazuri de tifos exantematic. Sunt cazuri uşoare, dar, în orice caz, prezintă pericol. Cine ştie ce ne mai aşteaptă!

Luni, 2 martie 1942

Ieri a fost ziua Mărţişorului. Şi culmea, cu toate că suntem în Djurin, am căpătat un mărţişor de la B. Cine şi-ar fi închipuit că cineva s-ar mai putea gândi aici la o amintire dragă de-acasă, la mărţişor, vestitor de primăvară. Şi totuşi Burschi şi-a amintit şi mi-a făcut o surpriză plăcută. Mi-a amintit de anii când mărţişorul era un eveniment în viaţa mea. Cu două săptămâni înainte de 1 Martie începeau pregătirile. Fire de mătase albe şi roşii, cărţi groase pentru presat, foarte multă lume, ca la clacă, bani totdeauna prea puţini pentru aţă, veşnicele semne premergătoare lui 1 Martie. Şi acum un mărţişor, simplu din lână, fără fire de mătase, mi-a adus o bucurie mai mare decât mărţişoarele din fire

de mătase sau cele cumpărate de gata. Azi postim, e listertanes[1], mâine e Purim. Şi încă ceva neaşteptat: am făcut pregătiri pentru Purim. Am copt pâine cu toate că mai avem şi am făcut Humentaşen[1 2], kihalăh şi nişte prăjiturele cu miere. Primele prăjituri în Djurin pe care le-a făcut mama. Şi ele ca şi mărţişorul mi-au înviat amintiri de-acasă, din alte timpuri, când un mărţişor sau o prăjitură erau ceva natural, normal, nu un eveniment ca acum.

Sâmbătă, 14 martie 1942

Au trecut din nou două săptămâni de când n-am mai scris nimic. Sunt o leneşă grozavă dar, şi când vreau să scriu, intervine mereu ceva ce mă întrerupe. Chiar în 3 martie, de Purim, am petrecut foarte bine. Chiar mi-e ruşine să spun ce bine-am petrecut. Au venit cei câţiva cunoscuţi pe care-i avem în Djurin şi cum era ziua onomastică a Lidei, l-am chemat şi pe Hollinger cu acordeonul şi-am dansat până târziu, până după orele 11.30. Am stat la Traktirsik şi, pentru prima dată de când suntem aici, am fost serviţi cu carne de curcan (erau nişte resturi, dar foarte bune) cu pâine şi rachiu. A doua seară de Şuşan Purim[3] i-am invitat la noi şi-am pregătit împreună cu dna Appel,

1. Estertanes – zi de post (postul Esterei) premergătoare Sărbătorii de Purim (idiş).
2. Humentaşen – prăjitura tradiţională de Purim (idiş).
3. Şuşan Purim – a doua zi după Purim.

mama şi dna Horovitz nişte colţunaşi cu povidlă[1] deli- cioşi şi-aşa a trecut încă o seară, s-o numim plăcută. Tot săptămâna trecută am trecut printr-o sperietură grozavă. Şi în Djurin a început epidemia de tifos exantematic şi celălalt tifos, aşa că fiecare are veşnic în faţă spectrul bolii. Vinerea trecută, mama nu era în stare să se ridice din pat, şi măsurându-i temperatura, am văzut că are febră aşa că a zăcut în pat trei zile. Vineri seara a avut 39,3 aşa că ne-a trecut prin cap imediat lucrul cel mai grav. Cât de tare m-am speriat mi-e imposibil să descriu. Boală, spital, bani mulţi cheltuiţi, imediat am avut în faţă acest spectru. Dar a trecut cu bine, numai că mama a rămas cam slăbită şi nu mai suportă mâncarea din zilele obişnuite. Burschi vine aproape zilnic la noi şi aşa trece timpul mai uşor, mai ales

după-amiezile. Câteodată ne plimbăm sau citim din cărţile pe care le aduce. E foarte simpatic băiatul, e tânăr şi pentru vârsta lui mi se pare foarte cult şi de-o deşteptăciune sclipitoare. Azi, în 14 martie, ar trebui să fie cald şi frumos, că doar începe primăvara. Dar nici cu aceasta nu avem noroc. Vinerea trecută, sâmbăta şi duminica, la fel şi ieri şi azi, e un frig ca iarna şi vântul bate tare ca-n toiul iernii. Şi-aşa fugim dintr-o odaie în alta şi tremurăm de frig, mai mare ruşinea, iar când îi văd pe tata şi pe mama tremurând, mă apucă aşa o milă de ei, că mi se rupe inima. Nu mai suport economia, m-am săturat să fiu econoamă, sărac ori bogat, tot un drac. Nu mai vreau să-mi număr bucăţelele de pâine pe
1. Povidlo – magiun (ucr.).

care le înghit, vreau să trăiesc pentru un minut, nu mai vreau să strâng ca să am în viitor, cum am făcut acasă; am strâns de toate şi acum le-am lăsat pradă mâinilor hrăpăreţe, care se înfruptă acuma din avutul nostru. Ce dor mi-e de pian! Nu eram o pianistă strălucită, ci o veşnică diletantă, dar ce plăcut era când puteam să stau la pian şi să cânt. Şi-acum, cui a rămas pianul? Notele i le-am lăsat lui Storm. De le-ar păstra cel puţin, poate că le voi vedea cândva. Ne vom mai întoarce acasă? Acestea sunt cuvintele pe care le repetă veşnic fiecare din noi.

în fiecare săptămână alte ştiri ale agenţiei I.P.A.[1], minciuni plăcute care biciuiesc sângele şi ca o injecţie de camfor dau din nou curaj. Plecăm acasă în 2, în 10, în 15 ale lunii. Veşnic ni se dau termene, dar până acuma totul a fost minciună. Deodată s-a zvonit că la Bucureşti se ţine Consiliul de coroană care se interesează de soarta noastră. Postim mereu de două ori pe săptămână, aşa sperăm că vom fi salvaţi. Evreii recurg totdeauna la ajutoare imposibile. Postul despre care se ştie că e numai un simbol şi totuşi oameni culţi şi deştepţi postesc, căci „nu ştii de unde sare iepurele” şi, în fond, de ce n-ar încerca totul, că doar nu strică şi eventual poate să ajute. Ieri am primit veşti triste pentru noi, a murit bătrânul Gertner şi se spune că şi dl Fuhrer (concurentul tatălui meu) ar fi murit. Mi se pare totul imposibil şi totuşi cei mai buni mor şi mor atâţia! Până când? Până când vom putea rezista valului
I. I.P.A. (agentură de minciuni evreieşti) – noţiune inventată în ghetou.

care ne duce spre moarte? Mai ales noi care până acum n-am primit nici o scrisoare şi nici un ban de la ai noştri. Până când? Gânduri, fugiţi, părăsiţi-mă, nu-mi omorâţi zilele. E mai uşor fără voi, căci prea sunteţi chinuitoare.

E sâmbătă după-amiaza. De-ar fi frumos, m-aş putea plimba, dar e frig şi vânt şi trebuie să stau în casă unde e mai frig decât afară. Mai sunt două săptămâni şi ceva până la Paşti. O, sărbători de altădată! Ce linişte îmi evocau altădată sărbătorile. Casa curată ca oglinda, mâncare atât de multă că nici nu făcea să vorbeşti de ea şi o linişte binefăcătoare care înălţa sufletul. Acuma la ce ne aşteptăm? Poate vom vărui în cameră, vom spăla şi pe jos, linişte poate să fie. Dar e o linişte ca înainte de furtună, căci stăm ca pe un vulcan care poate erupe din minut în minut.

Joi, 19 martie 1942

E 7 dimineaţa. Tata se scoală devreme, se duce să caute un loc ca să spună kadişul, dar nici pentru aceasta nu e loc – la sinagogă s-a interzis accesul (din cauza bolilor dar nici lumea nu mai vrea să se adune acum din acelaşi motiv). Şi noi ne trezim devreme, dar mai stăm în pat nu pentru c-am dormi, dar e aşa de plăcut să stai cu ochii închişi. Milioane de gânduri, peisaje dragi şi imagini din trecut se succed cu repeziciune şi timpul trece mai repede şi mai uşor decât cu ochii deschişi. Credeam că atunci când vom primi şi noi veşti prin poştă, ceva se va schimba. Dar iată că

alaltăieri-dimineaţa când s-a întors mama din piaţă a adus o carte poştală. Dar dezamăgire, e scrisă în 27. XII, adică de aproape trei luni. Totuşi bucuria noastră a fost imensă. E plăcut să ştii că cineva se gândeşte la tine, şi care, la fel ca tine, aşteaptă cu sufletul la gură să vină poştaşul. Se pare că e scrisă de Gustav, el scrie citeţ şi aşa trece mai uşor de cenzură. Poate că de-acum vom primi şi noi veşti prin poştă. Dar totul a rămas la fel, nimic nu s-a schimbat, grijile sunt mai departe griji, frigul pişcă mai departe, casa e tot în vârful dealului în mijlocul noroiului şi apa e tot la pompă, în vale. De două zile s-a mai încălzit puţin şi a-

nceput serios să se dezgheţe. Pâraiele curg din vârful dealului la vale şi noroaiele frământate de noi din toamnă acum încep să se arate. Dar nu-mi pasă, bine că nu mai e aşa de frig, bine că nu mai trebuie să-ţi acoperi, chiar în somn, vârful nasului. Vine primăvara! La noi, acasă, de cele mai multe ori primăvara venea înainte de vreme. Aici însă suntem în Ucraina. Departe de munţii mei dragi, de verdeaţa iubită, de brazii falnici, aici totul e trist, chiar dacă soarele străluceşte. Când privesc de aici, de sus, totul pare mai curat, mai alb, dar de aproape e groaznic, peste tot haos, murdăria domneşte pretutindeni. Cei 23 de ani de comunism n-au reuşit să transforme în bine, nici în înăuntru şi nici în afară, un orăşel ucrainean înapoiat. Totul a rămas aşa cum cred c-a fost cu 200 de ani în urmă şi noi am picat în mijlocul acestui putregai şi trist e că tremurăm până şi pentru acest „paradis”. De câteva zile s-a zvonit că vom fi alungaţi, mai departe, spre Bug. Cred că asta e

sigur sfârşitul. Nu e de-ajuns că mor şi-au murit până acum atâţia dintre noi: siliţi să mergem mai departe, cred că nici cei mai tari dintre noi n-ar supravieţui. Ce greu se suportă şi-aşa totul. Ar fi trebuit să fiu în clasa a opta, înainte de bacalaureat, în rând cu toată lumea, să mă bucur de strălucirea soarelui, de parfumul florilor (în Djurin n-am văzut nici viorele, nici ghiocei), îmi pare rău de anii mei tineri pierduţi acum în stepele Ucrainei. în zadar încerc să râd, să mă mint, în zadar îmi spun că nu e timpul pierdut în şcoala asta grea prin care trecem cu toţii, că voi mai avea timp, chiar peste doi ani, să învăţ mai departe; chiar dacă vom scăpa cu viaţă vom fi oameni stinşi, vom fi nişte lumânări arse, prea slabi ca să putem reîncepe de acolo de unde am întrerupt. Zilele trec toate la fel fără nici o schimbare. Ce aşteptăm oare, ce ne mai poate salva? Ne minţim doar că poate primăvara ne va aduce schimbarea mult aşteptată. Dar cine ştie ce ne va aduce? Oh, jidove rătăcitor, continuă-ţi drumul! Tu nu eşti om, eşti jidov, acest stigmat e mai puternic decât acela al lui Cain. La fel ca şi el, tu nu-ţi găseşti odihnă în lume, fiecare-ţi cunoaşte soarta şi te-alungă mai departe.

Vineri, 20 martie 1942

Ieri, după-amiază, s-a lăsat din nou cu vânt şi toată noaptea am îngheţat ca-n timpul iernii. în martie să fie atât de frig? Parcă şi natura e contra noastră!

Djurin, Transnistria, 1941-1943

Sâmbătă, 21 martie 1942

Am ştiut de ieri. E frig şi vânt şi n-avem unde să ne-ncălzim. După-masă Kiva şi Burschi au adus votcă şi am băut cu toţii. Fără mofturi am dat pe gât două păhărele, iar Burschi chiar s-a îmbătat. Asupra mea, votca n-a avut alt efect decât că mi se făcuse o foame nebună.

Duminică, 22 martie 1942

S-a mai încălzit puţin, în ultimele trei săptămâni; numai vinerea şi sâmbăta a fost frig. Culmea! Am şi dansat! Hollinger a venit cu acordeonul şi pe cât suntem de nenorociţi, am căutat să uităm de toate şi am dansat. Zic *am căutat* deoarece n-am reuşit nici un moment să uit unde mă aflu şi tot timpul am fost tristă. Frumoasă privelişte: într-o odaie, ca vai de lume, câţiva tineri dansează şi în cealaltă stă tata cu vecinii (au trecut două luni de la pierderea părinţilor), aude muzica şi taie lemne.

Vineri, 27 martie 1942

Primăvara a învins. De trei zile soarele a străpuns învelişul opac al norilor şi străluceşte cu puteri înnoite. E cald şi-un vânt uşor adie, e primăvară... Stau în pat şi scriu, e ora opt dimineaţa. Mai sunt şase zile până la Paşti şi tot mai suntem aici! Ce trist e că acum ne rugăm să rămânem aici! Se zvoneşte iar că s-ar putea să

fim alungaţi ori spre Bug, ori într-un lagăr în Basarabia şi aceasta ar fi moarte sigură. Să petrecem Paştele iar în Djurin, n-aş fi crezut anul trecut, şi-acum, iată, s-a adeverit. Trebuie să văruim, să facem curăţenie de Paşti. Când o văd pe mama îmi vine să urlu de durere, îmi amintesc ce făcea ea, acasă, înainte de Paşti. Nu e nevoie să scriu ca să-mi amintesc. Totul era atât de curat, de ordonat. Şi acum, cu şase zile înainte de Paşti, n-am făcut încă curat; mai e timp să terminăm totul în „dormitorul”, „salonul”, „bucătăria”; „cămara de lemne şi

closetul nostru”, căci, toate la un loc, aici sunt într-o singură odaie. Şi nu numai a noastră ci şi a celor cu care locuim împreună. Mâine seară sperăm să-ncepem singuri coptul azimei[1]. Aşa cum am citit în cărţi, aşa se coace aici azima. Am auzit că este o maşină de copt, dar în casa noastră o vom face singuri. Şi afară începe să miroasă a primăvară. Pâraie curg la vale şi curăţă murdăriile adunate din toamnă şi iarnă. Dar aici primăvara mă indispune tot aşa de mult (cum acasă mă binedispunea). Ce mă mai aşteaptă aici? Spectrul tifosului şi-al foamei? Nu se poate, nu e voie să mă mai gândesc la acasă. Trebuie să-mi închipui că n-am avut niciodată casă, că am fost nomazi. Aşa poate ar fi mai uşor. Dar amintirile sunt mai tari decât voinţa şi se înşiră una după alta şi se învârt într-un cerc vicios, casa, copilăria, trecutul, prezentul trist şi viitorul pustiu. Şi totuşi e primăvară, păsările ciripesc, soarele străluceşte şi inima?! Inima plânge!

1. Azima – pâine nedospită, tradiţională, pentru sărbătoarea de Pesach.

Luni, 1 aprilie 1942

Aş fi avut foarte multe de însemnat, dar zilnic intervenea ceva ce mă împiedica să scriu. Sâmbătă seară, în .’8 martie, am copt singuri azimă, toate familiile împreună, chiar în cuptorul din casa noastră. Nu vom uita i <■ interesantă a fost această noapte. Am copt noaptea, i .ici nu era permis să faci singur azimă: trebuia cumpărată de la comitet. Cel puţin m-am ales cu ceva. Am învăţat să-ntind singură o foaie de aluat. Chiar şi Sisi şl ie să facă acum, mai bine ca mine. Am muncit din greu până la nouă dimineaţa, dar a fost foarte plăcut. <) noapte nedormită, pe care-am răscumpărat-o cu alte zeci de nopţi de 14 ore. Ne-au ajutat mult vecinii, deşi nimeni dintre noi nu ştia cum s-o facă. Azima nu e ca aceea de-acasă, de fapt nimic nu e ca acasă, dar am făcut-o singuri şi-i ştim valoarea, ştim s-o preţuim. I limineaţa am băut rachiu şi imediat mi s-au îngreunat picioarele, încât nu mă mai puteam ridica. Cu toţii ne-am culcat, dar m-am sculat repede căci Gerda Greif (o fată drăguţă din Dorna) aranjase ceva pentru după masă, aşa că am petrecut ziua foarte bine. Am dormit ca după bal. Luni dimineaţa pe la vreo zece, toate fetele ne-am dus să ajutăm familia Traktierschik la coptul azimelor, aşa că toată ziua, până la nouă seara, am muncit serios de tot. Acasă mama s-a apucat singură să văruiască, deoarece mai erau două zile până la Paşti. I-a reuşit foarte bine văruitul şi odaia parcă e alta. Acum e o plăcere să stai în ea. Am muncit cele două zile înainte de Paşti de parcă am fi fost acasă. Dar ce

triste au fost serile de Paşti şi ce trist e Paştele aici. Cum era SederuP altădată, şi cum e cel din Djurin. Acasă, casa întreagă era în sărbătoare, luminată şi curată, pregătirile făcute din plin, mâncare destulă. Acuma odaia, ce-i drept, e mai curată, dar e luminată de opaiţ, supa din carne de vită şi totul e pregătit cu atâta economie, of! cu atâta economie! Cred că nu vom mânca cu toţii în tot Paştele ăsta mai mult de 20 de ouă, pe când acasă nu ajungeau familiei noastre 200-300. Avem numai azimă, nu mâncăm pâine, aceasta e singura deosebire la noi acum faţă de obişnuit, căci vesela n-am schimbat-o, totul e ca-n timpul anului. Nu sunt habotnică, nu aceasta mă doare, mă doare numai faptul trist care ne-a silit să nu ne ţinem obiceiurile şi tradiţiile neamului. Ce frumos era acasă!

Primele două zile de Paşti au fost aici deosebit de triste. Toată casa a plâns, fiecare şi-a adus aminte de ceva, de ce-a lăsat acasă. Şi iarăşi ajung la un capitol foarte obişnuit şi foarte des discutat aici: mâncarea. Cred că mâncarea e tot ce doreşte omul normal când altceva nu are. Şi noi nu prea avem ce dorim şi dorim ce nu avem. Sâmbătă am fost la Rika Kraft şi am dansat iar. Dacă vom supravieţui acestor vremuri, voi învăţa să dansez mai bine ca acum. Ieri toată lumea a fost pe la noi. Şi totuşi, toţi mă plictisesc, chiar şi Burschi care la început m-a interesat, aveam ce discuta cu el. Unde sunt Margit, Medy, chiar Schella? Ce fac prietenele mele?

1. Seder – masă tradiţională din primele două seri de Paşti cu rugăciunile şi felurile de mâncare într-o anumită ordine (idiş).

l oto 4— Minam Korber (în stânga, îmbrăcată în ie cusută de ea) şi colega Giga Olteanu, în clasa a 6-a de liceu, Botoşani, 1939.

Cu dor mă gândesc la ele. Cel puţin dacă am fi acum împreună. Iau fotografiile şi le privesc, dar mă înfior când mi-aduc aminte de vremurile când eram fericită deşi nu ştiam că sunt. Fericirea e aşa de efemeră, mi-aduc aminte de versurile lui H. Heine: *Das Gluck ist eine leichte Dirne*[1]*...* Pe noi, evreii, fericirea ne-a părăsit. Şi de câte ori mi se spune vreo minciună întăritoare, aproape că n-o mai cred. Simt cum zilnic mi se

1. Fericirea este o femeie uşoară (germ.).

scurge din vine curajul şi rămân doar părerile de rău pentru ce-a fost, pentru timpul pe care n-am ştiut să-l trăiesc şi chiar dacă l-am trăit, nu l-am trăit din plin, aşa cum aş face-o acum. Dar firul s-a rupt şi nu ştiu dacă am să mai ştiu să-l reiau de unde l-am lăsat.

Sâmbătă, 11 aprilie 1942

Ieri a fost o zi adevărată de primăvară. Cer albas- tru-alb, nouraşi uşori, albi, diafani, soare uşor căldicel, vânt plăcut de primăvară. M-am plimbat aproape trei ceasuri. Eram atât de obosită când m-am întors, ca şi copiii cei mici pe care-i scoţi la soare. îmi venea să zburd, să sar şi totuşi câtă durere şi amărăciune mi-a adus ziua de ieri. D-rul Tanner Leopold a devenit medicul raionului Şargorod şi a venit ieri în inspecţie. Câmpulungean cum e, ne-a adus veşti de la câmpu- lungenii noştri din Şargorod. Nu pot concepe, nu pot înţelege cum pot muri atât de uşor oamenii. Şi dacă mor atât de uşor, cum de nu mă impresionează mai mult moartea acelora pe care i-am cunoscut şi mi-au fost dragi. Au murit atâţia, atâţia. Oameni în toată firea, copii, femei, pe toţi i-a secerat moartea fără cruţare. Veştile acestea le-am auzit, m-au durut, dar totuşi m-am bucurat de soarele care strălucea, de lumina care lumina Djurinul atât de negru în alte zile. Am să fac o listă cu cei de care îmi amintesc şi acum am auzit c-au murit. Nu cred că voi reuşi să-i enumăr pe toţi, dar cel puţin voi însemna pe câţiva, la sfârşitul aşa-zisului meu jurnal. Am atâta tensiune acumulată în mine că

simt că-mi vor plesni nervii. Şi de nervi sunt atât de rea cu fiecare. De ciudă şi de nervi capăt adevărate accese de furie. Azi însă mi-a venit poftă să fac puţină poezie:

Odă soarelui
Să cânt, să râd, să plâng aş vrea
De dragul tău, o soare,
Căci tu-mi-aduci cu lumina ta
Tot ce se poate astăzi da
Unei inimi iubitoare
De cântec, flori şi soare.

Nu-mi vor reuşi niciodată poeziile, n-am stofă de poet, nici măcar de poet prost. E păcat, deoarece adesea am atâtea imagini frumoase în minte, pe care nu le pot exprima. Nici poezia asta nu e reuşită, simt eu, prea am nervii încordaţi şi scriu numai ca să treacă timpul, nu dintr-o necesitate, cum o fac alţii, care au talent. Şi totuşi am scris cândva versuri

destul de bune şi profesoarele îmi preziceau un oarecare viitor. Dar totul s-a şters odată cu vremurile trecute, cu vremurile bune când eram şi noi oameni. De luni de zile, de şase luni nu numai că nu mai suntem oameni dar uneori suntem mai rău decât câinii. Până şi de câinii vagabonzi se-ngrijeşte hingherul şi le găseşte o moarte demnă de ei; dar de noi cine să aibă grijă? Mor cu sutele oamenii noştri şi nimeni nu dă socoteală. Câţi ne vom întoarce de-aici? Câţi şi când? Acasă, ce dor îmi e de acasă.

Sâmbătă, 18 aprilie 1942

A mai trecut o săptămână. Dacă aş vrea să scriu aş avea zilnic câte ceva să însemnez, pentru că nu trece o zi fără supărare, fără nervi. Dar în final, totul e prea monoton, prea ridicol de monoton. Zilnic speranţe noi că vom pleca acasă, zilnic minciuni care ne biciuiesc nervii, ştiind bine că totul e minciună; câteodată mai cred în aceste prostii, mai apoi vin deziluziile. Azi este din nou o zi frumoasă de primăvară. Toată săptămâna a plouat, a fost un vânt teribil. Alaltăieri, după şase luni, de când am plecat de-acasă, am făcut prima baie. Am simţit o plăcere atât de mare, mi-am amintit de ultima baie de acasă, iar cea viitoare mi-o doresc să fie din nou acasă.

E straniu, vremea frumoasă de azi mă indispune, mă întristează.

Sâmbătă, 2 mai 1942

Citesc ultimele rânduri pe care le-am scris data trecută şi râd, râd căci în Djurin primăvara nu-i primăvară, soarele nu-i soare, verdeaţa nu-i verde. Cele câteva zile frumoase le-am uitat repede; căci au fost urmate de altele, mult mai numeroase, de alte zile urâte, cu vânt, ploaie şi noroi. Luna mai, ce bucurie era altădată luna mai, şi acuma stau aplecată asupra jurnalului şi mă gândesc mereu la ce o să fie. N-am ochi pentru verdele strălucitor al câmpiilor, n-am ochi pentru nimic, privesc în mine şi văd ca-ntr-o oglindă zilele

reci ale iernii ce o să vină după această primăvară, vară, toamnă, pe care, după perspectivele pe care le avem, le vom petrece tot în Djurin. Când văd un cerşetor mă cuprinde frica; mi se pare că mă văd pe mine, peste-un an, doi. Ce va fi? Care va fi sfârşitul nostru? Erau zile în care credeam şi speram în îmbunătăţirea soartei noastre, prin mila cuiva, dar acum nu mai sper, căci e clar că până la sfârşitul războiului vom rămâne aici. 1)ar când, şi cum va fi acest sfârşit e o întrebare la care nimeni nu are răspuns. Ieri am citit o carte bună, bună de tot, chiar pentru acasă, nu numai pentru Djurin, *Amock* de Ştefan Zweig. Ce n-aş fi dat s-o citesc acasă, întinsă pe canapea la lumina electrică şi nu la lumina opaiţului, pe patul tare şi salteaua de paie. Dar trebuie să tac, căci sunt alţii care o duc de zeci de ori mai greu, care n-au unde să pună capul. Mulţi mor neştiuţi de nimeni şi când va fi odată să se întoarcă acasă, poate că se vor întoarce mai puţin de jumătate din cei ce-au plecat, pentru că tifosul şi foamea fac ravagii printre deportaţi. Ni s-a dat numele de *colonia evreiască din Transnistria.* Da, suntem colonişti fără pământ, fără casă. Suntem colonizaţi în aer, pradă bolilor şi foamei.

Aş dori şi eu să am o simpatie – mai bine zis o bătaie de cap ca Lida care-l are pe dl Kiva sau Iboi— ar fi mult mai bine şi mai uşor. De când am plecat de-acasă, nici nu mă pot gândi la un băiat altfel decât ca la un tovarăş care duce bagajele. De altfel nimeni nu s-a gândit şi nu s-a interesat de mine, se pare că mi-am pierdut *sex-appeal-u*| odată cu trecerea peste Nistru. Azi a venit poşta dar noi n-am primit din nou nimic.

Nu-mi vine să cred că ai noştri nu ne scriu şi nu-nţeleg de ce nu primim nici o veste. Ar trebui să postesc din nou, aşa cum am postit data trecută, iar a doua zi am primit veşti, dar nu pot! Cu mâncare cu tot mi se pare că postesc, aşa că de ce aş mai posti! N-am încotro aşa că aştept, aştept mereu o minune, să sosească pentru noi poşta. E dureros dacă ai noştri ne-au uitat! Şi peste tot suntem înconjuraţi numai de duşmani, căci familia Horovitz ne-ar înghiţi într-o lingură de apă dacă ar putea. Oh, adevăraţi tâmpiţi! Mi-e ruşine mie, că i-am cunoscut înainte şi din vina mea au venit cu noi.

Sâmbătă, 6 mai 1942

A venit poşta, dar noi iar n-am primit veşti. Nu mai aştept nimic dar e atât de trist când

vezi că alţii au rude care nu pierd ocazia să-i mângâie cel puţin, dacă nu pot să-i ajute pe ai lor. Şi noi, noi n-avem pe nimeni.

Afară e o vreme minunată. Soare, vânticel cald, cer senin. Dar totuşi e trist, foarte trist. De ce mai trăim? Suntem oameni între două graniţe pe care nimeni nu-i doreşte şi pe care fiecare îi alungă. De am avea cel puţin de lucru. Ni s-a promis pământ căci avem titlul de colonie evreiască, dar nu suntem lăsaţi să muncim nici măcar în colhoz pentru că suntem evrei şi evreilor nu le este permis să lucreze la munca câmpului. Aşa zilele cresc şi devin din ce în ce mai lungi, mai goale. De-am avea de lucru, cel puţin am fi scutiţi să mai gândim atât, dar aşa gândurile ne înăbuşe orice suflu de veselie ce s-ar trezi în vreo inimă tânără.

Multe lucruri am învăţat aici şi multe lucruri interesante am văzut. E foarte interesant râul ce curge în Djurin. Nu e prea mare dar pare destul de adânc, e foarte lin, ca o apă stătătoare. Ricica[1] e ca o vână a Djurinului ce taie târgul în două părţi: zăvodul[1 2] şi oraşul cu bazar. Văzut de departe e ca o panglică de argint ce şerpuieşte încet printre copacii din lunca alăturată. De câte ori nu admir seara apusul soarelui şi oglindirea lui în apa râului şi-a lacului din apropiere. I ,acul e la fel de frumos, de liniştit, parcă ar fi o mare cu valuri line. Zilnic are o altă culoare. Când cerul e senin, lacul e de-un albastru pătrunzător, azuriu. Sunt zile când e verde, verde ca iarba ce-l înconjoară, căci de pretutindeni, din piatră, din nisip încolţeşte aici iarba şi totul e verde şi tânăr. Când plouă lacul e cenuşiu, cenuşiu ca cerul, trist ca şi el. Aici în Djurin am cunoscut ce e stepa, stepa adevărată, cea ucraineană. Cred că stepa primăvara e mai frumoasă ca în oricare alt anotimp. E atât de frumoasă că pare acoperită cu covoare de catifea, întinse unele lângă altele. Pământul proaspăt răscolit şi plin de miresme palpită de viaţa care renaşte. An de an, se trezeşte din vraja albă a iernii, înverzeşte, dă roade, ah, ce e natura. Cred că nimic nu are mai multă dumnezeire în el ca natura, cutez să spun că însăşi natura e Dumnezeu. Dumnezeu e, în toată măreţia lui! Dar aici suntem în stepă, departe de munţii mei dragi cu care eram obişnuită, de care sunt legată prin atâtea amintiri plăcute. Aici totul

1. Ricika – râu (ucr.j.
2. Zavod – fabrică (ucr.j.

e prea neted, prea întins, prea uniform. Cât vezi cu ochii, numai şes, nici un deal care să spargă monotonia netedă. Lunca de pe malul apei, aici, nu e atât de frumoasă ca la noi acasă. La noi sunt sălcii, aici, doar câţiva plopi şi restul câmpie împotmolită. Apa e atât de liniştită, nu ca în Moldova noastră, vie şi capricioasă, plină de viaţă. Totul aici curge atât de încet, fără nerv, fără vlagă. Nu ştiu de ce dar şi eu mă simt atât de slabă şi de moleşită. N-am putere să-mi ridic nici mâna. Simt o slăbiciune generală, o lene de-a vorbi, de-a te mişca, o tristeţe copleşitoare. Soarele e atât de strălucitor, atât de învăluitor, parcă m-aş scălda în lumina lui. Serile sunt totuşi foarte frumoase. E camuflaj şi în afară de luminile palide ale stelelor, nu vezi nici o luminiţă. Când soarele apune, toate nuanţele de roşu, portocaliu până la violet se oglindesc în apa lacului şi-a râului. încet totul se întunecă, lumina strălucitoare, ca o roată de foc, a soarelui se stinge treptat, cerul din albastru senin devine mai siniliu şi deodată apare undeva luceafărul ca un paznic al nopţii ce stă neclintit la poarta cerului. Şi-apoi apar pe rând stelele, ca nişte ferestre ale cerului, la care perdelele sunt strânse. N-am admirat luna de multă vreme. Aştept cu nerăbdare luna, curând nopţile vor fi cu lună, nopţi de mai cu lună, nopţi strălucitoare, argintii, nopţi pe care le-am petrecut altfel în alţi ani. Şi aici, fără societate, fără o prietenă, fără cineva cu care să pot discuta aşa cum îmi place, trec zilele mele frumoase, pline acum de tristeţe. Am pierdut deja un an (1941 – 1942) şi dacă ar fi numai un an, căci nu se ştie

când se va termina totul. Poate că atunci mă voi putea bucura, mai mult şi mai intens, de frumuseţile primăverii pe care altădată le-am gustat cu atâta plăcere.

Duminică, 17 mai 1942

Azi s-a întâmplat în sfârşit ceva, ceva ce-am dorit să se-ntâmple de la începutul exilului nostru. Mama şi tata erau la bazar, căci în Djurin târgul e duminica, fata fusese chemat dimineaţa la lucru dar nu fusese pus în rând să plece, deoarece au fost mulţi oameni. Pe la ora 11 însă ne-am pomenit cu miliţia acasă. La început m-am speriat şi am plecat de îndată

să-l caut în târg. Cu greu l-am găsit şi cum mă-ntorceam cu mama acasă am avut o surpriză plăcută: am întâlnit un soldat italian în Djurin. Mi-am amintit de soldaţii italieni pe care i-am cunoscut acasă. Acesta însă, natural, era un străin. Faţa lui blândă îmi dădea curaj şi îndemnată de mama am îndrăznit să-i vorbesc. Era înconjurat de o mulţime de oameni deoarece vindea tutun, dar am reuşit totuşi să-i vorbesc. Am început să spun câteva cuvinte italieneşti pe care le ştiam, fapt ce i-a plăcut mult, aşa că am îndrăznit să-l întreb dacă ar vrea să-mi expedieze câteva scrisori unor soldaţi italieni pe care-i cunosc. „Cu plăcere", mi-a răspuns el. De când sunt în Djurin n-am avut aşa emoţii ca acum. Imediat mi-au apărut binecunoscutele pete roşii pe faţă, ceea ce trăda la mine, în cel mai înalt grad, emoţia. Ajunsă acasă însă nu ştiam cui să-i scriu mai întâi. Hârtie nu aveam, mi-a dat Lida câteva foi, plicurile mi le-a făcut

dl Kiva, plicuri lipite cu albuş de ou. I-am scris lui Saffirio Ernesto, pe care l-am văzut o singură seară şi lui Tullio, da, şi lui Tullio, cu toate că nu-i ştiam adresa exactă. Cu greu mi-am amintit să scriu în franţuzeşte, căci mereu amestecam un cuvânt ucrainean, cu două cuvinte evreieşti, franţuzeşti şi englezeşti; dar am reuşit în final să scriu două scrisorele. I le-am dat şi acesta, foarte amabil, mi-a promis că le va expedia. Sunt aproape sigură că nici nu vor ajunge la destinaţie sau, dacă vor ajunge, nici unul dintre destinatari nu-mi va răspunde, dar eu totuşi le-am scris şi aşa mi-am reînviat timpul plăcut când i-am cunoscut. Şi atunci erau vremuri rele pentru noi, dar cel puţin eram la casele noastre, în munţii mei dragi. îşi aminteşte oare Tullio de serile petrecute împreună? De cântecul lui favorit pe care mi-l cânta: *Sous les toits de Paris*[7]*.* De gângăvelile mele în italiană de care râdea cu atâta poftă? Eu îmi amintesc de toate, dar el a văzut de-atunci zeci de fete şi cred că imaginea lor a şters de mult orice imagine a mea pe care ar fi păstrat-o eventual. Şi totuşi am scris şi scrisul mi-a răscolit sufletul până-n adâncuri.

Sâmbătă, 13 iunie 1942

A trecut aproape o lună de când n-am mai scris în jurnal. S-au petrecut atât de multe lucruri, lucruri tragice, comice, dureroase, plăcute, neplăcute. N-am scris nimic nu din lipsă de subiect, ci din lipsă de răbdare, răbdare de-a lua creionul şi de a scrie o jumătate de oră. Mai degrabă stau şi nu fac nimic, mă uit în sus, în

jos, la case şi mă plictisesc în loc să stau cu creionul în mână. Dar azi trebuie să scriu; nu mă îndeamnă muza, dar trebuie să consemnez evenimentele, căci cine ştie dacă voi avea vreodată ocazia să le povestesc. Poate că le va găsi cineva şi le va citi. Până acum două săptămâni totul decurgea normal. Mici certuri cotidiene pentru a pipera puţin plictiseala. Cunoştinţele noi pe care nu le-aş fi făcut în alte timpuri niciodată, discuţii tâmpite care te fac să uiţi tot ce-ai ştiut odată, poveşti uitate şi repetate şi răsrepetate, prostii ajunse azi lucruri posibile în discuţie. Am cunoscut în acest timp oameni simpli, dar buni. Oameni buni şi simpli care caută să te ajute mai degrabă, nu ca alţii culţi, dar răi. Aşa e Villy Siisser, băiat bun, fost băiat într-o prăvălie (cum zice el, „funcţionar comercial"). Ne-am cunoscut încă în iarnă la apă dar cunoştinţa am reînnoit-o de curând. Şi de-atunci vine zilnic la noi şi caută să ne intre în voie. Păcat numai că nu are şcoală, dar altfel e foarte deştept şi uneori chiar uiţi şi-i ierţi lacunele în cultură. Marţi se împlinesc trei săptămâni de când tata s-a îmbolnăvit. M-a răvăşit teribil acest fapt. Mai întâi a avut numai dureri de cap, apoi febră mare, 39°. Imediat am bănuit că a făcut tifos. Din păcate aşa a şi fost. De miercuri până duminică tata a stat bolnav acasă. Noi, iniţiaţi de medic, am aflat imediat ce are. Duminică, tata a fost transportat la spitalul de boli infecţioase, spital amenajat de noi, deportaţii. De unde şi cum s-a îmbolnăvit nu ştiu. Unii spun că a luat boala de la sinagogă, dar eu ştiu că nu de acolo. La Raia a fost bolnavă mai toată lumea, întâi s-au îmbolnăvit cei din Hotin care stăteau

la ei, apoi două persoane din Cernăuţi, dl Feiden, dna şi fiul lor, apoi Sonia (verişoara Raiei), sora ei şi-un copil, apoi o altă verişoară mai mică a Raiei. Fiindcă Raia şi-a făcut obiceiul să vină zilnic la noi, cred că de acolo ni se trage toată povestea. Când am văzut cum îl duc pe tata pe targă, mi-au dat lacrimile şi cum omul e sieşi cel mai mare duşman imediat mi-au trecut prin minte cele mai negre gânduri. Până alaltăieri am avut zile foarte triste, pline de

necazuri: străbăteam în sus şi în jos dealul de zeci de ori pe zi iar de bani ce să mai vorbesc! Injecţii cu camfor şi cofeină, medic, garda de noapte, bani şi iar bani dar mai ales frica, teama de catastrofă. Tata a fost foarte slăbit dar, slavă Domnului, de trei zile nu mai are febră şi cred că e în afară de orice pericol, dar a fost greu şi pentru el şi pentru noi. E încă vlăguit de boală dar cu o îngrijire bună se va întrema, îl şi invidiez aproape că a scăpat de această boală şi acum, imunizat, va merge în oraş fără frica-n sân. Oricum tare aş vrea să nu se mai îmbolnăvească nimeni. Nu mă gândesc la banii care se scurg ca apa, în fond eşti mulţumită că se duc şi că faci ceva cu ei, mai periculos este că-ţi pierzi puterile şi nu ştii ce te aşteaptă. Suntem şi-aşa destul de slăbiţi, abia ne mai ţin picioarele.

Iarna am mai avut ceva provizii de acasă. Acum şi astea s-au dus şi suntem moleşiţi, fără un pic de vlagă. Asta ne mai lipseşte acum să mai fim şi bolnavi de exantematic! Am primit veşti de la Margit şi m-am bucurat nespus. Şi ea ştia că tata a fost bolnav. Mi-a scris numai veşti triste, dar totuşi parcă m-a învăluit o boare de

acasă. Medy, săraca, a fost bolnavă, Schella şi ea e foarte slăbită, Berolă, vărul tatei, e bine cu Bella Schieber, la Margit în casă e doliu, Poldi, simpatia ei, e foarte drăguţ, cam despre astea îmi scrie în scrisoare. Şi iar au urmat zile în care a sosit poşta, iar noi n-am primit nimic; au fost şi sunt zile în care o minciună ne aduce din nou speranţa, cum a fost ziua de ieri. S-a povestit că ing. Jăgendorf (şeful evreilor evacuaţi) a fost chemat la Bucureşti în interesul nostru. Poate că se va întoarce cu veşti bune. Mi-e aşa de dor de casă. Azi-noapte m-am visat pe Deia. Ce să mai spun de nopţi, când eu ziua, trăncănind despre nimicuri, am mereu înaintea ochilor casa, munţii, oraşul meu. Şi ce trist este când te trezeşti că totul e numai fum şi vis iar realitatea e atât de groaznică, realitatea e Djurinul murdar, cu soare arzător şi vânt usturător, cu case murdare, dar cu un cer plin cu stele, ca stelele de acasă.

Marţi, 23 iunie 1942

De sâmbătă tata e din nou la spital. E atât de slab, că nu e în stare să-şi ţină capul. Exantematicul nu iartă, căci pe lângă durata bolii, slăbiciunea ce-i urmează este de o gravitate nemăsurată. Nici noi n-am bănuit cât e de bolnav. Două săptămâni a fost fără cunoştinţă, auzul îi e foarte slăbit, la fel şi memoria. Medicul speră însă că se va întrema în curând. Ne-a costat o avere boala, spitalul, medicul, dar bine că cel puţin n-a fost zadarnică toată truda noastră. Până acum n-am ştiut că această boală e-n stare să distrugă, într-un timp relativ scurt,

un corp sănătos. Suntem în toi de vară şi vremea e ca toamna, vânt, răcoare, ploaie, departe de căldurile pe care le aşteptăm! Şi de acum ziua nu mai creşte, dimpotrivă, ne apropiem de toamnă. Ce va mai fi de acum încolo nu ştim. Mereu vin veşti despre morţi, maturi şi copii, fără alegere. Nu mai am ce scrie, nu am cuvinte să exprim ce simt, mi-e atât de plină inima de dor, durere şi ciudă! Ce exprimă cuvintele faţă de ceea ce simt eu? Cuvintele sunt goale, picături de piatră. Totul e nimic şi în jurul nimicului se învârt toate gândurile mele. Mi-e greu să precizez la ce mă gândesc, căci veşnic mă gândesc la nimic şi totul se-nvârte cu iuţeală nebună în jurul aducerilor-aminte care toate astăzi sunt nimic. Sâmbătă am făcut o plimbare frumoasă, care în acelaşi timp m-a întristat şi m-a înveselit. M-a întristat pentru că pe tot parcursul plimbării n-am avut cu cine schimba două vorbe şi m-am bucurat de minunatele privelişti de natură pe care le-am văzut. Pe lângă râu, prin luncă, am trecut în strada Zăvodului, de-acolo la biserica Albă, la lac şi din nou pe şosea, de unde m-am întors acasă. Două ore m-am plimbat la aer, lucru rar în ultima vreme, căci stau mereu în casă. Dar nu-mi pare rău de plimbarea de sâmbătă. Era verdeaţă pretutindeni, cu atmosfera de stepă, cu răbufniri de vânt şi soare arzător. Minunat e drumul spre biserica Albă. La fiecare jumătate de metru sunt stâlpi vopsiţi jumătate negru, jumătate alb şi, văzuţi de departe, par străjeri în haine de gală. Biserica nu e grozavă, dar în Djurin, unde în afară de fosta fabrică nu vezi nimic interesant, biserica e o clădire impozantă. De-acolo am mers la

lac. De fapt e un râu natural prefăcut în lac, mai corect în iaz. Cum bătea vântul, se formau

valuri iar mirosul apei îmi dădea impresia că sunt la malul mării, deoarece nu se vedea celălalt mal. Podul e solid şi zgomotul valurilor care se sparg îmi dau impresia că sunt la malul mării, pe care, de fapt, eu n-am văzut-o niciodată.

Vineri, 26 iunie 1942

Săptămâna aceasta a fost o săptămână mai deosebită faţă de cele precedente. în Djurin, cred că am mai amintit, se afla o cunoştinţă de-a mamei din Botoşani: Ernestina Rosenfeld-Klipper. Era căsătorită în Bucovina. N-a fost sub ruşi dar a ajuns în lagărul din Edineţ, de unde a fost alungată cu copilul peste Nistru. Povestea ei cere o descriere mai amănunţită. Pe scurt: are rude la Botoşani care au făcut tot posibilul s-o ajute, căci a dus-o, şi-o duce, foarte greu, fără haine, fără un ban, fără o bucată de pâine. I-au fost trimişi până acum 260 mii lei, dintre care a primit numai 19 mii plătiţi în lagăr, din care a mai pierdut (nu ştiu câte procente), iar cea mai mare parte din bani i-a fost luată de profitorii de ocazie. Săptămâna trecută a primit o carte poştală de la cumnatul ei, Dr. Talik— medic din Botoşani, actualmente concentrat în Transnistria, care îi transmitea că va face tot posibilul să vină s-o vadă. într-adevăr, miercuri a venit. Acum se află într-un spital militar la Tulcin, la o distanţă de 45 km de Djurin. Cu toate că e evreu, e tratat destul de bine. Mama a vorbit cu el chiar imediat după sosirea lui, l-a recunoscut când

a trecut pe lângă noi. Ne-a adus, prin sosirea lui, un aer de-acasă, aer botoşănean. Toate sunt relativ bune în România. Evreii o duc greu, cu restricţii înjositoare, dar sunt la casele lor. Bunicii sunt bine. Doctorul Talik susţine că e imposibil să nu ne scrie, numai că la poştă, la cenzură, scrisorile din şi spre Transnistria sunt distruse. La Bucureşti se lucrează mult pentru ameliorarea situaţiei evreilor din Transnistria. Se lucrează, dar între timp mor mii şi mii de oameni. Vom scăpa odată, dar cine ştie cine se va bucura de bine, ce va urma acestor vremuri grele şi rele. Ne-a promis că va transmite salutările noastre celor din Botoşani deoarece speră să obţină un mic concediu peste opt zile. Poate aşa vom intra în contact cu cei de acasă.

Alt eveniment important din această săptămână: evreii şi ucrainenii au voie să iasă pe stradă numai între orele 6 şi 9 dimineaţa. Duminica toată ziua, vineri până la ora 12, miercuri şi sâmbătă de la 14 lal6 când se merge la baie. Sperăm că în curând se va trece peste acest ordin, dar deocamdată, jandarmeria ia ordinul în serios. Pe lângă bătaie pluteşte şi frica; se spune că jandarmii au voie să împuşte pe cel care nu respectă ordinul. Cel puţin pentru a da un exemplu. E trist, chiar mai trist ca până acum. Nu prea mergeam eu mult la plimbare, dar numai faptul că ştiam că am voie să mă duc oriunde era destul. Acuma, trebuie să mă scol la 6 dimineaţa pentru a căra apă pentru restul zilei, şi de la 9 dimineaţa până la 9 seara stau mereu în casă şi mă plictisesc. Sunt cu moralul la pământ. Fiziceşte mă simt destul de bine, dar cu moralul? Prietene nu am, cu cine

discuta nu am, n-am ce lucra, ce citi. Intelectul meu decade pe zi ce trece şi accesele de nervi, zău, adevărate accese de plâns, se-nmulţesc pe zi ce trece. Şi-acum a trebuit să mai vină şi restricţia de a nu ieşi din casă. Mi se pare că nu-mi doresc nimic nou, doresc numai să dorm. Sunt zile în care aş dori să mor, în care-mi doresc moartea cu o ardoare aşa cum altădată doream să studiez medicina. Sunt zile în care doresc să ajung să văd sfârşitul acestui război, să trăiesc zile frumoase ca altădată. Dar moartea e mai bună, e linişte şi pace, iară lacrimi. Aseară a fost o noapte minunată. O noapte pe care altădată n-o lăsam să treacă fără s-o gust. Era aşa de senin, era o lună plină argintie, palidă, dar totuşi plină de viaţă, de viaţă de noapte. Mii şi mii de stele, care luminau ferestrele cerului, zicea Teodoreanu. Cum aş mai citi o carte de Teodoreanu, chiar şi pe cele pe care le-am mai citit, *Lorelei* sau *Golia* sau altele. Şi acum fără o carte de atâta vreme! Mi se pare că nu voi mai fi în stare să înţeleg o carte, că nu voi mai avea răbdare să citesc. Poate până la urmă voi înnebuni, aşa mi se zbat tâmplele. Şi-afară e vară, e soare, iarba e verde, cerul e albastru, lumea şi viaţa îşi urmează cursul, natura nu vrea să ştie de nimic. Am văzut fragi şi căpşuni. Mama a cumpărat pentru tata de vreo trei ori până acum fragi. Am găsit şi eu câteva boabe. îmi amintesc de fragii aromaţi pe care îi mâneam anii tre- cuţi acasă, erau aşa de mulţi că-mi era deja silă de ei. Cum aş mai mânca ceva bun! Tot o dorinţă, pe lângă celelalte dorinţe pe care le am, căci sunt atât de multe, în primul rând vreau să plec acasă, să scap din iadul

în care mă aflu.

Sâmbătă, 4 iulie 1942

Suntem deja în luna iulie, se-mplinesc nouă luni de când suntem departe de casă şi încă nu vedem sfârşitul. O astfel de schimbare de temperatură cum s-a produs aici în stepa ucraineană e ceva rar. Iulie fără călduri, cu soare rece, vânt. Totul e pe dos. Ultimele restricţii întrec măsura celor de până acum. E vorba de ceva şi mai înjositor: se spune că vor să facă un ghetou şi mai restrâns, şi-anume: toţi cei ce locuiesc în Zăvod să fie încartiruiţi în cartierul evreiesc. Ce se va mai întâmpla în acest caz este un nou pericol pentru noi. Oamenii înghesuiţi unul peste altul, nervii încordaţi, murdărie. Rezultatul: boli, epidemii. Nu le este destul c-au murit atâţia până azi, că sute de oameni cerşesc, că alte sute postesc mai mult decât mănâncă, numai ca să nu cerşească. Nu le e destul. Vor să ne omoare pe toţi! Şi ce este mai uşor decât să omori evrei neputincioşi. Se povestesc lucruri teribile despre felul brutal în care au fost omorâţi mii de evrei în satele şi oraşele Ucrainei. Nu mi-aş fi putut închipui că civilizaţia veacului al XX-lea va permite asemenea orori. *Quo vadis,* chinurile primilor creştini, şi înaintea lor chinurile şi torturile la care au fost supuşi negrii de vechii egipteni, nimic nu echivalează prezentul. Mame şi taţi omorâţi în faţa propriilor copii sau invers, copii aruncaţi de vii în gropile unde zac părinţii morţi, omorâţi cu bolovani. Şi lumea tace, tace în faţa unui singur om, unui singur geniu rău care tiranizează o lume şi duce o luptă contra unui grup de evrei neputincioşi.

Ieri, Sisi cea voinică a leşinat, un leşin cum n-am văzut în viaţa mea. Era ca moartă, albă, fără suflare. E anemică şi vlăguită, ca şi tata, am impresia că la primul efort mai serios ne ducem cu toţii dracului.

Marţi, 15 iulie 1942

Ştiu că e fără rost tot ce scriu. Nimeni nu va citi ce am scris, iar eu, dacă voi scăpa cu viaţă de aici, voi arunca în foc tot ce îmi va aduce aminte de timpul blestemat petrecut în Djurin. Şi totuşi scriu.

Cel mai important eveniment din săptămâna trecută nu a fost că am primit poştă. Tocmai mă-ntorceam cu Sisi de la Ruty cu care am stat pe malul apei. Era luni după-amiaza. Am văzut lumea bucuroasă, agitată. Eram pregătită ca nici de data asta noi să nu primim veşti, mă aşteptam la o nouă deziluzie. Dar n-am intrat bine în casă când mama ne face semn cu mâna şi strigă bucuroasă vestea. Bucurie, durere, râs, plâns, o întreagă gamă de emoţii îmi trecură prin suflet. Trei cărţi poştale: una din Botoşani de la tanti Pepie, în numele bunicilor, una din Bucureşti de la Pepi Rudrich, veri- şoara mamei, şi una de la tanti Roşa din Moghilău. în primul moment nu ştiam ce să fac de bucurie. Iată că nu suntem cu totul uitaţi, aşa cum am crezut; suntem în legătură şi cu Bucureştii şi aflăm că ni s-au trimis bani, 5 000 lei în aprilie şi 10 000 lei în iunie.

A doua zi mama, cu o siguranţă uimitoare, s-a dus să vadă lista celor ce-au primit bani. Am primit 83 mărci, contravaloarea celor 5 000 lei trimişi în aprilie, de fapt

numai 78 mărci, 5 mărci au fost luaţi de comunitate. E de prisos să descriu bucuria noastră. De câte ori nu i-am condamnat chiar şi în gând pe-ai noştri din România. Acum mărturisesc că pe nedrept. Am primit de la ei primul ajutor, acum putem spera că nu ne vom pierde. Le-am răspuns imediat deşi abia la sfârşitul săptămânii va pleca poşta la Moghilău. Martin ne-a scris din partea lui tanti Roşa. Dânsa n-a putut scrie deoarece unchiul a fost bolnav de tifos şi a avut complicaţii. Tanti a făcut o infecţie la o mână, a fost operată de două ori şi nu putea mişca mâna, aşa că Martin ne-a scris. Nu mai ştiam ce să cred, nu ne scriseseră de la moartea bunicilor. Credeam, deşi nu voiam să cred, că li s-a întâmplat ceva rău, un caz de boală gravă, sau au fost luaţi şi ei în lagăr. O duc greu, săracii, dar bine că avem veşti de la ei. Au primit veşti şi de la tanti Ana şi Silvia din Cernăuţi şi fotografia Monicăi, aşa că avem şi noi veşti din Cernăuţi[1]. A fost o săptămână cu zile frumoase, zile calde de iulie. Am făcut baie de vreo patru-cinci ori. N-am costum de baie, am improvizat unul dintr-o pereche de pantalonaşi de mătase roz şi-un tricou bleu. Nu arată prea bine, dar pentru Djurin e bun, prea bun. Tot la baie am făcut cunoştinţă cu un băiat din Djurin, Isach Stocklear. Am stabilit

să învăţ cu el limba rusă şi eu să-l învăţ engleza. Am făcut cu el trei lecţii. Cunosc acum alfabetul, îl scriu, şi câteva reguli importante de gramatică. îmi pare rău că n-am învăţat până acum, aş fi putut să vorbesc deja

1. Ana (sora tatălui meu), Silvia (fiica ei) şi Monica (nepoţica de doi ani) au ajuns la Bug, unde au fost împuşcate.

bine şi poate că aş fi putut chiar să citesc şi o carte. Am dat de-o carte bună şi ca prin minune am reuşit s-o şi capăt, pentru o noapte, până a doua zi la 9 dimineaţa. Citesc numai dimineaţa de la 6 la 8, se cheamă *Forsyte Saga,* de Galsworthy. Citisem continuarea acestei cărţi încă de acasă la Mutzi. E o carte foarte bună.

Azi e o zi tristă. Plouă de dimineaţă şi e foarte plictisitor. N-ai cu cine schimba o vorbă. Vin Burschi, Bondy, Siisser, dar ce folos. Când vorbesc de Bondy mi-aduc aminte de cuvintele autorului Polgar: *Bleib nur stetsfern damit du mir immer nahe bleibst*[1]*.* Aşa a fost cu prietenia noastră. Am fost prieteni foarte buni până ne-am cunoscut prea bine, şi atunci totul s-a dus dracului. îmi pare rău după prietenia noastră frumoasă, mi-ar fi folosit acum atât de mult. Aş fi avut cui spune ceea ce simt, ceea ce gândesc. Acum nici el nu are pe nimeni, nici eu, şi cu toate că locuim în camere alăturate, suntem la sute de km depărtare unul de altul. Totul s-a terminat.

Miercuri, 16 iulie 1942

Azi e o zi tristă, foarte tristă, parcă am fi acasă înainte de evacuare. Se zvoneşte că o mare parte dintre evreii Djurinului vor fi evacuaţi, mai întâi djurinenii, apoi hotinenii şi cei din Nordul Bucovinei. E aşa o panică în oraş! Oamenii sunt disperaţi, se aud certuri pretutindeni. Ce se aude? Ce ne facem? Nimeni nu ştie

1. *Rămâi mereu departe, ca să-mi fii veşnic aproape* (germ.).

ceva pozitiv. Unii susţin că e o manevră a Comitetului pentru a stoarce bani, căci se cer sume fabuloase de la djurineni, cât şi de la bucovineni. Cică trebuie să dea 70 000 mărci de la djurineni şi 2 milioane lei de la ai noştri. Ar veni cam 1000 mărci pentru o familie din Djurin, bani pe care aceştia nu-i au, chiar dacă ar reuşi să vândă tot ce au. Când mă uit la feţele lor, parcă mă văd pe mine, înainte de evacuare. Se zice că cei din sudul Bucovinei n-au de ce să se teamă, dar cine ştie? O evacuare acuma e moarte sigură. Puterile şi mijloacele de-acasă s-au dus de mult. Suntem acum obosiţi, storşi, fără vlagă, chiar dacă ne-ar lăsa în pace, cred că mulţi nu ar mai supravieţui până la sfârşitul războiului. Şi chiar aşa de slabi cum suntem, suntem spini în ochii lor, caută să ne distrugă. Ce luptă inegală! Colosul german şi o mână de evrei lipsiţi de vlagă. După calendarul evreiesc suntem în cele trei săptămâni înainte de 9 Av[1], trei săptămâni în care s-au întâmplat multe nenorociri pentru evrei. Acum o săptămână tatăl lui Bondy, parcă ar fi presimţit ceva, a spus că dacă aceste trei săptămâni vor trece cu bine, vom ajunge poate să trăim vremuri mai bune. Nu sunt habotnică, dar văd lucruri care se adeveresc. Când mă gândesc însă din nou că mii de oameni îşi vor lua în spate bocceaua, îşi vor părăsi casele şi vor începe, ca şi noi, să rătăcească printre străini, mă apucă groaza, nu le-o doresc nici duşmanilor. „Mai departe, jidove rătăcitor” – aceste cuvinte îmi sună mereu în urechi. Dar unde? De ce

1. 9 Av (9 din luna Av după calendarul evreiesc), zi de post negru în amintirea distrugerii primului Templu.

n-avem curajul să murim? Suntem laşi? Câţi au murit, câţi vor mai muri, câte talente se vor pierde? Şi aceasta e civilizaţia celui de-al XX-lea veac!

Miercuri, 5 august 1942

Am atâtea de scris, atât de multe s-au întâmplat! Cu două săptămâni în urmă m-am înscris, voluntar, să muncesc în colhozul Satkovitz. Era o ambiţie, căci mă certasem cu ai mei din cauza unei prostii şi-am reuşit să-i conving că trebuie să mă duc. Condiţiile promise erau destul de bune: trei supe şi 800 gr pâine pe zi. De altfel s-au înscris multe fete de condiţie bună, ca şi mine, aşa că nu aveam de ce să-mi fie ruşine, totul părea să fie bine. Drumul l-am făcut în veselie împreună cu Ruty Horovitz, Elsa Walach, Hany Mentscher şi

alţii. Conducătorul nostru era dl Freideles împreună cu Sigi Rostocher. Primul e din Djurin, dar cred că e singurul bărbat din Djurin care nu numai că nu seamănă cu compatrioţii săi, dar e un om „de lume” şi ca intelect şi ca fizic. Felul lui de a fi şi de a ne conduce i-a permis să ţină laolaltă toate elementele disperate şi disparate din compania noastră.

Sâmbătă, 15 august 1942

Am fost întreruptă data trecută din scris, acum o să continui. Am uitat să scriu de scurta cuvântare pe care ne-a ţinut-o înainte de plecare dl Katz, preşedintele Comunităţii. Ne-a vorbit destul de frumos despre

gravitatea situaţiei în care ne aflăm şi de rolul trist pe care-l jucăm. Totuşi am pornit la drum veseli. Câmpia întinsă era presărată de covoare arate, pajişti de flori, soare îmbătător, nicăieri o umbră, doar cer întins. După 8 km pe jos am ajuns la fermă. Ne-au cazat. Mă rog, eram împreună cu Ruty şi datorită protecţiei lui Fredy (fratele ei) care era un fel de secretar la jandarmerie, noi trei am primit o odăiţă separată, la o paz- nică a fermei. Credeam că astfel vom sta mai bine decât la grămadă, cu toată lumea. Era destul de plictisitor. Noaptea am petrecut-o pe nişte paie, dar eram prea obosite să simţim vreun neajuns. Mâncarea ne-a fost promisă abia pentru a doua zi, aşa că am mai consumat din mâncarea noastră: pâine, ouă fierte, ceapă. Dimineaţă am plecat la muncă. Prima zi la munca câmpului în viaţa mea. Mi-au dat să fac ceva mai uşor: răritul tulpinilor de floarea soarelui. Totul părea aşa de frumos. Fete tinere, cu basmale albe pe cap, în rochii de culoare deschisă, parcă am fi undeva, într-o ţară care apreciază munca noastră, într-o ţară în care suntem iubiţi. Nu vreau să fiu sentimentală, nu sunt nici naţionalistă, dar aspectul acestui tineret evreu, oprimat aici, mi-a relevat posibilitatea aceleiaşi munci onorabile, nu aici, ci undeva departe, într-o ţară a noastră sub un soare mai sudic mai cald, mai binevoitor decât cel de aici. A urmat apoi prima masă comună la Satkovitz. Nu era aşa cum mi-am închipuit-o. Nu e o sală în care mănâncă toţi, ci fiecare vine cu farfuria lui, îşi primeşte porţia şi mănâncă unde poate. Mâncarea se primeşte de trei ori pe zi: supa de crupe, şi deşi ni s-au promis

800 gr pâine, ni s-au dat numai 200 gr pe zi, aşa că cea mai mare parte dintre noi nu eram mulţumiţi. Joi, vineri, sâmbătă au fost primele trei zile şi o mare parte dintre cei veniţi, de luni nu s-au mai întors. Ruty şi Elsa au plecat acasă încă de vineri. N-aveau pâine. Nici eu nu prea aveam, dar îmi era ruşine să mă întorc aşa de repede. Am avut de altfel şi o pagubă foarte mare. Ţăranca ne-a scotocit prin rucsac şi pe mine, în special, m-a furat. Nici până azi n-am primit înapoi lucrurile, cu toate că a fost bătută de jandarmi. Totul a fost de prisos. Dar în odaia aceea n-am mai putut dormi după a doua noapte petrecută acolo. Cu o neruşinare tipică femeia şi-a adus acolo în odaie un tractorist şi s-au pus pe petrecere. Mi-e greaţă şi acuma când îmi aduc aminte de asta. Noaptea de vineri spre sâmbătă am dormit în odaia de lângă bucătărie, împreună cu conducerea şi protejatele lor. A treia zi am plivit hrişcă, alt lucru necunoscut pentru noi, şi m-am întors cu mâinile înţepate, pline de răni. Dar eram mândră de mine.

Nopţile sunt minunate la câmpie. Cerul e atât de senin, de un albastru întunecat, stelele atât de lucitoare, şi în rest nimic, nimic decât câmpia întinsă. Sâmbăta am petrecut-o în frigurile aşteptării. Mi-era dor de acasă aşa încât drumul înapoi mi s-a părut mai scurt. Şi ce plăcut mi s-a părut să fii musafir. Sunt copilăroasă, îmi dau seama, dar era plăcut că venea lumea cunoscută şi mă întreba cum a fost. M-am bronzat chiar din prima zi, lucru rar la pielea mea albă. Duminica a trecut ca un vis şi, cu toate părerile contra, m-am întors

la supa de crupe şi la cele 200 gr de pâine. M-am întors şi la liniştea plăcută, departe de zvonurile neliniştitoare ale oraşului, departe de certurile zilnice din casă şi de enervările obişnuite. în schimb a început o muncă mai grea, mai obositoare: săpatul. Am săpat la floarea soarelui şi la porumb. Nu prea cred să iasă ceva din toată munca asta, deoarece câmpul nu prea e îngrijit.

Duminică, 16 august 1942

Ieri m-a întrerupt din scris Elsa Walach. E o fetiţă drăgălaşă şi foarte bună. Se pare că ţine la mine şi mi-e dragă. Aşadar să continui cu însemnările despre Satkovitz. A doua

săptămână am dormit în odăiţa de lângă bucătărie, 10 persoane împreună cu şefii.

Miercuri, 19 august 1942

Am fost din nou întreruptă. Cauza e tot Satkovitz. Pentru a ajunge cu însemnările la zi voi continua pe scurt. Am petrecut bine a doua săptămână la Satkovitz. Zile frumoase, nopţi interesante, cu cântece şi glume, nopţi cu lună, poetice, cu visuri romantice. Munca a fost mai grea, săpatul e mai greu decât plivitul. Am stat mereu încovoiată la o muncă necunoscută de mine până acum. Lipsa de pâine mă deranjează. Mă săturasem de supă şi în ultimele 3 zile n-am mai putut mânca nimic. Vineri a plouat puţin şi-am avut o după-amiază liberă. Era ridicol, toată lumea a avut temperatură, şi eu am avut 37,9°. Sâmbăta am petrecut-o iar cu febră şi

dor de acasă. în sfârşit, a dat Dumnezeu şi ne-am văzut mergând acasă. Am uitat să menţionez ceva important: vizita preotului. Marţi după-amiază tocmai schimbase Hany cu mine serviciul sanitar şi eu stăm întinsă pe iarbă, când am văzut că vine spre mine în fugă băieţaşul care cară apă şi-mi spune să mă duc repede la echipă că a venit în inspecţie preotul care e grozav de furios. Am plecat repede la echipă şi acolo am auzit că preotul l-a bătut pe Freideles, pe Brigadier. Am avut onoarea să vorbesc cu el. M-a întrebat ce fac şi pentru ce e nevoie de serviciu sanitar. Am avut noroc, că puteam să primesc şi eu vreo 25 de lovituri. Tensiunea a fost mare. Sâmbătă m-am întors acasă dar mă simţeam foarte prost. Am avut temperatură 38°. Credeam, că am tifos. Eram grozav de slăbită, abia mă ţineam pe picioare. Mai mult, două săptămâni am stat în pat mai ales c-am avut şi un deranjament stomacal. Aveam mereu febră, 37°, 37,2°, eram tare speriată. Am chemat şi medicul. Asta mi-a prins bine pentru că era vorba să ia cu forţa oameni la muncă pentru Satkovitz. Dar Freideles nu m-a chemat. Duminica a mers în locul meu Sisi, dar săptămâna asta am de gând să mă duc eu. E trist fără Sisi în casă şi mi-e milă, e încă copil, deşi sper că se va descurca. De altfel, singurul lucru atrăgător la Satkovitz e pâinea, s-a scumpit grozav pâinea şi acolo primesc 800 gr grâu pe zi, pe lângă cele 200 gr de pâine. Ieri am avut o surpriză plăcută: au venit domnii de la Comunitate şi au adus poşta şi banii de la Moghilău. Scrisori n-am primit, dar eram trecuţi pe lista de bani.

Speram să fie cei 10 OOO lei pe care ni-i vestiseră ai noştri din Botoşani. La împărţirea banilor am constatat că am primit bani din două locuri, încă nu ştiu de la cine, dar am primit în total, scăzând cei 10% ai Comitetului şi cele 42 mărci pe care le datoram spitalului, 229 mărci. M-am bucurat nu numai că am primit bani, dar mai ales că avem rude care se gândesc la noi. Am aflat mai târziu că banii erau trimişi de Rozica Peretz, soţia lui Moişală, vărul mamei. M-am plictisit de atâta scris. Sper să mă duc duminică la Satkovitz şi voi avea din nou despre ce scrie.

Miercuri, 30 septembrie 1942

Au trecut zile multe, zile frumoase cu lucruri demne de însemnat, totuşi s-au scurs pe lângă mine parcă aş fi fost străină de ele. Am fost pentru a doua oară la Satkovitz două săptămâni. Am petrecut acele zile la o muncă necunoscută de mine: culesul mazării. Cât cuprinzi cu ochii e câmp cu mazăre. Am lucrat mai mult noaptea, pe clar de lună. Noaptea era foarte frumos, dar mai mult dormeam în picioare până la răsăritul soarelui. Mai era un inconvenient: frigul. Lucram învelite în pături, în tot ce găseam, ca să ne apărăm noaptea de frig. Totul a avut gustul unei aventuri, dar trist e că imediat, după ce m-am întors, m-am îmbolnăvit cu 40° febră, aşa că mi-a trecut orice poftă de aventură. M-am făcut bine dar spre ghinionul meu, după câteva zile s-au ordonat injecţiile contra paratifosului şi-a

bauchtifosului[1]. Mi-am făcut şi eu prima injecţie dar, tot m-am îmbolnăvit din nou cu febră mare. Medicul spunea că am făcut o formă uşoară de paratifos, anihilat în parte de injecţie. Bine c-am scăpat, numai că acum sunt slabă ca un ţâr şi abia mă ţin pe picioare.

Suntem în toi de toamnă. Zilele sunt scurte, dar spre fericirea noastră este încă vreme frumoasă. Soarele e mai slab decât în vară, dar strălucirea lui mai dă impresia unei veri târzii. Acum, pentru prima dată după boală, am făcut o plimbare în luncă. Era în amurg, soarele aproape dispăruse, în jur numai câmpie cu iarba îngălbenită, copaci fără frunze, dar

mirosea încă a proaspăt. în depărtare se vedeau focuri, se ardeau gunoaiele în grădini. Era toamnă. Mi-amintesc de alţi ani, de alte toamne petrecute tot undeva în vreun parc, fie în parcul de acasă unde se organizau expoziţiile de fructe sau pe bulevardul din Botoşani. Dar toate acestea trebuie să le uit, să uit că acum totul e atât de dureros şi poate că nu voi mai vedea niciodată acele locuri, acei oameni. Pentru moment trebuie să trăiesc aici. Poate aici ar trebui să-mi caut prieteni. Ce bine ar fi. Dar ştiu că îmi e peste putinţă să vorbesc cuiva mai mult de zece cuvinte şi acestea sunt cuvinte străine mie, nu ceea ce simt, ce e în sufletul meu nu pot exprima în simple cuvinte. Simt în suflet o mare durere, o mare rană, care sângerează ori de câte ori gândul mă duce în trecut. Sunt tânără şi ştiu că ar trebui să repet mereu că sunt sute de tineri în situaţia mea care totuşi sunt veseli. De ce nu pot să fiu ca ei? De ce? E o întrebare la care eu singură nu găsesc răspuns. Oare firea mea mă

1. Bauchtiphos – febră tifoidă (germ.).

face să fiu aşa solitară sau n-am destulă voinţă. Mi-e imposibil să râd, să fiu veselă. Mă simt mai bine când stau şi privesc drumul spre Moghilău, aşa fără nici un motiv, decât să vorbesc, ştiu şi eu, nişte prostii. Când privesc drumul spre Moghilău, mi se pare că sunt mai aproape de acasă. Sunt zile în care dorul de casă e atât de chinuitor, încât aş fi în stare de orice mişelie numai să pot vedea măcar de departe casa noastră.

Se lasă umbrele serii. Totul pare un pastel de Grigo- rescu. Fumul se ridică din coşurile caselor, se aude mugetul vacilor, iar ceaţa serii se lasă încet peste Djurin.

Foto 5 – Miriam Körber, după întoarcerea din Transnistria, Botoşani, iunie 1944.

Sâmbătă, 20 martie 1943

De ce n-am scris timp de cinci luni? De ce oare, de câte ori voiam să scriu, ceva mă reţinea să mă destăi- nuiesc, să mă spovedesc aici, în jurnalul meu? Câtă nevoie aveam de tine, jurnal drag! Dar ce greu este să dai drumul gândurilor şi să-ţi îndemni mâna, să-i dai avânt la scris... îmi este greu să iau cea mai mică hotărâre, să fac o mişcare mai vie care să mă trezească din letargia în care zac. Şi câte nu s-au petrecut de-atunci! Zilnic aş fi putut să umplu caiete întregi cu evenimente aparent nesemnificative, dar importante în fond pentru noi; zilnic aş fi putut scrie atâtea, dar până la urmă toate sunt identice în succesiunea lor încât, privite în ansamblu, par că seamănă cu cele petrecute acum un an. Cine şi-ar fi putut închipui acum un an că azi încă mai rezistăm, că de un an mai trăim aici, suportând o iarnă, o iarnă grea, că mai trăim şi dorim să mai trăim după atâtea suferinţe. Să completez cele nescrise şi nespuse până azi e imposibil. Am fost foarte bolnavă, am avut gălbinare şi febră mare, 6 săptămâni; zilnice emoţii şi nervi pentru nimic, cu recenta boală a mamei, cu crizele ei de fiere, toate s-au întâmplat şi au făcut parte din viaţa noastră de zi cu zi. Astăzi, după atâtea luni de tăcere, simt nevoia să scriu, să cer socoteală Providenţei, soartei vitrege care ne-a alungat până aici la marginea pământului (căci cam aşa ceva e Djurinul), ne-a condamnat, fără speranţă, la chinuri, chinuri sufleteşti, mai grele decât cele fizice. Ce păcate ispăşim cu această pedeapsă? Pentru care vină? Şi nesiguranţa în care trăim e mai

apăsătoare

decât orice sentinţă de condamnare la moarte. Şi apoi, azi, iar s-a lansat zvonul, ca de atâtea ori, că plecăm, plecăm acasă. Şi cu toate că sunt sigură că e numai un zvon pustiu, că e o minciună dorită de fiecare, cu toate că ştiu că peste o oră va veni cineva cu o veste tristă despre lagăr, sau veşti de pe front, o rază de speranţă îmi licăreşte în suflet şi zâmbesc, zâmbesc cu lacrimi: Omule, nu te lăsa dus de miraj; de un an şi jumătate trăim în mizerie, ţinuţi în viaţă doar de speranţa de-a ne mai întoarce cândva acasă, dar până acum toate au fost minciuni scornite de dorinţele noastre. Că exan- tematicul bântuie cu furie, că zilnic mor cunoscuţi şi necunoscuţi, că în piaţă e o scumpete îngrozitoare, că familia Poplicher s-a mutat, că avem alţi vecini în cameră, săraci, dar simpatici, că am mai primit ceva bani, că afară e vânt şi frig, că mai primesc câte o scrisoare de la Margit, că zile întregi mă plictisesc, că am devenit, Doamne fereşte! profesoară de engleză pentru copiii ucraineni, că sunt o bucătăreasă minunată, că sunt de o nervozitate exagerată, toate sunt zilnic la fel, pe care nici nu e nevoie să le scriu deoarece le voi ţine minte, cu siguranţă, toată viaţa. Poate că ar fi mai bine să le uit că am doar 19 ani! Dar cum să uit, că mi se scurg mizerabil cele mai frumoase zile din viaţă, fără să le întrebuinţez în nici un fel, fără muncă utilă, fără viaţă, într-o stare de moleşeală, fără prietene noi, iar cele vechi sunt departe, atât de departe.

Joi, 2 septembrie 1943

Ce s-a mai întâmplat în acest răstimp, nici nu pot rezuma. Multe, multe dar aceleaşi. În primul rând m-am însănătoşit complet. M-am şi îngrăşat puţin, mi-am tăiat părul. Da, nu mai am cozi. Mă pieptăn în toate felurile. Am rupt-o cu copilăria! în urmă cu două săptămâni am fost la Şargorod şi m-am întâlnit cu câmpulungenii. Toţi mi-au spus că îmi vine foarte bine noua mea coafură. Că arăt mai matură nu are nici o importanţă. Dar odată cu cozile s-au dus atâtea amintiri frumoase! Aveam intenţia să le duc acasă dar nu s-a putut. Se rărise mult părul şi apoi nu mai era nici estetic, nici igienic. Nu mai rămăseseră decât două codiţe prăpădite, legate cu două funduliţe maro tip Transnistria. Simţeam că odată cu codiţele mi-am tăiat şi o parte din sufletul meu de copil alintat altădată.

Dar de ce am început azi să scriu din nou? Fiindcă plecarea noastră acasă a devenit din nou actuală. De două-trei săptămâni se zvoneşte că plecăm acasă. Cum aceste zvonuri nu mai sunt de mult ceva nou pentru noi, nu le-am acordat atenţie, credeam că vor trece aşa cum au venit. Dar de astă dată pare să fie ceva adevărat. E vorba să plecăm acasă. Oare se ascunde ceva contrar? Ar fi dezolant. Se spune că ne-ar duce la Lublin într-un lagăr, dar zvonul a fost curând dezminţit. Apoi, că mergem într-un lagăr în Basarabia. Alţii susţin cum că lagărul din Basarabia ar fi numai o carantină de 21 zile după care vom pleca fiecare în oraşul natal în ghetouri pregătite. Nu ştiu ce era adevărat, ştiam numai că vom pleca. Aşa că, mai departe, jidove rătăcitor! Nu spun

că n-aş vrea să plec acasă. Dacă aş şti cu siguranţă că mergem acasă, aş cânta şi ţopăi de bucurie. Dar nimic nu e cert! Aici ne-am înjghebat, mă rog, un fel de gospodărie: oala, soba, ceaşca, priciul ş.a. Aici, la ucraineni, stăm acum relativ bine, într-o odăiţă simpatică, acum foarte curată. De ploşniţe, pacostea djurineană, am scăpat şi proprietarii sunt buni, oameni cu inimă, lucru rar. Plătim lunar 50 de mărci, şi e cald. Eu singură câştigam mai mult decât banii aceştia cu lecţiile de engleză. Ne obişnuiserăm, într-un fel, şi important e că am intrat în ultima vreme în legătură şi cu ai noştri, cu cât trimit ei, mai mult sau mai puţin, cu ce mai câştigăm tata şi cu mine, o ducem de azi pe mâine. Am luat în gazdă o fetiţă fără părinţi, pe Rita Klier, aşa că nu mă mai plictisesc aşa de mult. Mi-am făcut-o prietenă şi pe Judith Eidinger. Mi-e dragă, e o fată bună şi ne-am obişnuit una cu alta. Vremuri noi, oameni noi. Am fost la Şargorod după un an şi jumătate. Am aflat de atâţia morţi şi atâtea decepţii. Chiar şi Margit m-a decepţionat. S-a schimbat şi ea. Vremurile au schimbat-o. Acum preferă societatea celor bogaţi, a celor „bine”. Cu Medy, săraca, aproape că nici nu vine în contact. Şi după sfaturile pe care mi le-a dat, am constatat ce mult ne-am îndepărtat una de alta. Eu nu pot nici azi să mă simt bine în societăţi ocazionale, să bârfesc pe necunoscuţi şi să discut fleacuri. Nu c-aş fi mai deşteaptă ca alţii, dar e păcat să dai din gură, aşa degeaba. Au

trecut o primăvară minunată şi o vară frumoasă, anotimpuri pe care le-am simţit pentru întâia oară, în deplina lor frumuseţe. Faţă de vara trecută am fost mult în mijlocul naturii, cu

toate că n-am mai lucrat şi am stat mult timp singură. Am văzut plante minuscule răsărind, înflorind, rodind, pe care azi le văd ofilindu-se treptat. Vine toamna. Am fost în pădure şi mi-am regăsit dragostea pentru arbori, care pălise sub impresia câmpiilor imense. M-am regăsit într-un fel pe mine. Dar nu ca Venus născută din spuma mării, adică din ceva frumos, ci ca un om renăscut din cenuşa amintirilor, maturizată, într-un fel chiar blazată. Azi nu mai doresc decât o viaţă liniştită, un liman. Spuneam odată c-aş vrea să călătoresc toată viaţa. Nu, nu mai vreau, vreau pace şi linişte. Ştiu bine că nu voi mai găsi nimic din puţinul nostru. Ştiu bine că totul s-a împrăştiat în cele patru vânturi, dar totuşi vom începe o viaţă nouă. Azi ştiu bine că e destul să ai o odăiţă şi în ea poţi fi atât de fericit. Când ne-am mutat în locuinţa noastră actuală (aparţine unui fost partizan, buchhalter[1], Grigore (Grişa) Zaberata, om relativ cult şi foarte simpatic) eram ca după un vis rău. Ne simţim atât de bine în odăiţa albă, fără străini care să-ţi pândească orice mişcare. Totuşi suntem atât de nervoşi. Din minut în minut se schimbă zvonurile. Fiecare se simte obligat să adauge o minciună, o observaţie personală. Poate voi mai putea reveni asupra celor întâmplate în răstimpul lunilor în care n-am scris. Azi n-am răbdare.

Vineri, 3 septembrie 1943

Este agitaţie generală. De dimineaţă se succed minciunile. Plecăm, nu plecăm, liste de oameni, liste

1. Buchhalter – contabil (germ.).

noi. Nimeni nu ştie. Fiecare îşi dă cu părerea care în scurt timp devine o nouă minciună. Lumea e tulburată. După-masă se zvoneşte că plecăm în mod sigur, dar nu se ştie unde. La 6 seara, dr. Katz, preşedintele Comitetului, convoacă o întrunire. Lumea este nervoasă. Imediat se spulberă orice iluzie. Nu se pleacă, deocamdată, nicăieri. Toţi suntem dezorientaţi. Majoritatea însă susţine că o dezminţire e o afirmaţie. Aşa că, cine ştie?!!

Sâmbătă, 11 septembrie 1943

Speranţele s-au sfârşit, s-au liniştit şi zvonurile. Nu mai plecăm acasă! Săptămâna trecută toată lumea ştia că plecăm în data de 15. Se spunea că ar fi vagoane la Lipnic şi Centrala Evreiască ar trimite chiar înlesniri pentru drum. Alţii susţineau ştirea că totul s-ar datora unei amnistii din 6 septembrie, şi că primii vor pleca cei din Bucovina de Sud. Lumea era în fierbere. Se împachetau geamantane, cufere, se cumpărau sfori, provizii, se spălau rufe; era o nebunie generală şi astăzi totul, totul s-a sfârşit. Primul duş rece a fost că s-au luat la lucru o sută de bărbaţi. Noaptea a fost o grozăvie. Din fericire, noi n-am ştiut nimic. Miercuri, la şase dimineaţa, Ernestina Klipper, nepieptănată, a venit într-un suflet la noi să vadă ce facem. Noi însă nu ştiam nimic din ce se întâmplase. în oraş, lumea era nebună. Cu greu se puteau strânge cei o sută de oameni şi a doua noapte au plecat, tot la lucru, 80 de fete. Noi nici de data asta n-am ştiut nimic. Fetele nu

dormiseră acasă şi era imposibil să dea de ele. La şase dimineaţa ne-a trezit Judith, şi ne-a spus să ne ascundem. Era caraghios, ne-am ascuns în şura femeii de unde luam laptele. Sisi, Judith, Rita sub cânepă, un băiat într-o groapă, eu m-am căţărat pe o scară să văd dacă nu vine cineva pe drum. Dar nu era vorba de noi, au fost luate numai fete din Djurin şi din Hotin. Astăzi s-au şi întors fetele. Sper să se liniştească lucrurile. Ieri ne-am mutat într-o altă locuinţă, aproape de cea veche. Motivul a fost că gazda noastră voia să renoveze casa şi era imposibil să rămânem acolo. Aici avem o singură cameră, mi se pare o odaie plăcută. Gazda însă nu-mi place, e murdară şi antipatică. Ce să-i faci, viaţa nu e aşa cum ne-o dorim.

Luni, 21 septembrie 1943

Stăm pe loc şi suntem fericiţi că am rămas aici; doar ştim că orice plecare în necunoscut ne poate aduce moartea. Vestea, lansată la un moment dat, că plecăm la Lublin, ne îngrozea. Azi totul pare că s-a liniştit. Câtă speranţă ne-am pus în plecarea acasă, dar în zadar, nici de data asta zvonurile nu s-au adeverit. Simt că în mine s-a produs o mare

schimbare. Judith m-a transformat complet; întocmai, ca acum doi ani, vreau să trăiesc, vreau să dansez, vreau să simt că sunt tânără. în mine e un torent necunoscut, un izvor nou, pe care-l simt cum ţâşneşte fierbinte. Ce n-aş da să fiu liberă, să pot merge unde vreau, să înot, să zburd. Dar zadarnic, suntem nişte păcătoşi şi totul e fără sfârşit.

După zvonurile care circulă, se apropie frontul şi nu cred că vom supravieţui, tocmai acum când am regăsit în mine dorul de viaţă. Sâmbătă a fost la noi un curier care poate va pleca la Botoşani. I-am scris şi lui Paul. Nu ne mai este ruşine să cerem ajutor. Am făcut o înscenare. Poate că dăm greş, dar ce să fac eu? Mă plictisesc, acum tricotez pentru ţărani. Da, lucrez pentru străini ca să mai câştig un ban.

Sâmbătă, 2 octombrie 1943

A trecut şi Roş-Haşana. Al doilea An Nou petrecut în Djurin. Miercuri se-mplinesc două săptămâni de când mi-am încercat din nou puterile şi am lucrat o zi întreagă la câmp, la şase kilometri în afara oraşului, pe buşa[1] la fosta noastră hazaică[1 2], la săpat cartofi. A fost o zi minunată. Natura e aşa de măreaţă aici, încât te simţi atât de mic în mijlocul ei. Nu pot ţine niciodată capul sus când sunt pe câmp. Totul e prea neted, câmpul, cerul şi pământul par a se uni într-o linie îndepărtată la orizont, linie ce pare a mărgini întreg universul. Am plecat la lucru la ora şapte dimineaţa, pe un pământ moale, umezit până-n străfunduri de o rouă pătrunzătoare, în picioarele goale simţind seva pământului roditor. Am lucrat fără să ridic capul, până la amiază, apoi până în amurg. Soarele strălucitor însemna cu foc timpul ce se scurgea leneş de atâta căldură, moleşit ca şi mine de muncă. Nu ştiu să lucrez, de aceea şi

1. Buşa – câmp (ucr.).
2. Hazaică – proprietărească, stăpână (ucr.).

obosesc prea repede. îmi pare rău că nu sunt capabilă de munca câmpului care e atât de frumoasă. După o zi de muncă, trei zile n-am putut să-mi mişc mâinile şi picioarele de oboseală.

Cu o săptămână în urmă am făcut un picnic. Ne-am strâns toate fetele, au fost şi câţiva băieţi, Erich cu acordeonul. A fost plăcut, dar totuşi nu ne-am bucurat din suflet. Şi de Roş-Haşana şi de ziua mea de naştere am fost trişti de tot. Vremea e atât de minunată, parcă am fi în toi de vară. Dar viitorul nostru e negru, întunecat de tot. Ce va fi? Vom fi oare evacuaţi pentru că se apropie frontul, vom fi închişi într-un ghetou sever? Vom fi omorâţi? Ce va fi? Aceasta e întrebarea pe feţele tuturora. Aşteptarea e agasantă. Ieri, după-amiază, stăteam cu Judith pe aşa-zisa mea canapea (de paie) şi căscam, ne plictiseam. Deodată ne-am pomenit cu fetele şi băieţii. A fost o surpriză plăcută. Am dansat puţin şi ne-am simţit bine. Da, două zile mi-a plăcut Hugo R. Mi-a plăcut şi atât. E ridicol, însă mi-au revenit în minte versurile cântecului pe care Hani i-l cânta lui Hugo: *„Tu nu ştii să iubeşti, căci tu n-ai inimă...”* Da, Hugo nu merită să te opreşti nici măcar cu gândul, o secundă la el. E un sadic. Nu ştie să iubească. Zilnic face curte altei fete, şi chiar la mai multe deodată. La început mi-a plăcut de el, cu firea-i de om uşuratic, fără griji, de-o veselie feroce. Dar, Slavă Domnului, m-am lecuit. Două zile m-am gândit la el şi mi-a ajuns. E o nebunie că mi-am pierdut două zile gândindu-mă la el. E un nebun, dar un nebun simpatic. Azi am de gând să mă duc la teatru. Despre teatrul din Djurin, trupa alcătuită aici în Transnistria,

n-am scris nimic până acum. La început era o glumă: într-un fel de concert, cânta Beka Krämer sub direcţia lui Schneider, mai mult un artist de circ decât de teatru. Dar acum totul a luat amploare. Sunt artişti mai mulţi, simpatici, ca: Leizin, Taler, Hedy Reifler, Golz, Bercovici şi Wolf. Fiecare are o poveste tristă a vieţii, dar, ca actori, trebuie să râdă, să danseze, să ne distreze. Pentru o marcă, săracii sunt obligaţi să ne distreze o după-masă întreagă. Acuma joacă într-o aşa-zisă *sală* relativ bună. Muzica este a lui Moisiu, Pariser şi Groper. Săptămânal, şlagăre noi cu textele adaptate. Dar frontul se apropie pe zi ce trece. Cine ştie ce se va întâmpla cu noi. Mi se strânge inima când mă gândesc la ai noştri din Botoşani. Săptămâna trecută am primit ceva bani (10 000 lei) de la ei. Câtă grijă ne poartă. Şi cine ştie dacă ne vom mai vedea. Data trecută i-am scris lui Paul. Nu ştiu dacă îmi va

răspunde, dar cred că se va gândi câteva clipe la mine în amintirea vremurilor trecute.

Duminică, 10 octombrie 1943

Ieri a fost Yom-Kipur[1], o zi mare pentru evrei. Mai fiecare a postit fie de habotnicie, fie de pocăinţă, fie de frică, dar s-a postit. E interesant ce atmosferă copleşitoare domină într-o zi de sărbătoare. Acelaşi lucru l-am resimţit şi de Roş-Haşana. La Kol-Nidrei[1 2], oameni

1. Yom-Kipur – cea mai mare sărbătoare la evrei – zi de post negru.
2. Kol-Nidrei – rugăciunea din seara premergătoare sărbătorii de Yom-Kipur.

grăbiţi, încovoiaţi prea timpuriu de povara vremurilor se îndreaptă spre improvizatele sinagogi de aici: un coridor mare, o odaie spaţioasă, chiar templul renovat al Djurinului. Evreii şi-au creat şiluri[1] cum au putut. Cu lămpi de grajd, cu lumânări de ceară, cu kaniţlach[1 2] şi-au luminat fastuos de trist aceste locuri de rugăciune. Credinţa lor e mare şi nimeni nu le-o poate clătina, nici oamenii, nici vremurile. Săptămâna trecută oricât de zguduitoare a fost, nimic nu i-a reţinut de la rugă. Din contră, ei se roagă cu mai multă ardoare, cu mai mult foc şi cu mai multă speranţă. Probabil că încă nu s-a împlinit măsura suferinţelor, dar ei se roagă, se bat cu pumnul în piept şi aşteaptă, speră şi nimeni nu e în stare să-i facă să dispere. E un popor minunat care deşi îşi cunoaşte greşelile totuşi le comite mereu. Are atâta voinţă de viaţă, n-a pierit până acum şi cred că nici de astă dată vremurile nu-l vor birui. Vor muri încă mulţi deşi au fost deja foarte mulţi sacrificaţi pe aşa-zisele altare, ale civilizaţiei europene, dar vor rămâne încă destui care să poarte în viitor amintirea celor morţi şi speranţa unei vieţi în libertate. Nu vreau să uit şi de aceea notez grozăvia şi nenorocirea de sâmbăta trecută.

După cum am mai scris, mă pregăteam să merg după-masă la teatru, dar nu aduce anul ce aduce ceasul. După-masă, din întâmplare, Sisi a observat că prea e multă lume pe strada noastră, ceea ce miroase a luat la lucru. Imediat am trimis-o pe mama în oraş

1. Şil – (de la cuvântul şcoli) loc de rugăciune (idiş).
2. Kaniţlach – opaiţe (idiş).

să vadă ce noutăţi mai sunt. La început totul părea normal. Cică toţi capii de familie, bărbaţi sau femei, trebuie să iscălească la Comunitate, în faţa şefului de Jandarmi că se obligă, ei şi familia lor, să nu părăsească ghetoul sub pedeapsa cu moartea. Deoarece lumea s-a speriat, şefii de grupă, poliţiştii, chiar şeful Coloniei, Dr. Rosentrauch, au ieşit în oraş şi, sub cuvânt de onoare, îndemnau oamenii să iasă din case. La noi, pentru că stăm mai departe, nu venise nimeni. Dar mama, asigurată de spusele lor, veni să-l cheme pe tata. Nu l-am lăsat să se ducă. Dacă nu ne-au chemat ei, înseamnă că nu trebuie să meargă. îmi spunea inima că nu va fi bine, şi aşa a şi fost. După ce lumea s-a strâns în jurul unei mese, în oraş, s-au improvizat liste şi, sub teroarea puştilor încărcate, femeile şi copiii au fost alungaţi acasă, iar bărbaţii, tineri şi bătrâni, au fost luaţi la jandarmerie, şi de acolo la lucru, aproape de Odesa. Dacă plânsetele bietelor femei ar ajunge la ceruri, iar lacrimile lor s-ar strânge într-o mare, atunci poate mila cerească s-ar revărsa asupra nenorociţilor care fără de milă au fost duşi mai întâi la Moghilău, apoi spre Ociacov, Trihaţe şi Dumnezeu ştie unde. Mulţi au scăpat prin şiretenie, alţii cu bani, prin protecţie şi curaj, dar mulţi au căzut în capcană, căci capcana a fost diabolic ticluită. Duminică şi luni au fost din nou două zile îngrozitoare. Până să aflăm despre ce e vorba, lumea se ascunsese ca de foc. Apoi s-a aflat cauza. Au fost arestaţi şefii de grupă dintr-un raion în care la un control medicul nu a găsit curăţenie şi se spune că au fost duşi în lagărul de muncă din Ociacov. Din nou,

Foto 6 – Nunta dintre Miriam Korber, autoarea, şi Israil Bercovici, Botoşani, 2 noiembrie 1946. Nunta a avut loc în casa rabinului din oraş, iar fotografia a fost făcută în curtea bunicilor autoarei. Rândul de jos, stânga dreapta: Silvia Korber, sora miresei, Israil, mirele, Miriam, mireasă, Silvia, verişoara miresei. Rândul de sus, stânga dreapta: vărul miresei, Miriam, verişoara miresei, Leon şi Clara Korber, părinţii miresei, Bercu şi Roza Bercovici, părinţii mirelui, Pepi, mătuşa miresei.

oameni de treabă din mijlocul nostru, oameni care nu făcuseră nici un rău, din contră, oameni obişnu- iţi să ajute pe alţii au fost luaţi cu forţa. Şi Nemesis, zeiţa răzbunării, a găsit de cuviinţă să se răzbune pe ei. Pentru ce păcate oare? Cu siguranţă că nu pentru păcatele lor, deoarece ei făceau numai bine. Cine poate şti? Da, au fost zile pline de nelinişte în care am trăit cu mare spaimă. Totuşi nu ne-am pierdut speranţa şi iar am început să credem în zvonurile stupide de repatriere. Sărman şi prigonit popor evreu! Atât de oropsit şi atât de ingenios în a se îmbărbăta prin propriile lui minciuni, izvorâte din dorinţele-i neîmplinite de un Dumnezeu al răzbunării şi nu al milei.

112

Jurnal de ghetou

Djurin, 30 ianuarie 1944

Dacă am inaugurat acest jurnal e normal să-l şi închei, cu toate că aceasta ţi s-apărut, Mimi, ceva imposibil. Tocmai astăzi ai afirmat că orice, chiar şi cea mai mare dragoste, trebuie să se sfârşească. Nu necesitatea fizică a sfârşitului oricărei stări fizice sau psihice, nu faptul că poate nu am mai avut ce ne spune ne-a despărţit, ci faptul că lângă tine, eu nu mai simţeam acea dumnezeiască linişte, pe care am simţit-o şi care m-a încântat aşa de mult.

Aş fi, cred, îndreptăţit să te acuz pe tine că ai distrus acea minunată linişte, dar aici în exil, când am reuşit să cunosc omul şi viaţa, am învăţat să nu acuz. Este primul cuvânt pe care l-am scos din vocabularul meu.

Acum sunt, cred, un bărbat în toată puterea cuvântului. în răstimp de doi ani – din nefericire -, soarta a făcut peste mine paşi de uriaş. Cunosc din viaţă mai mult decât dacă aş fi trăit o sută de ani. Am „reuşit" în acest răstimp, încetul cu încetul să nu mai cred nici în om, pe care cândva îl consideram o fiinţă superioară; azi ştiu că este o bestie. Am învăţat din Biblie că „nu numai din pâine trăieşte omul, ci din vorbele Domnului Dumnezeu", am crezut cândva că aşa este, dar astăzi ştiu că omul trăieşte numai pentru bucăţica de pâine şi pentru plăcerile sale.

Azi nu mai pot vorbi cu cei mai buni prieteni ai omului, cărţile, trebuie să vorbesc cu mine, am devenit introspectiv şi mă cunosc mai bine decât oricând. Vorbind cu mine am aflat că nu sunt ceea ce par a fi, căci şi eu mă înşelasem asupra mea ca şi tine, şi nu o dată, ci de foarte multe ori.

Djurin, Transnistria, 1941-1943 113

Cred că adevărata viaţă este creaţia, şi numai cei care au creat ceva au dreptul să zică că trăiesc sau că au trăit. De aceea idealul meu este să creez cândva, ceva. Nu vreau să trăiesc pentru cineva, ci ca să creez ceva.

Aceasta este profesiunea mea de credinţă pe care aş vrea s-o recitesc cândva, cu aceeaşi plăcere cu care recitesc prima pagină.

Bondy

Tot ce am scris aici, am scris pentru mine; pe prima pagină am scris pentru tine, Mimi.

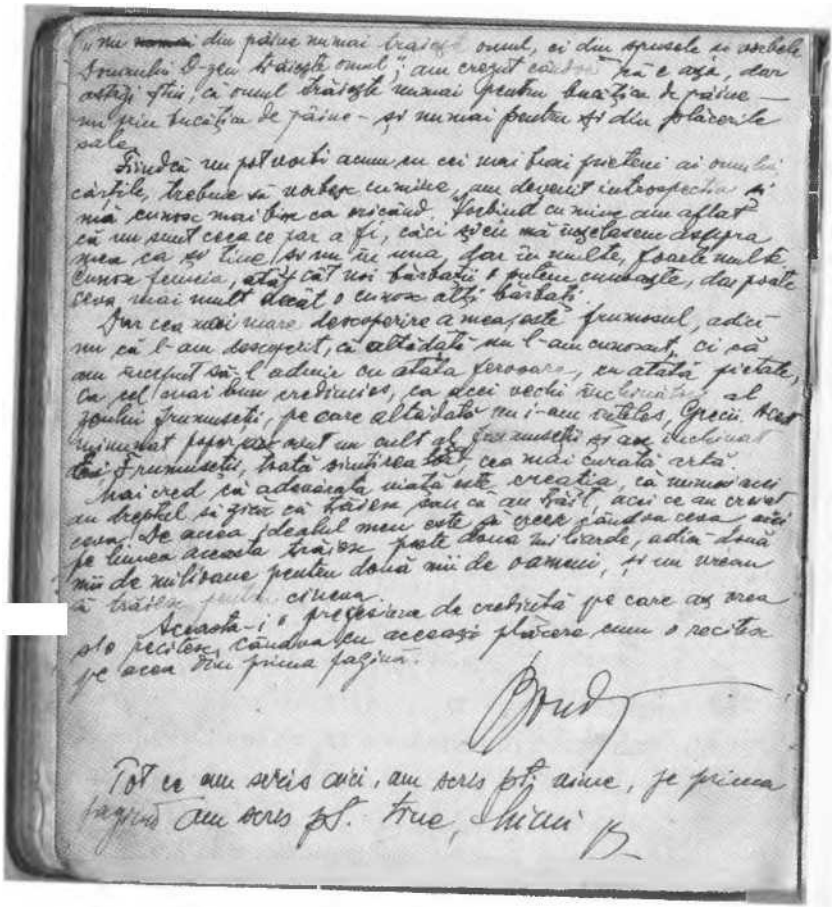

Postfaţa autoarei

Nu mi-aş fi putut imagina că acest jurnal, scris în împrejurări atât de nefericite, va ajunge vreodată la tipar. De fapt, un jurnal nici n-ar trebui să ajungă la public, pentru că e ceva atât de personal, încât o dezvăluire a simţămintelor intime, marcate de obicei de toate evenimentele din jur, nu contribuie, decât în cazuri rare, la ridicarea acestuia la rangul de literatură. Eu sunt perfect conştientă că acest jurnal nu intră în această categorie şi totuşi sunt bucuroasă să-l văd publicat în limba în care l-am scris, în urmă cu mai mult de 50 de ani. De ce?

Voi încerca să aduc argumente, unele de ordin personal, evenimente istorice trăite de mine, care poate că justifică publicarea acestui jurnal.

Sunt originară din Câmpulung Moldovenesc, dintr-o familie evreiască cu trei generaţii în acest oraş, eu îi zic „oraş de vis” pentru că şi acum, după atâţia ani de când am plecat de acolo, visele mele bune se petrec acasă, în Câmpulung. Străbunicii şi părinţii se odihnesc în

cimitirul din Câmpulung (azi, practic imposibil de vizitat).

Existenţa evreilor în Bucovina este atestată documentar încă din secolul al XVII-lea.[1]

Bucovina a însemnat, din punct de vedere istoric, un loc de convergenţă a mai multor culturi. Din cauza unor împrejurări deosebite, în urma unui război ruso-turc, prin pacea de la Kuciuc-Kainargi, Bucovina a fost anexată Austriei, devenind, după o ocupaţie militară austriacă, din 1786, un teritoriu al aşa-zisului „regat al Galiţei şi Lodomeriei” din cadrul Imperiului austriac. Astfel, aici s-au întâlnit influenţe culturale germane-austriace, evreieşti, poloneze, ucrainene, pe fondul cultural românesc constant. Aceasta s-a ilustrat printr-o convieţuire multiculturală, de multe ori benefică pentru toată populaţia şi care explică în parte şi apariţia unor personalităţi deosebite din diverse domenii, bineînţeles şi în cultură şi în special în literatură (mă refer nu numai la Paul Celan, evreu din Cernăuţi, socotit azi unul din cei mai importanţi poeţi de limbă germană, cât şi la mulţi alţii).

în urma Primul Război Mondial, prin tratatul de la Saint-Germain, s-a consfinţit alipirea Bucovinei la România, dar în Bucovina au rămas mulţi vorbitori de limbă germană chiar până în prezent.

1. Manfred Raifer: „Die ältesten Judensiedlungen im Kimpul- unger Bezirk”, pag. 67-75, în volumul *Ausgewählte historische Schriften,* Cernăuţi, 1938. M R. la pag. 109, în lista evreilor ţărani din anul 1807, pomeneşte de evreul Michael Korber, în satul Muschewitza,

jud. Suceava.

în casa în care am copilărit se vorbea curent limba română, germană şi idişul, limba evreilor simpli, a meseriaşilor (croitori, cizmari, rotari, tâmplari ş.a.) şi a micilor negustori.

Tata, ca şi bunicul, era geamgiu şi tinichigiu, amândoi gospodari respectaţi în Câmpulung. Mă pot lăuda că geamurile celor două biserici ortodoxe, ale bisericii catolice, ale templului evreiesc, ca şi cele ale castelului de vânătoare de la Valea Putnei au fost puse de tata. Părinţii şi bunicii erau oameni modeşti, dar cu o mare dorinţă de a progresa prin copiii lor. Eu, Miriam (Mimi) m-am născut în anul 1923, iar sora mea, Silvia (Sisi), în 1927. Atunci tata avea deja o mică prăvălie de sticlărie care s-a dezvoltat ulterior. Am dus, cum s-ar zice, o viaţă normală, în sensul că am urmat şcoala primară, apoi gimnaziul de fete la Câmpulung; am fost elevă silitoare şi am învăţat acasă pianul, ebraica, franceza şi engleza. Părinţii m-au trimis la Botoşani (la bunicii materni) pentru a continua liceul la „Carmen Sylva”, unde am urmat clasele a cincea şi a şasea, când am fost premiantă pe şcoală. Am avut prieteni, fete şi băieţi, de vârsta mea, evrei, nemţi şi români, şi se părea că suntem perfect integraţi în viaţa oraşului nostru, Câmpulung. Sigur că nu mi-au fost necunoscute curentele politice naţionaliste, bineînţeles, din ziare, dar în mod direct nu am fost afectată de acestea până în toamna anului 1940, când în urma legilor rasiale *(numerus nullus* şi apoi *numerus clausus)* nu am mai avut voie să frecventez liceul. Astfel am revenit acasă.

Foto 7 – Miriam Korber-Bercovici, studentă la medicină în Iaşi, anul trei, 1947.

A urmat un an plin de umilinţe nemeritate (expulzarea evreilor din sate în oraşele judeţului, schimbarea buletinelor evreieşti pe baza unor acte doveditoare ale cetăţeniei, mai târziu luare de ostatici ş.a.). în acel an am luat hotărârea să devin medic, deoarece am avut posibilitatea să urmăresc activitatea unui văr al tatălui meu (Berolă), medic tânăr, evacuat din Breaza la Câmpulung, care locuia la noi şi încerca din răsputeri, ca medic şi ca om, să-i ajute pe cei ce aveau nevoie.

Imediat după declanşarea războiului, evenimentele s-au precipitat şi restricţiile s-au accentuat (devenise obligatoriu purtatul stelei galbene, interdicţiile pentru evrei de a călători pe CFR, permise speciale pentru anumite activităţi etc.). în septembrie 1941, şicanele au culminat în Câmpulung cu percheziţionarea tuturor locuinţelor evreieşti, tocmai în ziua de Yom Kipur, percheziţii la care au participat activ, pe lângă armată şi poliţişti, şi foştii mei colegi şi prieteni. Aceasta m-a îndurerat şi mai mult. Felul în care a fost tratat rabinul Rubin, un om bine cunoscut, un erudit, care a fost înhămat la un cărucior ca să-şi care ce i s-a găsit la percheziţie (alimente obişnuite într-o gospodărie) până la „Casa verde”, a

întristat întreaga obşte evreiască şi ne-a avertizat, fără ca noi să realizăm gravitatea celor ce vor urma. într-adevăr, peste câteva zile, la 10 octombrie 1941, au început să apară zvonuri, apoi, peste o zi, ordonanţa primăriei prin care aflam că vor fi deportaţi din Câmpulung (ca şi din toată Bucovina) toţi evreii, indiferent de vârstă, stare de sănătate, poziţie socială, în decurs de 24 ore, fiecare cu ce poate căra singur, fără drept de a lua bani sau bijuterii, sub ameninţarea de a putea fi judecat şi condamnat pentru această culpă. Un singur evreu a rămas la Câmpulung: unul din cei doi farmacişti ai oraşului, care a putut fi înlocuit numai peste trei luni.

Şi aşa a început totul. Aşa am pornit pe drumul Golgotei noastre, printre toţi evreii din Câmpulung şi familia noastră cu cei doi bunici în vârstă de 84 de ani, bunica chiar oarbă. Am lăsat casele practic deschise, deşi am avut ordin să depunem cheile la plecare în mâinile celor care începuseră să le golească chiar în

prezenţa noastră. Erau foşti vecini şi chiar prieteni, pe care până atunci îi salutam cu „bună ziua, vecine", împreună cu ei petreceam de Crăciun, sau ei veneau la noi de Purim. Deodată am devenit „alţii", duşmanii, străinii, jidanii care trebuiau îndepărtaţi, pentru care nimeni nu mai avea (cel puţin aparent) nici un fel de compasiune sau părere de rău.

Foto 8— Nunta Silviei Şterberg, cu Izi Şterberg, Câmpulung Moldovenesc, 1935.
Rândul de jos, stânga dreapta: 1 şi 4, copiii Szabo, ucişi la Auschwitz, Silvia Körber, sora autoarei, Marton Blum, verişor. Rândul doi, stânga dreapta: Ana Şterberg, mama miresei, a murit în Transnistria, Toni Körber, bunica autoarei, Silvia Şterberg, mireasa, a murit în Transnistria, Izi Şterberg, mirele, a murit în Transnistria, Avraham Mendel Körber, bunicul autoarei, mama şi tatăl mirelui. Rândul trei, stânga dreapta: Clara Körber, mama autoarei, o doamnă cu nume necunoscut, invitată din partea mirelui, mătuşa autoarei, Miriam Körber, 12 ani, Eva Szabo şi Roza Blum, mătuşile autoarei. Rândul patru, stânga dreapta: Teodor Körber, vărul autoarei, Izidor Körber, Sam Wolf, Simon Blum, unchii autoarei, Şomo Şterberg, fratele mirelui.

Absolut din întâmplare am luat în bagajul meu un caiet cu coperţi de piele, primit cadou de ziua mea, în urmă cu două săptămâni, care urma în condiţii normale să fie un album de amintiri, cum aveau fetele din acea vreme. Prima însemnare e făcută de Bondy H. (cel care mi l-a dat). Am mai luat ceva foarte drag mie (dar uitat), transcripţia pentru pian a baladei lui Ciprian Porumbescu; menţionez aceasta pentru a arăta cât eram de ancoraţi în viaţa Bucovinei.

Cum au fost acei ani (octombrie 1941-mai 1944), în care am fost deportaţi de acasă şi părăsiţi între Bug şi Nistru, este greu de imaginat pentru o minte normală. Dintr-o întâmplare fericită, noi nu am ajuns într-un lagăr ca foarte mulţi alţii, ci într-un ghetou, în Djurin, păzit de câţiva jandarmi români, dintre care unul (cel mai temut, Costică) avea un câine lup şi un bici mare. Poate că felul în care am supravieţuit va reieşi din însemnările mele (nu zilnice şi cu mari hiatusuri) făcute, bineînţeles, în limba română, cu un ciot de creion chimic. Originalul stă la dispoziţia oricui doreşte să-l vadă. Repet, nu consider jurnalul meu literatură ci, mai degrabă, o mărturie asupra acelui timp îngrozitor.

Pentru cei ce nu ştiu exact cum s-au întâmplat lucrurile aş vrea să spun că, dacă pentru

Basarabia şi Bucovina de nord s-a încercat o aşa-zisă „justificare” a deportărilor şi a masacrelor comise prin felul binevoitor în care s-ar fi purtat populaţia evreiască la intrarea ocupanţilor sovietici (poate, probabil, pentru o foarte mică parte), pentru noi, cei din Bucovina de sud, care, din fericire, nu am suferit aceasta, deportarea a fost o

samavolnicie care a costat zeci de mii de vieţi nevinovate. Am fost lăsaţi pradă frigului, foamei, mizeriei, bolilor şi liberului arbitru al oricui voia să ne facă rău numai pentru motivul că eram evrei. în plus, pot exemplifica realitatea celor întâmplate familiei mele din Cernăuţi: o soră mai mare a tatălui meu cu fiica şi nepoţica în vârstă de doi ani au fost deportate la Bug şi acolo au fost împuşcate; soţul verişoarei mele şi fratele lui au fost prinşi în marea razie sovietică din 10 iunie 1941 din Cernăuţi şi împuşcaţi, ca sionişti. Aceasta a fost situaţia evreilor în acei ani.

Revenind la jurnal, cea mai mare parte din însemnări se referă la amănuntele cotidiene dintr-un ghetou „bun”, viaţa într-un spaţiu limitat, practic fără vreun mijloc de subzistenţă în afara celor pe care le-am putut aduce cu noi, locuind în casele puţinilor evrei localnici, salvaţi ca prin minune de avalanşa armatelor care înaintau pe frontul de răsărit, sau la ucraineni ome- noşi care au vrut să primească evrei. Astfel, noi am fost dintre puţinii fericiţi care au găsit un adăpost într-o cameră suprapopulată (iniţial am fost 30), cu pământ pe jos, fără încălzire, luminată în cel mai bun caz cu un opaiţ. Fiecare mişcare o făceam de fapt în public, în cruntă mizerie fizică, fără posibilitatea de a ne spăla şi fără W.C.-uri. Dar mai grav a fost că odată cu pierderea legăturii cu lumea civilizată, a ieşit la suprafaţă un egoism nebănuit, poate ca o armă de autoapărare, şi am devenit uneori chiar duşmanii celor dragi nouă. Cred că de fapt scopul final al celor care ne-au deportat

nu era numai desfiinţarea fizică, ci şi dezumanizarea noastră ca să ne pierdem respectul faţă de noi înşine. Şi aşa am devenit nesimţitori faţă de suferinţele celor din jur şi chiar faţă de misterul pe care-l reprezintă moartea. Cam acesta este conţinutul însemnărilor făcute de mine până în octombrie 1943, căci după ce tata a fost prins şi dus într-un lagăr de muncă forţată (noi nu am ştiut unde până când ne-am revăzut la Botoşani în mai 1944), nu am mai avut tăria de a mai scrie. Menţionez că tot timpul am evitat, în cursul însemnărilor făcute, de frica eventualelor repercusiuni care ar fi putut fi foarte severe, să pomenesc nume sau orice fapt care s-ar fi referit la autorităţile din Câmpulung, Moghilău sau Djurin, astfel încât jurnalul nu aduce acuzaţii directe, revanşarde sau ceva similar.

Şi ce s-a întâmplat cu noi? Bunicii au murit foarte repede, de inaniţie şi diaree (întocmai ca sugarii). Noi am vieţuit ca animalele, dar am supravieţuit după tifos exantematic, febră tifoidă, hepatită, râie şi alte boli, în frig, murdărie şi foame permanentă, de care încerc să nu-mi aduc aminte. Era suficient să zici atunci, chiar şi în gând numai, „nu mai pot” sau „nu mai vreau să trăiesc” ca a doua zi să nu mai fii printre cei vii, chiar dacă aparent situaţia nu era aşa de gravă. Numai datorită unei îndârjiri deosebite în lupta cu „răul” şi a unei speranţe nejustificate atunci „că ţie nu ţi se va putea întâmpla să mori”, bineînţeles şi datorită, de mai multe ori, unor întâmplări paradoxale (ajutor direct din partea unei ucrainence, bani trimişi de obicei clandestin de familia din Botoşani sau Bucureşti, chiar prin

intermediul soldaţilor români sau germani), am putut supravieţui.

Eu m-am întors în ţară pe data de 2 mai 1944, după un drum pe jos care a durat două săptămâni, împreună cu alţi nouă tineri, mergând pe urmele armatei sovietice care înainta spre apus. Am sărutat la propriu pământul românesc de pe care am fost alungaţi. Aşa am ajuns la Botoşani, la bunicii materni. Nimeni nu a recunoscut în cerşetoarea desculţă, în zdrenţe, umflată de foame, arsă de soare şi de vântul drumului, pe eleva îngrijită şi cochetă din urmă cu patru ani. Am început o nouă bătălie pentru readaptarea la o viaţă normală. Am „reînvăţat” să învăţ şi m-am străduit din răsputeri să recuperez anii de şcoală pierduţi. Am dat bacalaureatul în 1945 şi m-am înscris la medicină la Iaşi. Astfel, mi-am realizat visul şi pot spune că, în limitele posibilului, am reuşit în meserie şi în familie să duc o viaţă decentă.

Nu am dorit să mă întorc „acasă”, la Câmpulung, deşi l-am vizitat de câteva ori; l-am arătat fiicei mele şi am învăţat-o să-l iubească. Dar am vrut să mi-l amintesc numai aşa cum îmi apare în vis, cum era în copilărie şi adolescenţă, înainte de dezastru.

Şi nu numai prin aceasta am rămas marcată de evenimentele trăite[1]. Am o sensibilitate deosebită faţă de orice manifestare de ostilitate sau chiar ironie faţă de evrei. Nu suport nici cele mai nevinovate glume despre evrei şi în orice ocazie îmi susţin apartenenţa evreiască

1. Bondy s-a întors şi el din Transnistria, a devenit profesor universitar la Timişoara. în plină maturitate, în 1970, s-a sinucis.

(chiar când nu e nevoie). Simt nevoia, aproape bolnăvicioasă, să citesc orice a apărut în legătură cu acei ani şi am adunat astfel foarte multă literatură bună şi proastă, documente de istorie şi paraistorie din acest domeniu. Mai grav este că am rămas cu o insomnie rebelă, incurabilă, şi cu coşmaruri în care ghetoul şi bunicii morţi, cu diverse amănunte trăite, îmi revin şi după atâţia ani, uneori cu o acuitate de nedescris. Sfătuită de un psiholog să revăd locurile evenimentelor trăite, am reuşit, în împrejurări cu totul potrivnice, în 1967, să revăd Djurinul şi oraşul Moghilău, cimitirele de-acolo şi gropile comune în care odihnesc osemintele dragilor mei bunici şi care, în coşmarurile mele, mă cheamă să-i ajut. Dar vindecare nu există pentru mine şi probabil că aceasta e condamnarea mea.

O ocazie fericită a făcut ca jurnalul să apară într-o traducere în limba germană la editura Hartung-Gorre din Konstanz – în 1993, împreună cu o largă documentare istorică largă a acelei epoci.

De ce să apară acest jurnal acum şi aici? E vorba doar de ceva ce s-a întâmplat în urmă cu peste jumătate de secol şi de ce să scormonim trecutul? Da, mai e necesar să readucem la suprafaţă acest trecut pentru că ghetourile şi lagărele, ca şi deportările evreilor în Transnistria, fie sunt total negate sau, dacă sunt admise, sunt considerate ca un incident neplăcut despre care ar fi bine să uităm şi de care, oricum, au fost vinovaţi numai nemţii. Nu e vorba de vreo învinuire a poporului român pentru cele întâmplate. Ororile le-au comis cei care au guvernat atunci ţara. Dar fiecare trebuie să-şi asume trecutul

aşa cum a fost în realitate şi o parte din acest trecut l-au constituit deportările şi crimele din Transnistria. De aceea nu e bine să trecem peste cele întâmplate, mai ales că se aud din nou voci, chiar foarte tăioase, cu privire la cum trebuie trataţi străinii, „alţii”, inclusiv evreii, care chiar dacă aproape că nu mai există pe pământ românesc, oricum sunt vinovaţi de toate relele, foste şi actuale. Şi ca aceste coşmaruri care-mi tulbură somnul să nu mai devină niciodată realităţi, socot că apariţia acestui jurnal poate fi un apel la conştiinţa celor care vor într-adevăr binele acestei ţări.

Cuprins

Cuvânt înainte (Alexandru Florian).....5
*Jurnalul meu din vremea deportării *9
Jurnal de ghetou..... 16
Postfaţa autoarei..... 115

Tipar: ARTPRINT
E-mail: office@artprint.ro
Tel.: 021 336 36 33

Născută în Câmpulung Moldovenesc,

Miriam Korber-Bercovici a avut primul contact dur cu regimul Antonescu în septembrie 1940, când a fost exclusă din învăţământul de stat, pe baza legilor rasiale. În octombrie 1941, este deportată în Transnistria şi ajunge în ghetoul din Djurin. Supravieţuind acestui „timp blestemat”, se întoarce în România, studiază medicina şi lucrează în mai multe spitale din Bucureşti. După pensionare, a lucrat la serviciul de asistenţă ia domiciliu al Comunităţii evreilor din România şi, ca medic, la şcoala Lauder.

r i
INSHR EW
Institutul Naţional pentru Studierea Holocaustului din România "Elie Wiesel”

În octombrie 1941, la doar 18 ani, Miriam Korber-Bercovici a fost deportată alături de familia sa şi de întreaga populaţie evreiască din Câmpulung Moldovenesc în Transnistria, în cadrul operaţiunii de „curăţare a terenului” decisă de regimul Antonescu, ce-i viza pe evreii din Bucovina de est. Miriam va ajunge în ghetoul Djurin, unde va rămâne până în mai 1944.

Jurnalul său este o mărturie despre acele timpuri îngrozitoare – o descriere a jafului, a foametei, a frigului şi a sărăciei, a incertitudinii permanente şi a dezumanizării, a deznădejdii şi a fricii pe care le-a îndurat. Tragismul acestor mărturisiri personale le transformă într-un document de interes public.
„Dacă *Jurnalul* Annei Frank este un simbol puternic, cu o deosebită încărcătură emoţională, al victimei Holocaustului în spaţiul european, cel al lui Miriam Bercovici este, fără îndoială, un mesaj tot atât de puternic despre tragedia evreilor români deportaţi în Transnistria.”
Alexandru Florian
CURTEA /Ş VECHE
www.curteavecne.ro
ISBN 978-606-44-0015-4

9 786064 400154